

niid

adalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

IRODALMI, MŰVESZETI,
T Á R S A D A L O M -
TUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVF. 12. SZ. 1957.

D E C E M B E R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ACS KÁROLY / MAJOR

NÁNDOR / SAFFER PÁL

/ VEBEL LAJOS /

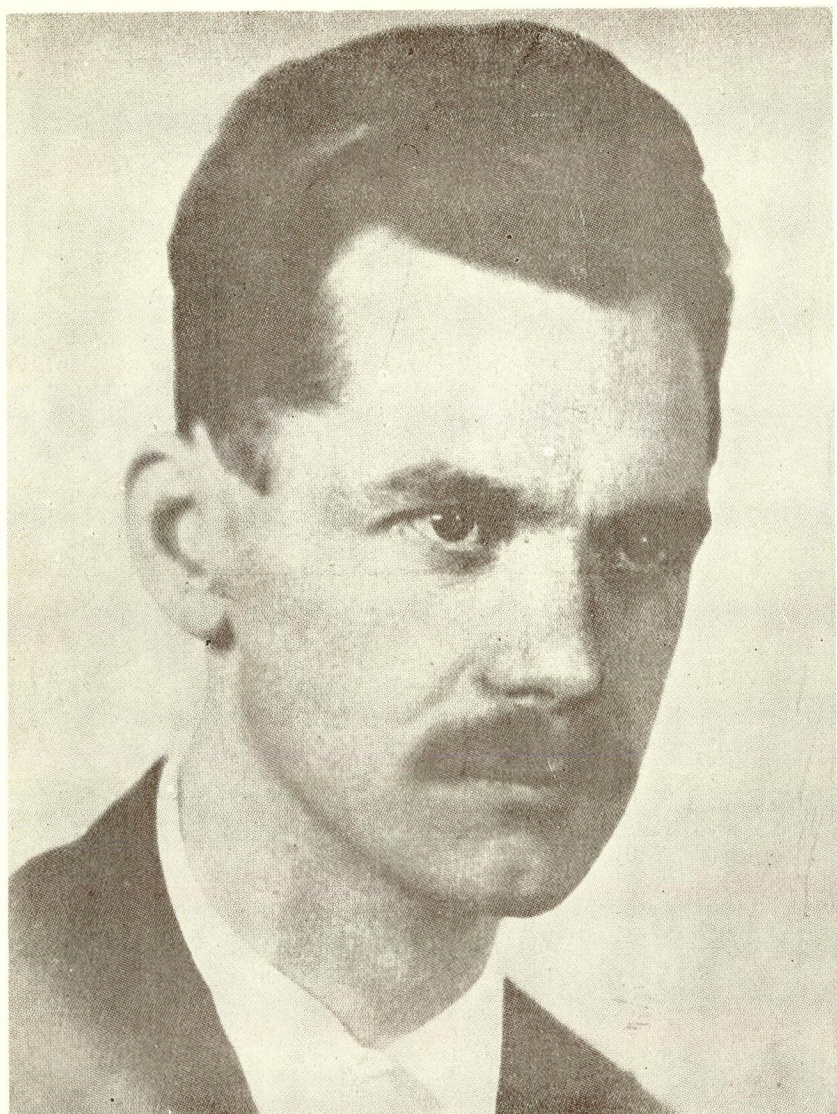
/ VUKOVICS GEZA /

FELELŐS SZERKESZTŐ

MAJOR NÁNDOR

K Ö V E T K E Z Ő
S Z Á M A I N K
A N Y A G Á B Ő L:

BAUER IRÉN VERSEI / WOLFGANG BORCHERT: ...ÉS A FEJEM VOLT A POKOLGÉP / PADDY CHAYEFSKY: MARTY / DEÁK FERENC VERSEI / GULYÁS JÓZSEF: ŐSZ / LATAK ISTVÁN: Ő, A KÖLTŐ / HENRI LHOÛTE: TIZENHAT HONAP A SZAHARÁBAN / JANEZ MENART VERSEI / NÉMETH ISTVÁN: KÉT SZOLGA / SAFFER PÁL: HIDEG NEONFÉNY / B. SZABÓ GYÖRGY: EGY NAP KONYOVICSNÁL / ZÁKANY ANTAL: S Á R B A F O G V A

JÓZSEF ATTILA
1905—1937

József Attila

EMLÉK-FORGÁCSOK A KÖLTŐ HALÁLÁNAK 20. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Sokszor kérdezik tőlem, különösen fiatalok: milyen is volt ő? hiszen ismerte őt, barátja volt, tudjuk; milyen volt a megjelenése, a hangja, a modora? Igaz, hogy Petőfihez hasonlított? Igaz, olyasféle volt a feje formája, a termete is; és Attila alighanem s erette, dédelgette ezt a hasonlóságot, amely mintegy szemmel látható bizonyítéka volt szellemi családfájának. De mindez csak külsőség volt rajta. Amit nem tudok feledni, az a tekintete volt, — gyermeki, bizakodó tekintet, amellyel a világot szólította maga köré, hogy simogattassa magát vele, hogy simogassa.

Később, élete s elméje alkonyán, (mi nem éreztük meg, nem akartuk tudni, hogy alkonyodott), sokszor megróttam azért, hogy legtöbb versében szerepelt ez a hasonlat: »mint a gyermek«. »A költő olyan mint a kisgyerek, vagy mint az első ember a lapályon; két lábra állni próbál, hogy ne fájjon apró mivolta...« »Mint gyermek, aki bosszút esküdött és felgyújtotta az apai házat«. »A kis kölyök, ki voltam, ma is él.« Tudtuk, sejtettük a lelki gyötrelmek, a lélekelemzés nehéz kúrája fordították őt akkor a távoli gyermekkor riadalmai és vágyakozásai felé; a gyermekség kalandjaiban kereste a kulcsot a felnőtt rettenet megértéséhez. »Nézz előre« — mondtam neki. Csüggedten csóválta fejét: »Nem tudok már.« S valójában, mintegy megbabonázva, holdkórosan, a lélek merevgörcsével kereste, álmatlan éjszakákon és verseken át, a rég eltűnt Anyát. Azt a »szép régi asszonyt«, akinek fantómja ott kísértett a rosszul szerető (csak rosszul szerethető) szeretők mögött, akinek ölen ringatózni, ájult boldogsággal, lett létének minden értelmet értelmetlenné változtató örült szenvedélye.

De ez már a vég felé volt. Ami megütött benne, elbűvölt, ismeretségünk kezdetén, az a gyermekdedsége volt ép, — kissé

ügyefogyott ártatlansága, kedvessége és mohósága a szeretet után, s az a mosolyogni vagy sírni való igyekezete, hogy elhitesse saját magával (ami barátainak nem volt probléma): hogy felnőtt ember, igaz s nagy költő, aki üzeneteket hoz önmélyünkéből valamennyiünknek.

C'était un enfant frustré: most veszem észre, hogy a magyar nyelvben a »frustré« jelzőnek nincs egyszerű megfelelője. Talán így fordíthatnám: »akit a sors mostohán kezeit«; a gyermek, akinek nem jutott ki az anyai szeretetnek, gyengédségnek, s apai óvásnak, tekintélynek az a minimális adagja, amely a normális, egyensúlyozott felnövésnek elengedhetetlen feltétele. Egy ilyen sérelmet még épebb idegekkel, jobb életkörülmények között is egy egész emberélet kevés kiheverni. Attila sose heverte ki. A mosolya, a vidámsága, a játékosága mögött (mert nagyon próbálkozott játszani s kilékelni a léttel), ott bujkált mindig — s verseiből kikitekint — a régi, az elemi, a konstáns sértődöttség. Meg volt ő nagyon sértődve az életre; az apjára, hogy otthagya, nem törődött vele; az anyjára, hogy dolgozott és belehalt a sok mosásba, ahelyett, hogy őt becézte volna; a nővéreire, hogy nem tudták pótolni az elveszett anyát; az istenre, hogy nem hozta vissza a visszahozhatatlant. Ránk is meg volt sértődve, a barátaira, még ha nem is mutatta: mert ki szerette őt eléggé? Ki találta ki, hogy mi fájtneki? Az örület hónapjai csak napfényre hozták belőle azt, ami mindig ott lappangott benne: az üldözöttség, a kijátszottság érzését. Őt mindenki, mindig csak fosztotta, rászedte.

Emlékszem utolsó találkozásunkra, a kis balatoni házban, ahol meglátogattuk néhány nappal halála előtt, egy-két barátja: Ignótus Pál, Hatvany Bertalan. Szomorú volt, nyomott és reménytelen. A Szép Szó előadó körútjairól beszéltünk neki, ahol az ő versei felolvasásával arattuk mindenütt a legforróbb tapsokat. S valóban, a siker rámosolygott akkor Attilára. Megélhetése, e'öször életében, biztosítva volt; a Szép Szó szerkesztése társadalmi pozíciót és tekintélyt adott neki; neve kezdett ismertté válni szélesebb körökben. Ezt mondtuk neki — de ő már nem hitte el: »Nem kellek én senkinek« hajtogatta. »Még csak 500 példányt se adott el Cserépfalvy a könyvemből«. S ez igaz is volt. Ámde Franciaországban André Gide első könyveiből sem adott el többet Gallimard. Mi láttuk, tudtuk, hogy Attila közeljutott már a naphoz, amelyen az egész ország elitje figyelt volna szavára. A szeretethez való emberi jogát követelő költő szavára, a mostoha sorsú ország jogfosztott elitje. Mert az ő magán-árvaságán keresztül vajon Attila nem a mi nagy közös kiebrudalt voltunknak adott-e hangot?

Szerettem volna akkor megint olyannak látni őt, mint 1932 tavaszán, amikor meghívásomra eljött velünk, az egyetem bölcsészeti diákjainak marxista csoportjával a budai hegyekbe kirándulni. Vagy harmincan, egy dombháton, körülültük akkor; ott volt köztünk Rajk László, Szász Béla, Olt Károly; rég volt, talán igaz se volt? S Attila, a középben, csillogó szemmel, boldogan (mert komolyan vették) beszélt nekünk. Nem is tudom már miről. Bizonyára esztétikáról, Marxról, a világról. S mi áhítattal lestük a szavát, aztán énekeltünk. A Párt vigyázott ránk akkor, s mi vigyáztunk a Pártra, a munkásosztály élcsapatára. Kiálltunk érte »mint a kémény, lássák«. S bújtunk érte... Attila életének (s talán a miénknek is) ezek voltak legszebb hónapjai: hitt. Minden olyan egyszerűnek tűnt! Oroszországban testet öltött, anyagi erővé, jogot formáló akarattá vált, amire áhítoztunk — anyátlan s hazátlan serdülő magyarok: az ember iránti irgalom. Az első ötéves tervben ezt láttuk: a világ, kívánságaink szerint való újjáteremtésének megnyílt lehetőségét. Fialatok voltunk és bizakodók. Oroszország lett a szellemi hazánk és igazságosztó édesanyánk; akár az őskerestények, borzongtunk az újra megtalált testvériség édes italától. S minő áldozat lett volna sok, megfizetni ezért a hitért és reményért? S hogyan néztük volna le megvetőleg azokat, akik rosszat mondtak a mi Anyánkra! Elhittük volna, hogy kíméletlen, elmaradott, bizalmatlan s nem törődik velünk?

Szerettem volna megint ilyen reménykedőnek látni Attilát: útmutatónak. De ő hitevesztetten bezárkózott már a Nihilizmus páncélába, az árvaság s feleslegesség s megcsaltság kényszerubbonyos bizonyosságába. Aki mindent elkövetett azért, hogy hosszúranyúló betegsége ellenére, létfenntartása biztosítva legyen, nem azzal vádolt-e, néhány hónappal azelőtt, egy rohamát an, hogy el akarom orozni a kenyerét? S nem úgy nézett-e mindnyájunkra, kémlelődve, bizalmatlanul, mint ellenségre, akik meg akarjuk c.alni, le akarjuk, vissza akarjuk rántani? Ő már megindult akkor, lehajtott fejjel, elfáradt s mindenből kiábrándult gyermek, az Ől felé, amelyből kiszakadt, elpihenni és megnyugodni a Halál karjában.

* * *

De pajkosság is volt Attilában sok; nem kell azt hinni, hogy mindig csak sarokban gubbasztott, lehorgasztott fejjel, sosem-volt boldogsága romjain keseregve. Láttuk őt vidorán is; csillogó szemmel, ittasan (nem szeszektől, mert nagyon mértéktartó volt, akár-csak a bornemissza, bordalokat költő Petőfi is), hanem költészettől, szavaktól, egy-egy logikai teli-távlattól. Kevés embert láttam még

oly élvezettel gondolkozni és beszélgetni, mint őt. Talán senkit sem. A gondolkozás, eszmélet, költészet egybefolyt nála szétválaszthatatlanul; eszmélkedni, elmélkedni volt élete nagy szenvedélye, kalandos felfedező út a szellem végtelen térségein. S mikor megpihentott valamely rőt bozót mögött, egy gondolat-nyulat, utána iramodott s többé nem is lehetett megállítani. Fáradhatatlan (és fárasztó) eszme-vadász volt, szinte öröme telt benne, hogy kísérőit kifulladásra. S ahogy a karizmaival kérkedett néha — mert erős is volt — úgy szerette fitagtatni okosságát is.

A logikát nemcsak azért szerette, mert rend és összhang, hanem (különösen a hegeli logika) tolvajnyelv is. S verset is, sokszor, úgy írt, mint aki találós kérdést tesz fel. A szavakat nemcsak arra használta, hogy kifejezzék, hanem arra is, hogy elrejtsek az értelmet. A t hiszem, Németh Andorral való nagy barátságának nyitja épp az, hogy a szavakkal és gondolatokkal való kockajáték szenvedélyében találkoztak. Volt valami *talmudista* Attilában.

A marxizmusában is. Imádott szöveget szétboncolni s össze-
rakni, sőtét helyeket megvilágítani, világos tételeket összezavarni.

No és az írástudókat megbotránkoztatni: azt hiszem, ennél nagyobb örömet kevés dolog szerzett neki. 1932-ben együtt szerkesztettünk egy folyóiratot, amelynek *Valóság* címén csak egy száma jelent meg. Abba írt Attila egy vezér-tanulmányt, oly szédítő dialektikával, a hegeli műszavak oly akrobatikus alkalmazásával, hogy párt-ellenőreink, Sándor Pál, Madár József s a derék Schönstein doktor a falnak másztak tőle. Nekem jutott a hálátlan feladat, hogy megmagyarázzam nekik, amit magam sem értettem. Dehogy mertem volna megvallani Attilának, hogy nem értem? Védtém tehát a cikkét körömszakadtáig; végül is megjelent. Azóta se láttam, mert a folyóiratot (már nem is tudom miért) a rendőrség elkobozta. Érdeemes volna előkeresni; azt hiszem Attila önkéntelenül kitűnő karrikatúráját adta benne a filozófiai halandzsának. Ám akkor halálos komolyan vette a dolgot.

Az első nap, hogy hozzávetetett Lakatos Péter Pál, a púpos, villogó szemű nyomdász-költő, ott találtam Attila mellett Judit asszonyt.

Valljam meg, hogy Judit még jobban imponált, mint a »Nincsen apám« költője? Magas homlokú, tiszta, komoly arcáról csak úgy sugár ott az osztályöntudat. Fenköltebb mozgalmi nőt, mint Judit volt akkor, (azt mondják az is maradt), el sem lehet képzelni. Attila talán gyengédebb mamát szeretett volna? Judit nemes volt,

mint egy őrzőangyal; a női kokettériának még az árnyékát is el-
 űzte, mint illetlent; s szigorúan vigyázott Attila erkölcsseire, mint
 egy guvernánt. Mily boldog voltam, amikor megtisztelt leereszkedő
 mosolyával s egy pohár borral, almával kínált?

Parancsoló volt, örökké éber és hangsúlyozottan, ünnepélyesen de-
 rék. Gorkij »Anyá«-jában szerepelnek ilyen kérlelhetetlen asszo-
 nyok. A szegénységet, a nyomorúságot, büszke méltósággal viselte,
 mint egy ekkövet, s a legaantasabb munkát is szinte kihívóan
 felemelt fejjel végezte. Csodálatosan rendben, mosva-vasalva tar-
 totta Attilát, a lakást, a padlót, mindennek frissen súrolt, fertőt-
 lenítő szaga volt körülötte.

O Judit! miért vesztünk végül is össze? A közelebbi okára már
 nem emlékszem: valami családi pletykaság lehetett... De valójá-
 ban az történt, hogy egy nap fellázdattam Judit ellen (mint ahogy
 néhány évvel később Attila is fellázdatt.) Nem azért, mert nem volt
 igaza, hanem épp, mert mindig igaza volt; lengett mint egy zászló.
 Azt nem lehetett kibírni benne, hogy tökéletes volt a maga nemé-
 ben; makulátlan, mint egy márványszobor, úgyhogy az ember
 kétszeresen érezte előtte szeplőinek szégyenét. Különben is Judit-
 nak (vagy csak mi képzeltük ezt, bukdácsoló, ingatag, rossz gyere-
 kek) mindig szemrehányó volt a tekintete; mintha mindig önkriti-
 kát követelt volna tőlünk, egy testet öltött E. B. (Ellenőrző Bizott-
 ság).

Igen, túl szigorú volt; rideg angyal, túlságosan magas köve-
 telményeket támasztott irántunk. Villogott, mint a guillotine, mint
 a jégzilánkok a Korong-utcai ablakon. Igaza volt, persze hogy
 igaza volt. Nem az ő hibája, hogy mi akkor egészen másra, valami
 megbocsátó, elnéző, testvéri melegségre vágyódtunk.

Akkor épp a Dante és Pantheon könyvkiadók közös vállalko-
 zásában megjelenendő *Új Lexikon* szerkesztőségében dolgoztam,
 amikor egy reggel fél tíz felé felhívott Attila.

— Egész éjjel nem aludtam, — mondta izgatottan — verset
 írtam, most fejeztem be.

— Szépet? — kérdeztem.

— Várj csak, fölolvassom, majd megmondod.

— Inkább hozd be délután a Szép Szó-hoz, — mondtam aggo-
 dalmasan, a főszerkesztő, Juhász Vilmos felé pislantva, akiről tud-
 tam, hogy nem szereti a hosszúranyúló telefonbeszélgetéseket.

— Nem, én most akarom hallani a véleményedet, erősködött
 Attila. S már olvasta is a telefonba: »Nagyon fáj.«

»Kívül-belől
 leselkedő halál elől
 (mint lukba megriadt egérke)...«

Ma is fülembe cseng, ahogy a kagylóba skandálta, személytelenül, nyilván magára erőszakolt tompasággal:

»Nincsen helyem
 így, élők közt. Zúg a fejem,
 gondom s fájdalom kicifrázva;

*mint a gyerek
 kezében a csörgő csereg,
 ha magára hagyottan rázza.«*

Aztán hirtelen megállt: — Hogy tetszik? — kérdezte.

Mit felelhettem volna erre? Hogy ez túl van minden esztétikán? Hogy e segélykiáltás hallatán hogy is figyelhet bárki is a hang színére?

»... kívül-belől
 menekülő élő elől
 a legutolsó menedéket.«

— Na, miért nem szólsz? — kérdezte megint; s hozzátéve, tárgyilagosan, mint egy mesterember, aki gyártmánya értékét védi:

— Egész éjszaka írtam. Gondolod, jó lesz a lapnak?

Mármost a mi lapunknak, a *Szép Szónak*.

— Hogy ne volna jó? — dadogtam, bután tehetetlenül. — Gyönyörű, — mondtam —, egyik legnagyobb szerűbb versed, de rettenetes...

— Azt akartam megírni, mondta, a rettenetet. A poklot, dalban elbeszélve.

A hangja jókedvűen csengett, mintha csak engem akart volna vigasztalni, pokoljáró Tar Lőrinc: — Addig rossz csak, amíg ki nem jön az emberből. Most már minden rendben van, megszülettem, megyek lefeküdni.

S olyan meggyőzően mondta ezt, hogy elhittem, minden rendben van. Attila írt egy megrázó verset, hazament lefeküdni s én visszaültem az íróasztalhoz dolgozni tovább.

JÓZSEF ATTILA

A szociológiai tanulmányait Londonban végző Vágó Mártának írta ezeket a leveleket a költő. Vágó Márta a költő születésének ötvenedik évfordulójakor, 1955-ben közölt összesen nyolc levelet a Budapesti megjelent Csillag című folyóiratban. Az itt közölteket azok közül válaszítottuk.

Levelek

.....

II.

Pest, 1928. okt. 1.

*Ördög farába, semmi húsába
s harapván Isten fehér hasába,
hajnal-nyelvem a világra öltöm —
lelkem még jó e rossz étkü földön.*

*Teteje felhő, mocsok az alja,
az se kóstolja, aki kavarja,
S ha már csak bicska volna ebédem,
akkor is meggyfa volna cselédem.*

*Csak aki főzte, énvelem enne,
csak egy csipetnyit nyelvire venne,
fájdalom volna kóstoló nyála,
nálam is lakna sok vacsorára.*

*Fátyolból varrná törülgetőjét,
csontjából venné kevergetőjét,
elmosó tálja gyermekre lenne,
piros fedőnek ülne szívemre.*

Kicsim, itt a vers, egyik, most írtam, mégpedig Andrassy-úti lakomban. Itteni címemet már tudod: Andr.-út 6. III. 12. Ahányan vagyunk annyifelé mentünk: Etus Szabadszállásra, Lucie az Esplanade szállóba, én viss a régi palotámba. Ne félj, ha lesz pénzem,

kiveszek majd valami rendes szobát, egyelőre meg kell elégedjünk ezzel.

Saját elmémet elképeszti, annyira fáradt vagyok. Így nem is írok sokat, csak új címet akartam hozzád juttatni, eltekintve attól, hogy két levéllel vagy restanciában. Ebben a restancia nem volna baj, csak a levelek hiányoznak nagyon, jobban, mint májusban a kopasztott fáról. Mindegy, valószínűleg sokat dolgozol. Az is jól esik, ami eddig érkezett.

Itt kicsit hideg van, de még el se jött a kályhajutalom ideje. Különben is sok volna a jóból, az csak betetőzné az utóbbi hetek viharos örömeit! (T. i. a fűtésszámla.) Azt hiszem, még ott sem fűtenek, a többi négy világrész fővárosában.

Ha vasárnap írsz majd nagyon hosszan, azt kb. jövő csütörtökön kapom meg. Mint önmagam orvosa, megrendelem nálad a nagyon hosszút, mert szükségem van rá, szeretnék még munkabábelés előtt egy kissé regenerálódni. Mint komoly gyógyász és körültekintő ember, bele kell egyeznem, hogy csütörtökön, tehát tíz nap múlva kapjam a hosszú, de jóízút, hogy tehát vasárnap írd, mert tudom, hogy csupán akkor van elég szabadidőd, hogy összefüggően szedj össze. Bár én sem vagyok összefüggésekkel teljesebb.

Lucie és a Doktor Úr válnak. Etel nem megy Gyámomhoz. Így aztán én is családfővé nőttem ki magam. Talán még jobban meg kell változzak, mert így lehet, hogy családfő számára kis és szűk ruha vagyok. Most jut eszembe Somlyó Zoltán két igen szép sora és most élem át:

A kis cselédszobában fekszem
és azt hiszem, hogy rég meghaltam.

És az is most jut eszembe, hogy kis agyonkalapált patkóemberből, akit az örökkévalóság csattogtat és rugdal vele a kövezeten, belőlem mi lett volna, ha nem fordulnál hozzám, mint fény a tűkörhöz. De most én sem gondolkozom tovább.

A versről írv őszintén, de ne hazudj. (Nem mintha valaha is hazudtál volna, hanem a mostani speciális, különös körülményekre való tekintettel.) Ha nem Te vagy a »múzsám«, akkor több vagy nála. Én nem bírnám életem nélküled, de ha elhagynál, nem tudnék utánad menni, megmerevednék. Ő pedig mindig és újra fölkinálja magát. Minden bizonnyal nymphomániákus, mert én már hagyomány és mégis visszaerőszakoskodik. Pedig a sok ezer halott művészzel és az élőkkel egyszerre van viszonya — és még én is kellek neki.

Kicsim, szívem, most lefekszem, éjjeli 3 az óra, reggel dolgom van korán. Csicsijja, aludj szépen és most sokáig, sokáig ne álmodj

velem, ne álmoldj csúf dolgokról. Édös kis szerelmem, Isten oltotta nemes babonám, most a te álmod őrzi a világot.

Lám, még a felöltöm is rajtam van. Most szépen levetközöm és kinyújtózom, túl a takarón, és fáradt lábam fölmutatódik. De nem látja senki és ez így van jól. Mindenkinek elég a maga búbánata baja, akkor is, ha nagyon kevés. Az enyim pedig nem is sok, hiszen még csak gyerekecske vagyok, az igazi tehát csak ezután jöhet. De hát most is túlozok.

Hát csak nyugodj csöndesen és fehéren, legyen mindenteléd-tetően jó és erős a tej, ha már a fekete savanyú, gyöngye.

Szerbuc.

Attila

.....

III.

Pest, 1928. okt. 2.

Kedvesem,

most, öt perce kaptam meg szept. 28-ról keltezett írásodat. Azóta három hosszú levelem ment, a legutóbbi tegnap: egy légiposta expressz, egy rendes és egy légiposta. Az elsőt már régen meg kellett kapjad, ha csak le nem űuhant a repülő. Erről azonban írtak volna a lapok. Tehát nem vagyok gonosz és nem törődöm — ha nem írtam volna, még akkor sem volnék az. De szidásodnak is örülök, mert azt jelenti, hogy még levélben is nagyon kellek.

Leveled komolyabbik részére térve első megjegyzésem az, hogy számár vagy. »Első impulzusom... a fenébe hagyni ezt az egész pályát... vagy belefog az ember egy egész komoly tudományos stúdiumba és meg próbálja fogni (magyartalan) a gyökerénél az okát mindennek a rettenetes egyenlőtlenségnek, vagy menjen a fenébe.« És így folytatod, miközben kitűnik, hogy utálod az egészet (ami természetes, ahhoz, ami nem undok és a cselekvőhöz nem kegyetlen, nem kell önfeláldozás): »De aztán az volt az érzésem, gyávaság volna kitérni ez elől a tényleg komoly próbája elől annak, alkalmas vagyok-e erre a pályára.«

A lényege mindennek igen komoly. Azonban a te megfogalmazásod nem segít a probléma megválaszolásához, hanem annyira összekevert, hogy előbb a tulajdonképpeni kérdést kell fölteni. Az összekeverés mindjárt kitűnik plasztikusan.

Idézeted első fele arról tesz tanúságot, hogy beláttad, hogy ilyen »felületesen való simogatásokkal ezen a társadalmi — örültségen« nem lehet segíteni. Ez helyes és igaz. De azt hiszed, hogyha komoly stúdiumot folytatasz, akkor lehet? Nem tanultak és nem gondolkoztak eleget komoly férfiak? — Azoknak a nőknek a szá-

mára, akiket ott láttál, ez az ügy kenyérkereset, mert vagy naív önfeláldozás volt bennük, amikor belefogtak és az mindmostanig kiveszett, vagy pedig azért, mert másutt elhelyezkedni nem tudtak.

És most domborodik ki, hogy mily téves elhatározások után szorítod össze keményen a fogaidat: — te nem mint kenyérkereső választottad ezt az egész ügyet magadnak, hanem mint szociális felelősségérzettel rendelkező ember választottad, amellyel mellesleg, kenyeret is lehet keresni. Ez az első idézetre. A másodikra pedig éppen ezzel felelhetek: szó sem volt soha arról, hogy próbálko ni kellene azzal, hogy alkalmas vagy-e a pályára. Ne szorítsd összes ajkaid emiatt, — hiszen a cél nem az volt (és nem ez), hogy erre alkalmas légy akkor is, ha ezzel a társadalmi örültségen segíteni nem lehet, hanem ha már próbáról van szó, akkor azt kell magadnak kipróbálnod, hogy tényleg komoly eredményeket lehet-e ezzel a munkával elérni szociális viszonylatban, — bár ezt te előre föltételezted. Minthogy pedig magad is beláttad, hogy itt komoly eredményekről szó sem lehet, bár lelket kíván ez a munka, de csak azért kívánja, hogy legyen mit megölnie — éppen az ellenke őjét kéne csinálnod annak, amit ma cselekszel, hiszen számárság viszontagságokon át kipróbálni, hogy alkalmas vagy-e olyan munkára, amely teljesen meddő, de ezzel szemben gyilkosa az embernek. Erre azután föl sem hozhatod azt, hogy »kenyérkereset«, mert nagyon jól tudod, hogy Apa révén bármikor kelle-mesebb elhelyezkedést találhatsz. A magam részéről ugyan azt hiszem, hogy ha megtanulod ezt a mesterséget is, az semmiesetre sem árt, bár előre láthatván, még sok kínos fordulata mutatkozik meg előtted és ejti kétségbe könnyelmű hiteidet.

Apáékat már ma délután kerestem telefonon, de nem találtam őket. Holnap, s erdán délelőtt Jóska Bácsit majd a Lloydnál vélem fölfedezhetni. Lámpalázam van.

Mi van az Egyetemmel? Nem akarsz hazajönni és bejönni velem abba a bankba? Hogy együtt dolgozzunk, te az angol és én a francia levelezésben? Látod, itt maradhattál volna, most talán nem örülnél, hiszen ha az ember nem volt még a palánk mögött, akkor azt hiszi, ott szebb és jobb és szociálisabb életet lehetne csinálni, legfőljebb ha már mögéje került, látja, hogy hát bizony az mind csak remény és vágyakozás volt, amit előre ténynek hitt, mint most, a te esetemben is.

De nem bölcselek tovább, mert még én is egészen elbutulok. Két oldalad van, ezt még megjegyezhetem, mind a kettő ritka és rövid. T. i. leveled oldaláról beszélek — a tiedet nem tudom

számon tartani. Mennél sokoldalúbb vagy, annál kevésbé rétegződő leveleket írsz, vagy jobban mondva nem is leveleket, hanem csak levelet.

Hát szervusz kicsim, új címem a legrégebbi, már megírtam. Ami pedig az expresszeket, táviratokat, légipostát illeti, szégyeld magad, de szörnyen, mert örülnöd kellene, hogy miattad elárvezik sarokházamat és bútoraimat. Emiatt most nem kapsz verset, pedig nagyon szépet szándékoztam írni.

Csókol sokszor és ölel és nagyon szereti Mártiját

Attila

.....

VIII.

Pest, 1928. nov. 9.

Kicsikém, Mártikám,

az este Anya javaslatára visszamentem a fiúk közé, fönn voltam Rónáéknál. Korán eljöttem Palival, Aladárral és Fenyővel. Aztán szépen lefeküdtem. Fejemre húztam a paplant, hogy a szomszéd szobában meg ne hallják és sírtam, amilyen keservesen csak sírni lehet, egészen reggelig. Mártikám, ha láttál volna, talán-talán nem gondolnál annyi mindent össze felőlem.

Reggel megjött leveled. A könny kibuggyant szememből, de már nem zokogtam. Most délután öt óra van, mostanáig fetrengtem ide-oda, nagyobb örömére a hűtlenségről szóló pszichológiai tanácsadóidnak. Mennyi mindent elhatároztam reggel 9-től délután ötig. Elhatároztam, hogy meghalok. Elhatároztam, hogy nem ölöm meg magamat, hiszen lassacskán most már úgysis elpusztulok szemeid előtt és úgy legalább megtudod, hogy mégse csupán a csinos nő után szaladtam benned. Ha volt volna negyven fillérem, hogy azonnal postára adhassam a legtutóbb küldött 2 fontot, akkor megtettem volna, anélkül, hogy egyetlen szót is írjak melléje. De mit csináljak, bélyegeimből kifogytam, egy hete mindössze két fillérrel rendelkezem, és hiába őrzöm küldött pénzedet, nem tudom visszajuttatni és nem is tudom azt se, hogy ezzel a levéllel mikor adhatom postára.

Hiába szeretlek tehát olyan nagyon, szabad verset írnom Rólad, de ezenfelül csak elpusztulnom szabad. Oh, úgy látom, nem is szabad, hanem kötelező. Hiszen a Kecskeméti-fiúk, a Lederer és künti barátnőid egyként azt mondják. Künti barátnőid nagyon ismerhetnek engem és nagyon ismerhet Lederer is. De mégis iszonyú, hogy egy ember, aki nem szereti a feleségét, mert más nő előtt pirul és dadog, aki mégis hú a feleségéhez, akkor az egy

idegen, általa nem is látott emberről így ítélkezzék. A Kecsekméti-fiúkról nem szólok, nem akarom bántani őket, egyszerűen nem hiszem el, hogy ők feltételezhették rólam, hogy megcsalom majd és elhagyom a feleségemet. Másfél sort kihúztam, mert téged se akarlak megbántani, csak félreértés lehet az egész.

Azt írod, »a mondat határozottan könnyedre és humorosra volt fogalmazva«. — Jól láttam én a t, igen jól láttam. Tisztában voltam vele, hogy hiába háborodok föl, az fog történni, ami történt, és hiába fogom én is humorosra, amikor te humorosan bár, de egy bizonyos irányban tapogatózol velem. Tudtam én jól, hogy ha nem írom meg, hogy milyen hatást vált ki belőlem, ha letagadom vagy szó nélkül megyek el ama humoros mondat mellett, akkor még rosszabbra fordul az egész, mehetek én akkor is világgá, nézhetem némán ezt a szűk szobát, avagy örülhetek tetszésem szerint, de mindegyik esetben a végén könyörgésre kell fogynom a dolgot, akkor is, ha nem bírok könyörögni.

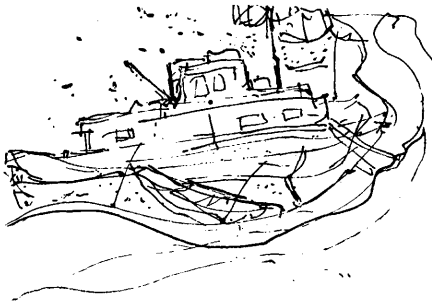
Nem is tudom, mért sietek írni, amikor nem is akartam, amikor van már rengeteg időm, van már, hiszen szabad vagyok a kutya úristenit és amúgy sem bírom még elküldeni ezt a levelet. De nem hallgathatom el, hogy úgy látszik, »s ociális munka« örve alatt cinizmusra tanítanak Londonban, hiszen jelen időben és múlt időben egyaránt többször írod most leveledben, hogy »mindig felajánlottam neked szabadságodat: menekülj, ha tudsz«. Hiszen ebben magad is belátod, hogy képtelenség, benne van, hogy szerinted is valószínű, hogy nem tudok. Hát akkor mért szólítgatsz föl erre engem? Akartam-e én valaha menekülni tőled?

Egyszer, kilencéves koromban loptam, hogy az Etusnak játékot vehessek. De azóta tiszta, tisztességes és becsületes voltam mindig és mégis oly áhítattal néztem rád, emberségedre, mint aminek az elérésére hús esztendői szörnyűséges élet, megaláztatás és szenvedés kellett. Vedd tudomásul, hogy most már nem bírok elszakadni tőled. Vagy megőrülök, vagy megdögölöm, vagy a feleségem lesz.

Nem voltál-e eddig utólagos igazolása annak, hogy borzalmas életemet vállalom mégis csak érdemes volt, hogy ami érték van bennem, azt megőriznem mégis magasztos volt, mert van, akinek mégis csak kincses kamrája lehetek, ha tám még nem lettem számára azzá. Hogy óvtam, féltettem magam testben, lélekben erős, egészséges és tiszta legyek, jaj, nehogy valami mocsok legyen rajtam és bennem, hiszen én csak olyant szeretetek majd, aki az egész tiszta szeretet bennem és annak nagyon-nagyon kell szeretnie! Tudod, mi az, hogy rikkancs, azonkívül, hogy újságot árul? Nem az, aki egyetemi hallgató korában csinálja, hanem aki mint

kölyök kerül oda? De nemcsak magamat óvtam, hanem mást is. Jött az elegáns homoszekszuális bácsi és cukorral vitte a gyereket a kapu alá, és én odamentem és azt mondtam, bácsi, hagyja ezt a gyereket, nekünk most fát kell hordanunk és a gyerekeknek, aki idősebb volt nálam, odaigértem acélgolyómat, hogy jöjjön, pedig nem is kellett fát hordani. És mikor Újpestre menvén a gyárba, hónom alatt az egésznapos kenyérral és nem tudom mivel, az egészséget odaadtam egy öregasszonynak, akit a többiek kifeszített spárgával elbuktattak. Hogy sírt, fájt s átkozott, azok meg röhögtek, én meg; hiszen mást nem tehettem, fölsegítettem és ezt mondtam együgyűen: ne sírjon néni, itt van az egész kenyérem. Ami nagyon megható história, hiszen most, ebben a pillanatban is elbögtem rá magamat, de nem von le semmit abból, hogy most, amikor a kurvák, stricik és a söpredék világától annyira tisztán megőrződtem (itt áthúzva: hogy még őket is csámpás göröngyöknek nevezhetném, hogy most...) ne azon gondolkozom állandóan, hogy miképpen csalhatom meg majd minél furfangosabban a feleségemet és ne azzal töltsem nagy jóllakások utáni emésztési pihenőmet, hogy miképpen legyenek támasza neki.

Fázom és borzongok, de ne félj, folytatom még.

Párbeszéd a mikrofon előtt a művészetről, az életről és a kritikáról

- Ö: Gyakran feltették már a kérdést, hogy miféle különös ösztön az, amely bizonyos fajta embert, a művészet és a művészi alkotást létrehozza. Pontosabban: miféle különös lelki alkat az, amely arra készítet bizonyos emberfaját, hogy egész életét a saját érzelmei, felindulásai, kérdései kifejezésének szentelje. Az emberi lélek tudósai és a szépségről szóló tanok művelői erre a kérdésre különbözőképpen feleltek. Elméleti feleleteket adtak. Azt szeretném, ha elméleti felelet helyett közvetlen választ kapnék, olyan választ, amely a saját gyakorlatából nőtt ki. Konkrét, személyes, hogy úgy mondjam, meghitt, bizalmas választ...
- Én: De hogy ezt meg tudjam tenni, ehhez az kell, hogy a kérdés maga is valahogy konkrétábban; személyesebben, közvetlenebbül legyen megformulázva.
- Ö: Szívesen. Csak attól félek, hogy akkor a kérdés túlságosan közvetlenül, sőt tapintatlanul hangzik majd...
- Én: Csak »tapintatlan«, nem általánosságban mozgó kérdések válhatnak ki érdekes feleleteket.
- Ö: Hát raita. Hogy kérdésem csakugyan egyenes és tapintatlanul személyes legyen, így szegezem a mellének: mondja meg, mért írta és mért írja a verseit, novelláit, regényeit, drámáit, tanulmányait? Miért ír?
- Én: Nem tudom. Mint ahogy nem tudom, hogy miért van fekete és nem kék szemem. Nem tudom, miért vagyok író, mint ahogy azt se tudom, hogy miért születtem és hogy egyáltalán miért ez az egész élet. De éppen abból, hogy nem tudom, miért írok és minek ez az egész élet, számomra az következik, hogy

igyekeznem kell valami értelmet adni az életnek, a magam létének és a ténynek, hogy író vagyok. Eddig, nem épp rövid életem folyamán mindinkább megerősödött az a gyanúm, hogy ez az egész világegyetem nem túlságos bölcsességgel van megszerkesztve, sőt egyenesen botrányos, hogy milyen kevésbé értelmes. S ha már így van, akkor természetes, hogy maga a művészet se lehet kivétel ebben az általános, kozmikus értelmetlenségben.

Ö: Be kell vallanom, ez aztán csakugyan meglepő. Úgy beszél, mintha nihilista volna. Vajon csakugyan titokban nihilista?

Én: Semmiképp se. Nem tudom magamban a nihilizmusnak még az árnyékát se felfedezni. Mindaz, amit mondtam, tökéletesen összhangban van azzal, amit humanisztikus világfelfogásnak neveznek vagy legalább is azzal, ahogy én ezt a felfogást értelmezem. Nem vagyok nihilista, humanista vagyok. Humanista vagyok, mert hiszem, hogy... engedje meg, hogy a mitológia nyelvén fejezzem ki a gondolatomat: meggyőződésem, hogy a legközönségesebb, a leghitványabb és legrosszabb halandó is rendkívül jobb és erkölcsileg magasabbrendű lény, mint valamennyi gondtalan és halhatatlan olimpuszi isten. Humanista vagyok, mert hiszem, hogy az ember és egyedül az ember képes rá, hogy ész, értelmet és szépséget oltson bele az életbe valamennyi ostoba, süket és gonosz mennyei és földi istennel dacolva. Az ember, ez az öntudatosan szenvedő lény a maga alkotó akaratát állítja szembe az általános értelmetlenséggel és a saját elkerülhetetlen halálának az öntudatával; mindig a halál árnyékában, a halál tudatával, az ember a tartós szépségért harcol, tud harcolni a szépségért, mely túlélje őt magát, tud harcolni az embertelen emberivé tevésért, tud harcolni az örömeért, tud szeretni és harcolni és magát feláldozni, mintha csak örökké élne. Ez az ellentmondás, ami mióta költő van, megihleti a költőket, ez az az ellentmondás, aminek következtében minden alkotó emberben, sőt minden emberben van valami *költői*. S még valami: mindenben, ami *költői*, van valami lázadó. Nem jól mondtam: nem valami lázadó, hanem minden költészet határozott, egyértelmű, gyönyörű lázadás, semmi más, mint a győztes lázadásnak meghatározott egyik alakja.

Ö: Lehet-e ezt komolyan állítani? Hiszen köztudomású, hogy nagy és igen nagy költők voltak és vannak, akik az emberi élet hiábavalóságáról és reménytelenségéről és csak arról énekelnek, akik csak a lemondásnak és a halálnak a költői. Az

ilyen költők, úgy tűnik nekem, nem sorolhatók a lázadás költői közé.

Én: De én azt gondolom, hogy igen. Emlékezzék csak Leopardi soraira: *Amaro e noia la vita, altro mai nulla; e fango è il mondo*. Íme, a halálnak és lemondásnak nagy költője, aki azt mondja, hogy keserű és gyászos az élet, sohase más és hogy csupa szenny a világ. Ez az ő végső következtetése, de ennek a végső következtetésnek az alapján és ennek a végső következtetésnek ellenére, *énekel, énekel!* S ha Vörösmarty arról dalol, hogy

»Hallgassatok, ne szóljon a dal,
Most a világ beszél...«

s hogy

»Állat vagy ördög, düh vagy ész,
Bármelyik győz, az ember vész:
Ez örült sár, ez istenarcú lény!
Nincsen remény!«

és ha hét halhatatlan strófán keresztül mindig újra visszhangzik a refrén, hogy »Nincsen remény!« — mégis dalol arról, hogy »ne szóljon a dal« — ez a logika következtelenség, épp ez a legnagyobb emberi következtetesség, ez az az ellentmondás, amelyről beszélek: énekelni mindenk ellenére azt jelenti, hogy az ember mindenk ellenére csakazért is megmarad embernek, hű marad az ember emberi vágyaihoz, az emberhez. Ez a prometeuszi, már ez magában is prometeuszi diadal. »A világ csupa szenny« — mondja Leopardi, és Vörösmarthyt hallja, hogy

»Szétszagotott népeknek átkai
Sóhajtanak fel csonthalmok közül,
És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál,
A föld megöszült...«

s ha maga isten, megteremtven a világot, embert, »elborzadt a zordon mű felett és bánatában ősz lett és öreg« — az ember több az istennél, az ember elborzadhat, de költő. És boldogít bennünket a szépséggel akkor is, ha a megöszült istenről és a nyomor elhamvadt városokra fektetett gyámoltalan fejről énekel. Az ember lehet hajótörött és mégse hajótörött, ha meg tud maradni költőnek, ha tud hajótörötten is

ilyen szót mondani: *E il naufragar m'è dolce in questo mare.* Még a hajótörés is édes e tengeren...

Ö: Vajon mindig ez volt-e a fölfogása a művészi alkotásról? S abban, amit maga írt, úgy találja-e, hogy kifejezésre jut ez a fölfogás?

Én: Hosszú évek óta írtam már anélkül, hogy csak sejtelmem is lett volna arról, hogy miért írok és hogy mi az, ami arra ösztökél, hogy mindenféle emberekről, akik sohase éltek és eseményekről, amelyek soha meg nem történtek, rövid és hosszú történeteket vessek papírra. Élveztem a mondatokat és azt, hogy a kezem alatt, fehér papírra vetett betűk varázsával Valóság támad, amely azelőtt nem volt: városok, házak, emberek, események. Nem tudtam betelni a csodálkozással. Ha a húgom azzal fordult hozzám, hogy nincs mit olvasnia, én szolgálatkészten, gavallérosan leültem és három nap alatt az ő személyes használatára elbeszélést, sőt regényt is írtam neki. Az ő »társadalmi rendelése« nem kívánt mást, mint hogy a »regény« minél hosszabb legyen, és hogy föltétlenül jól végződjék, szerencsésen. Az én írói fejlődésemben ez afféle l'art pour l'art-korszak volt, játék a szavak varázsával, magának a játéknak a kedvéért. De látja, az én véleményem szerint még ezekben a gyerekkori írásokban is van valami öntudatlan, vagy talán tudatosan lázadás is, mert mi volna más a szépség utáni vágy, mint a meglévő, kínos és csúf, valódi életföltételek visszautasítása, ha ez a visszautasítás még oly tehetetlen is?

Ö: De hogy jut el az író a saját irodalmi kifejezéséhez, a maga egyéni költészetéhez, hogy találja meg azt?

Én: Picassonak van egy igen szellemes formulája a maga művészi alkotásáról. Azt mondja, hogy ő sohase keres, ő mindig csak talál. Az evangéliumok ezt úgy fejezik ki, hogy aki keresi a lelkét, az csak elvesztheti. És ez igaz. S azért gondolom, hogy a maga kérdése túlságosan »irodalmi«, amikor azt hiszi, hogy az író a saját irodalmi kifejezését keresi. Én sose kerestem. Amit kerestem, az a magam helye az életben, az az igazság, az út, de nem az irodalomban, hanem a közönséges, a legközönsége-sebb életben.

Ö: Nem egészen értem... hogy valaki csakugyan költő-e, mégis csak attól függ, hogy *hogyan* ír...

Én: Ez kétségtelen, de ha csakugyan költő, akkor nem tőle függ, hogy *hogyan* ír. Nem az ő elhatározásától és nem az ő technikai készségétől (ez utóbbit többé-kevésbé el is lehet lesni, meg is lehet tanulni), hogy *hogyan* ír, az attól függ, hogy *mennyire*

van tele az élete és mennyi hévvel, mennyi emberséggel, milyen odaadással, válaszol az életre, mennyire eleven benne a szenvedély, az igazság és a megismerés szenvedélye és mekkora a bátorsága, hogy szembenézzen a problémákkal, és hogy csakugyan átélje őket — egyszóval, hogy az író *hogyan* ír, ez nem egy elvont »irodalmi« tehetségnek, hanem az emberi *intenzitásnak*, azt mondhatnám, a szenvedélyes életnek a kérdése. Nincs külön belépőjegy az irodalomba, egy és ugyanaz a belépőjegy az életbe és az irodalomba. Hogyan ír az író, ez attól függ, hogy van-e írnivalója, és hogy *micsoda* az írnivalója. Lehet színlelni is nemcsak betegséget, hanem költészetet is. A legnagyobbak közt a legeslegnagyobb se tudhatott többet adni, mint amennyit a saját valóságos élményei gazdagságából merített. Hogyan írsz, ez igazi személyes életedtől, az emberekhez, a természethez, az élethez és a korodhoz való valódi viszonyodtól függ. Hogyan írsz, mit írsz és ki vagy — ez nem három külön, hanem egy és ugyanaz a kérdés. És ez nemcsak az íróra, hanem az olvasóra is áll. Annak se adhat a legszebb és legnagyobb szépség se többet, mint amennyit befogadni képes.

Ö: Ha jól értem, akkor élményeknek és érzelmeknek, érzelmi felindulásoknak nagyobb jelentőséget tulajdonít, mint elméleti megismeréseknek s általában annak, amit ideológiának szoktunk nevezni?

En: Nem egészen jól ért, illetve úgy látszik, nem egészen jól fejtem ki magam. Nekem személy szerint rendkívül fontos, hogy az életnek és a társadalomnak legkülönbözőbb jelenségeit a maguk összefüggésében tisztán lássam. S ez az, amit elméletnek, ideológiának nevezünk. Csak azt szeretném megjegyezni, hogy teljesen hamis eljárás, különválasztani az ember érzelmi életét az ember értelmi életétől. Egy-egy gondolat megrendítő érzelmi felindulásának lehet a forrása, mint ahogy nagy érzelmi felindulások nélkül nem is születnek igazán nagy gondolatok. Amit mondani akartam, az csak az, hogy a legtökéletesebb elmélet vagy ideológia sem válhat valóban termékeny személyes alkotó erővé, ha mint kész formulát megtanuljuk. Az igazságok, amelyeket az egyes ember nem maga, a maga személyes kétségeivel, harcaival és szenvedéseivel szerez meg, az ilyen igazságok talán nem halottak, de semmiesetre sem élő igazságok már. Mint ahogy irodalom, melyet irodalmi példaképek ihlettek meg, nem irodalom, úgy az a szellemi élet sem szellemi élet, amely csak »szellemmel« táplálkozik. A gondolat merész és féltelmes, titáni lázadó, s nem lehet és nem szabad lefokozni békés háziállattá, mely elégedetten kérődzik. »A tárgyilagos tu-

dás» nem tárgyilagos és nem tudás, hogyha egész lényünkkel nem veszünk részt benne. Ha nem a *mienk*, mint a bőrünk. És kétségtelen, hogy a szenvedőlegesen magunkévá tett, és nem szenvedéllyel, belső harcok árán megszerzett, kivívott ideológiai igazság könnyen válik cenzorrá, aki megakadályozza épp azt, ami minden művészi alkotásnak elengedhetetlen előfeltétele: a reagálás ártatlan önkéntelenségét és az ártatlan me-részséget önkéntelen felindulásaink kifejezésére. Az ártatlan itt egyet jelent az igazszal, az igazival.

Ö: Nem gondolja-e, hogy helyes volna ezekről a kérdésekről egyszer külön és részletesen, rendszeres tanulmányban foglalkoznia?

Én: Mindig s mondhatnám mindenütt ezekkel a kérdésekkel foglalkozom. Az ember mindig azonos önmagával, akkor is, ha beszélget, akkor is, ha verset ír, regényt vagy tanulmányt — bármiről beszél is, mindig egy alaptémáról ad különböző változatokat, életének, küzdelmeinek, csalódásainak, reményeinek és vágyainak témájáról. És ha egyáltalában érdekes, amit beszél, akkor mindig önmagáról beszél és épp ezért csak ezért mindenkiről. Önről is. A s ubjektívtás, ha tartalmaz, semmiképp se ellentéte a tárgyilagos igazságnak. Marx nem állapított meg olyan »objektív« igazságokat, amik nem lettek volna az ő személyes életének is »szubjektív« igazságai a maguk legmélyebb gyökerében.

Ö: Mi akkor a szerepe a kritikának, ha végső fokon minden alkotás csak a személyes élmény kifejezésének egyik formája, vallomás? A társadalmi felelősség kérdésére gondolok.

Én: Én is. Minden leírt szóért érezni a személyes felelősséget, a saját írói munkával szemben mindig meghatározott erkölcsi viszonyban lenni — ez, az én véleményem szerint, a társadalmi felelősségének az egyetlen emberi formája, s ebben nincs különbség a költő és a kritikus között. Van egy különbség. A kritikának megvan a maga különleges társadalmi funkciója, és merném állítani, hogy a kritikát egész különleges módon épp a társadalmi szükségletek ihlethetik meg. Csak ne értsen félre. Azokban az országokban, amelyekben a művészetet az állami apparátus vagy az állami apparátustól erre a célra kirendelt szerv vagy szervezet dirigálja, az a nézet az uralkodó, hogy a kritika feladata a felügyelet: vagyis vigyázni az írókra, figyelmeztetni őket a hibákra és »elhájlásaikra« és — mint ahogy eekben az országokban mondani szokták — segíteni nekik, segítségükre lenni, hogy tehetségük »helyesen« fejlődjék.

Ö: De nem ezt teszi-e minden kritika?

Én: Nem. Én legalább is a világirodalom történetében egyetlen egy olyan esetről sem tudok, melyben valamely kritikuskak tanácsa vagy kifogása hatott volna egy művész alkotó munkájára. Mindig úgy van, hogy a művész a maga belső parancsainak megfelelően alkot és téved el, ha eltéved. Ebben vagy ellen a kritikus a művésznek nem »segíthet«. Épp ebben rejlik a művész személyes felelőssége és — az ereje is. Ez az, ami a művészt megkülönbözteti az iparostól, aki a rendelőknek és nem a maga belső kényszeréből dolgozik. A kritikának tehát nem az a dolga, hogy »irányítsa« a művészi alkotómunkát, hanem az, hogy közreműködjék annak a társadalmi kultúrális közegnek a megteremtésében és megformálásában, amely társadalmi közeg nélkül keletkezhetnek ugyan nagy művek, de nem keletkezhetik élő kultúra. A kritika feladata az volna, hogy siettesse egy ilyen kultúrális közeg megteremtését és kifejlődését. Nem az a fontos, hogy a kritika mindig »igazságos«-e. Sokkal fontosabb volna, hogy szenvedélyesen, egész emberi odaadással reagáljon a művekre, hogy fáradhatatlanul harcoljon azért, amit értéknek tekint. Ha téved, ez nem olyan szerencsétlenség, mint ha »csalhatatlan« — s ha téved, de hittel és szenvedéllyel, ez termékenyebb, mint hogyha rutinosan, álmosan és »tárgyilagosan« véletlenül fején találja a szöveget. Csak a szenvedély, csak a szenvedélyes állásfoglalás és a teljes egyéni őszinteség az, ami az irodalmat a folyóiratok vagy könyvek lapjairól beleviheti az életbe mint értéket, hatóerőt és mint azt, aminek lennie kell: mint szerves részét magának az életnek, mint szerves részét az embernek benső és társadalmi életének.

Út a Sztrazilovóhoz

Szinte törvényszerű az életben (vajon csak az enyémben?), hogy bizonyos kapcsolataimnál (köztem és valaki, vagy valami más között), még hozzá épp azoknál, amelyek a legtöbbet jelentik számomra, sehogy sem találok azt a legelső, indító pillanatot, amikor ez a kapcsolat azzá lett, ami: eleven, szinte testi valóság, amit úgy érzek, mint testem egy részét, amivel úgy élek, mint bármelyik érzékszervemmel. Így van ez legtöbbször az első találkozások le nem rögzített pillanataival, azokkal a pillanatokkal, amikor először láttam azokat, akik később barátaim lettek.

Ilyenkor megcsúsznak, hogy tanácstalanul nézek vissza a múltamba. Vágy születik bennem, szenvedélyes, kutató vágy, hogy felfogassam az emlékezés rendetlen fiókjait, hogy megfogjam, megragadjam ismeretségünk legelső cérnaszálát, az időnek azt a töredékét, amikor a szemem (akár a fényképezőgép rövid percenése), elkapott és foglyulejtett örökre egy arcot, egy képet, amellyel attól kezdve együtt élek, amellyel civódom, amelyet szeretek, amelyen folyton új és új részleteket fedezek fel, kiigazítom előszörlátott vonásait — törölök és pótolok.

Es mintegy szabály szerint — nem sikerül.

Az időt, amikor még nem ismertem azt az embert, és az időt, amióta ismerem, egyenetlen, foghíjas szakadék választja el, amelynek tátongó mélységeit szétszórt bokrok, sűrű gaz, meredező vesszők és füves térségek nőtték be. Föléje hajolok s kutató gondolatomban nem leli a találkozás pontos helyét és pillanatát — eltéved a bczótban, nyugtalanul ugrál nyurga vesszőről száraz kóróra, kócos bokorról füves zsombékra. Hol az a hely? Eltávolodom kissé: az idő két éve közt ködvonal húzódik.

Nemcsak az emberekkel van ez így. Vajon?

Nem ugyanilyen-e találkozásunk a városokkal (ha idővel eltávolodik az első pillantás friss emléke)? Tájakkal és tárgyakkal? Mikor is volt (melyik pillanatban!), hogy a szemem foglyulejtette Sveti Stevan szigetének esti körvonalait? Vajon ott-e a hegyen, Budva fölött, vagy egy éles kanyarnál, a gépkocsi ablakából, útban

Miločer felé, Vagy éppen a miločeri homokparton, a homálybavesző kicsiny, ovális öbölben, amikor a láthatár legfehérebb foltjának egy tajtékzó hullámtaraj tűnt, amint lassan előhőmpölygött a távolból, elcsobbant a talpam alatt és visszasiklott a tengerre, s csak nevels cipőorrom emlékeztett rá. Nem ugyanilyen-e találkozásunk kedvenc könyveinkkel is?

Most csak egy, egyetlenegy versről akarok szólni.

Igyekszem visszaemlékezni első találkozásomra a »Sztrazsilovó«-val. Csak annyit tudok biztosan, az emlékezés peremén, hogy Miloš Crnjanski neve akkor még teljesen ismeretlen volt előttem.

Es lám, mindjárt az első megállapítás után, csupa zilált emlékfoszlányt bírok csak kiemelni. Holdkorosnak érzem magam, amint elindulni készül a köd bizonytalan, egyetlen gerincén. Felötlik emlékezetemben a szabadkai városháza előtti parkot övező alacsony vakkerítés, ahol órákhosszat üldögéltem, s ahol először talákoztam különböző könyvekkel, írói nevekkkel, versekkel. Nicsak, itt van a beográdi Vászina-utcai zsúfolt antikvárium, roskadó polcok olcso könyvekkel, amelyeket valaki tán undorral vetett ki szűkké vált lakásából, nem is sejtve, hogy egy fiatal, csodálkozó szembogárban ez a rojtosszélű, zsirpecsátes, szükségtelen holmi — régóta keresett gyöngyszem gyanánt csillan meg, az idők félignyílt, porlepte kagylójának mélyén. Látom magam előtt a háborúelőtti folyóiratok bekötött behemót köteteit, a Kalemegdánra néző olvasóterem valamelyik közös asztalán (és az asztalszomszédok gúnyoros pillantásait, amiket a dohos könyvgúllak láttán a mellettük gubbasztó, hosszúhajú, sovány fiú felé lövelltek).

Hol is olvastam el legelőször azokat a végzetes (legszerbebb és legvilágibb) szavakat a »Kószálok, karcsún még...« vesszői közé forva, amelyek azonnal befonódtak az én életembe is, és így idegimmel összegubbanconlódva, élnek és lélekeznek mindmáig velem; utíznak és új tájakat bámulnak, amikor én bámulom, alszanak, amikor alszom, szeretnek, ha szeretek, szomorkodnak, ha titkon könyvet merzsolok el, velem isznak istenhátamögötti kiskocsmákban, réveinek az időbe...

Nem sikerül felgöngyölítenem ezt a cérnaszálat. Most se, mint mindig. Az időt, amikor még nem tudtam a »Sztrazsilovó«-ról, és amióta tudok róla — ködvonal borítja.

Sztrazsilovó

Kószálok, karcsún még, ezüst tegezzel,
hízogó szavam cseresznyefákát csábít,
de hegyeken túl sejtem már a szülőföld
jegénye-komoly, szívfacsaró csodáit,
a halálig.

És itt is oly fázitón
hűsek a tavaszi estek,
márhá a völgyben a Duna folyva titkon.
S ahol a felhők az Arno mélyére esnek
s kemény zöldjét bontja egy pazar pájlma,
hűvöt látok, mely átível a láthatáron
a Fruskagora mély homályába.

S ahelyett, hogy örülnék a toszkánai Holdnak,
amint a víz színére teríti hófehér szirmát,
tudom, hogy csunyan felkőhögök ho'nap,
és látom karcsú alakom, ahogy hű és bús léptek
viszik mecrogyant
térddel, míg zenélő zuhatagai az égnek
föl nem isszák.

És így, már sejtem,
hogy nemsokára széthullik a lelkem.
És így, már boldón
élek a hamuszín folyók partján.

Régóta kísér ez a görnyedt árnyék,
tudtom nélküül hagyták rám a konok
szőlők és éjek, s ami küll'n fáj még,
a patak, ami helyettem csobog.

És így, könnytelen,
valami tartós kórtól ég a szemem.
És így, nem érzem,
hogy gyönyör helyett az ajkamat kivérzem.

Kőszálok, karcsún még, ezüst tegezzel,
 hízeltő szavam cseresznyefákat csábít,
 de hegyek mögött sejtem már a szülőföld
 jegenye-komoly, szívfacsaró csodáit,
 a halálíg.

Rég észrevettem, hogy mind szertefoszlik,
 amit felhőből s vízből építtek hegynek,
 s hogy a kísértő ifjúkori vágyak
 engem gyengévé s átlátszóvá tesznek,
 mint a lehelet.

Tudom, hogy a hajamba
 hajnali révületben
 egy fáradt, idegen kéz az éj színét kavarta.
 És hogy hujjázó, garázda kezem
 csak két fájón kinyílt, álmos mell miatt
 nem esik neki ördögös visongással
 otthonhagyott cseresznyefáinak.

És ahelyett, hogy zöldrevált pillantással
 nézném, mint rég, mit visz a vizek sodra,
 s ahelyett, hogy a holddal csengő csúcsokon lépnék,
 és izzó erdőket gyujtanék lángra,
 most sűrű és kék
 hóval és jéggel békülök bocsátva
 és mosolyogva.

És így, lazultan,
 elér mégis egy borzongás: a múltam.
 És így, hazátlan,
 szelídebb lesz a sorsom is, mint vártam.

Nem, a születés előtt nem tudtam, mi a bánat,
 idegen kéz szórta szét rajtam egyszer.
 Tudom, a hosszú kínok köves útjai várnak,
 és tudom, lecsuklik fejem az őszi levelekkel.

És így, nem is fájva
 térek meg halkán az otthoni tájra.
 És így, mert félek,
 megremegek minden, amihez hozzáérek.

Rég észrevettem, hogy mind szertefoszlik,
 amit felhőből s vízből építtek hegynek,
 s hogy a kísértő ifjúkori vágyak
 engem gyengévé s átlátszóvá tesznek,
 mint a lehelet.

Kószálok, karcsún még, messzi hidak tövében,
illatos vízre hajlok, nagyon halkan,
de a víz alatt látom már a hazámat,
ahonnan jöttem a sápadt őszi napban,
egymagamban.

És most oly bágyadt
és szórakozott kézzel
érintem bőre hamvát a véletlen leánynak.
S mikor a Hold sajkája ezüst örvény közt vész el
egy-egy új reggel fűszinű tengerébe,
felhőre ülök és nézem a fényt,
amit hontalan vágyam csókol a halvány égre.

S az életem helyett, ki tudja már mióta,
szőlőskertek fényeit s árnyait élem.
Egy rég letűnt s mindenütt lejáródott
makacs ifjúság átkául rendelt
nyavalyút hordok,
aminek párja ott leng a Bránkó sírja mellett
megforduló levélen.

S így, síron innen,
rút fintor fészkel az örömeimben.
És így, földi alakban,
szegény lelkem borús és láthatatlan.

Egy tavaszon én is rájöttem keserűen,
hogy leánybordák sípján az egészségem szakad ki.
És meztelen az ég vize alá merültem,
egy részeg csuklással lerogyni s úgy maradni.

És így, orcátlan,
az arcom helyén cseresznye és máldár van.
És így, távolgón,
a szülőföldem sajjó képét hordom.

Kószálok, karcsún még, messzi hidak tövében,
illatos vízre hajlok, nagyon halkan,
de a víz alatt látom már a hazámat,
ahonnan jöttem a sápadt őszi napban,
egymagamban.

Reszketek, karcsún még, a folyóktól s az égtől.
A sűrű levegőt simogatom még forrón,
de szívem megszakad, hiába, úgy érzem,
a vig szüreti népért, mellyel már nincs több dolgom,
a régi szőlődombon.

Egy hajlott, drága
alakért, aki csókkal
cseresznyefáinkat legelőszőr zilálta,
és együtt sirt a síró nádasokkal.
A társaiért, kik fénylő gallyat vetve
horpadt támlók hasára, patakot leltek,
s borús mosollyal ugráltak át felette.

S az életem helyett, minden meztelen testre
ezt a mosolyt teritem tehetetlen,
és itt, hol az Arno ringatja révedt
csillagait, csak az én suttogásom
szól az égnek,
mert a sejtés minélíg kiújult fájón,
ahol én szerettem.

És így, csak némán,
idegen halálok tapadnak énrám.
És így, nyomot se hagyva
szórom szét szeretőim a tavaszba.

Mert az én szerelmem elvegyíti titkon
a világ minden hajnalát és patakját,
és így lesznek mindenütt végtelenül itthon
a napos és árnyas fruskagorai lankák.

És így, furcsa csendben,
az ég ivéről kacajom leejtem.
És így, ahogy jöttem,
cseresznyefákká lesz az élet mögöttem.

Reszketek, karcsún még, a folyóktól s az égtől.
A sűrű levegőt simogatom még forrón,
de szívem megszakad, hiába, úgy érzem,
a víg szüreti népért, mellyel már nincs több dolgom,
a régi szőlődombon.

Kószálok, karcsún még, s mosolygok, szebben,
fehér felhőket borzol az ujjam,
de érzem lassan és egyre élesebben,
hogy meghalok én is, kifakultan,
búsan és rítan.

És folyók törnek
a testem alá ágyat,
hogy hűtsék ezt a könnyű, ezüst földet.
S míg ért cseresznyék dobolnak bággyat
lelkemen s a csillagnúj egübetér hazátlan,
belátom, hogy keserűen közös
minden ifjúság a kora elmúlásban.

S új sorsom helyett múltakkal kísért
 valami légies, sápadt, régi élet.
 S ezen a selymes földön, az áttetsző éjben,
 amint riadtan leejtem a csókraváró testet,
 zöld olajfák tövében,
 megcsap lehe a messzi fonnyadt leveleknek
 s a felhős otthoni égnek.

És így, szeretve,
 emelkedem a tavaszi szelekbe.
 És így, jel nélkül,
 hívom a meztelen kedvest a lágy toszkánai éjből.

De por, csupa por minden, ha kezem fölemelve
 átvonom lassan a hegyek s a folyók bőrén.
 S a cseresznyefák jajja már végtelenül gyenge,
 ahogy jönnek utánam gyökerestől és pórén.

És így, a lelkem
 sötét gyümölcsfákkal takar le engem.
 És így, magam, most
 idegen hegyeket ölelek magamhoz.

Kószálok, karcsún még, s mosolygok, szebben,
 fehér felhőket borzol az ujjam,
 de érzem lassan és egyre élesebben,
 hogy meghalok én is, kifakultan,
 búsan és rútán.

Kószálok, karcsún még, és lázas suttogások
 izznak lánynéző nagy szememben,
 de nyomoromban már lopózik a sejtés:
 elér a csönd, biztosan és kegyetlen,
 engem is, engem.

És itt egy bársony
 szín, egy keserű kékség
 dereng az örök gyümölcsfákon.
 S ahogy széthajtom gyöngén az ezüst völgy két szélét,
 és feltárom a mélyet, mely lenn ködösen reszket,
 látom, hogy ott is rokon sóhajokkal
 lélekeznek a gyümölcsfák s a testek.

És ezüst rétek, dombhátak, folyók
 helyett a gondolatok fehérlenek, és füledt,
 nehéz, sötét és elnyúló ködök
 kúsznak a fegyvertelen cseresznyefák és
 a vak életek fölött,
 míg a szenvedély elcsitul, a láz vész,
 s az érzékek kihűlnek.

És így, rendetlen,
az ifjúságom jégbe s hóba rejtem.
És így, út végén,
a csókom megfagy a haldoklás szegélyén.

És csönd, mindenütt csönd, ha néha visszanézek,
s ha figyelni próbálom, ami talán jöhet még;
a tájon előmlött a bor, a nevetések,
s az a messzi, gyönyörű szemérmertlenség.

És így, akár a tenger,
egy otthoni rőt hajnal játszik az életemmel.
És így, bár nem is látszik,
boldog, részeg lényekkel dorbézolok halálig.

Kószálok, karcsún még, és lázas suttogások
izznak lánytnéző nagy szememben,
de nyomaimban már lopózik a sejtés:
elér a csönd, biztosan és kegyetlen,
engem is, engem.

ÁCS KÁROLY FORDÍTÁSA

Minden másképpen van

I. ELŐSZÓ

amelyben az író sok mindenért Thiering Richárd úrra hárítja a felelősséget

Azt mondják, hét város versengett azért, hogy a maga szülöt-
tének mondhassa Homéroszt, pedig nem volt futballista,
még csak ökölvívó sem. A civilizált ember, persze, csak mosolyog
az efféle csacsiságokon, de azért megbocsátja. Ausztrália őserdei-
ben még ma is élhetnek primitív népek, amelyeknél az író többet
jelent a balösszekötőnél, de a fejlődés útja kérlelhetetlenül egye-
nes út, végül a maguk helyére kerülnek az írók is és a balössze-
kötők. Őserdő különben van másutt is.

A költővel még a középiskolában találkoztam. Tanárom, akit
már többször megénekeltem, sovány emberke volt, csapott vállú
— nem csoda hát, hogy ő is Homérosz-szurkoló volt, holott akkor
már olyan világnagyságok játszottak a néhai MTK-ban, mint Orth
Gyuri és Kertész II. Mi, diákok, elnéző beletörődéssel vettük tuda-
másul, hogy a tanár úr nem a Révész-Csüdör hátvédpárról beszél
az úgynevezett irodalmi órákon, hanem a görög költőről. Mi jól
tudtuk, hogy a görög futballsport még gyermekcipőben jár, de hát
hadd teljék a kedve a tanár úrnak és az osztályzókönyv is az ő
kezében volt — nem jó vitába elegyedni olyanokkal, akik osztályzó-
könyvet tartanak a kezükben. Elhittük neki, különben ezt az állí-
tását bizonyos Goethe-nevű germán költővel is bizonygatta, hogy
ama Homérosz teremtette meg a bátor embert, Akhilleuszt és az
okosat, Odüsszeuszt. És mert lecke volt, könyv nélkül fújtuk az
éposz első sorait:

*Pusztító haragját, istenasszony, zengd meg
Peleus magzatának, a hős Achillesnek,
Mely bajt a görögre ezrivel zújtott,
Sok bajnoki lelket Hadesbe taszított
S testük repesőikkel, ebekkel etette...*

Távol áll tőlem a szándék azt kérni az olvasótól, hogy az idézett öt sort megtanulja. A továbbiak során majd kiderül, hogy éppen arra akarom megkérni az egykori kollegáim által nyájasnak becézett olvasót, hogy ezt se tanulja meg. Éveken át abban a meggyőződésben éltem ugyanis, hogy a nagy görög költő valóban ezt és valóban így mondta. A figyelmes olvasó azonban rájött arra, hogy a szövegben Akhilleusznak mondtam a hős Achillest és ez nem véletlen. Gyarló neveltetésem az oka mindennek, a korombeli iskolai oktatás elmaradottsága és nem utolsó sorban a már említett Thiering Richárd úr, aki mindenért felelős.

Csengery János magyar szavai tolmácsolták az én számomra Homérosz halhatatlannak hitt sorait. Furcsállottam ugyan, hogy a hős Achilles repesőkkel etette a hiádesbe taszított görögök testeit; a szót, hogy »repeső« általában nem használtuk otthon, vagy ha mégis, akkor repeső örömré gondoltunk és nem falánk madarakra. Mint afféle tandíjmentes, nem igen gondolkodtam az iskolában, ezt inkább azokra hagytam, akik fizették a tandíjat, azoknak szabad volt gondolkodni is, bár célszerűbb volt, ha gomboztak ehelyett, vagy kiszorítót játszottak. A tandíjmentes azonban egy kicsit állami gyereknek számított és ha csak nem akarta elveszíteni a tandíjmentességet, nem cselekedett meggondolatlan dolgokat, mint amilyen a gondolkodás is. Egye fene a repesőket, gondoltam, hadd lakmározzanak a görögökből, jut is, marad is, lám, az ebek sem jártak rosszul.

Évtizedeken át hittem a tanár úrnak, Homéroszknak és külön Csengery Jánosnak is, amíg csak kezembe nem került Devecseri Gábor új fordítása. És most hallgassa meg ezt az öt sort az olvasó is:

*Istennő, haragot zengj, Péleidesz Akhilleuszét,
A vészest, mely sokezer kint szerzett minden akhájnak,
mert sok hősnék erős lelkét Hádészra vetette,
míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
és a kutyáknak dobta. Betelt hát Zeusz akaratjaj...*

Ime, így dőlt meg bennem a sokévtizedes hit. Akhájjá váltottak a bajnoki lelkű görögök, Akhilleusz a hős Achilles és a képzelet szárnyán repesők, utálatos dögmadarakká. Nem fontos, mondhatná az olvasó, megváltozott időközben a nyelv, fejlődött a fordítás technikája.

De hiszen én hittem abban, hogy ismerem Homéroszt.

Érzik-e, mit jelent az, ha az emberben megroppan a hit? Ime, engem hibásan készítettek elő az életre, én azt hittem, hogy tudok, én azt hittem, hogy a tudás örök és változatlan. A repeső azonban dögmadár. Valóban betelt volna Zeusz akaratja? Már abban sem tudok hinni.

— Én készültem, tanár úr kérem — mondanám a csapott vállú emberkének —, maga tudja, hogy én mindig készültem, hiszen tandíjmentes voltam, nekem készülnöm kellett. Akinek csak két gyengébb osztályzata volt, féltandíjmentességre bukott és akinek három, az fizethette az egész tandíjat. Anyám özvegyasszony volt, tanár úr, nekem készülnöm kellett. És most mondja meg, mire készültem, ha nem repeső a repeső és ha Achilles — Akhileusz?

A könyvünket, az elsőt, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda adta ki. Hát már a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdának sem lehet hinni?

És itt van lám, a könyvben: Felelős: Thiering Richárd.
Ez a Thiering Richárd sok mindenért felelős.

II. ELŐSZÓ

amelyben Seyfert Ottó tanár úr egyre kisebbé válik és végül elenyészne, ha tudna.

Említettem, hogy a tanár úr sovány emberke volt és csapott vállú, de ez sem igaz. A tanár úr valóban sovány volt és valóban csapott vállú, ha a mai szememmel nézem. Vajon (mi még »vajjon«-nak írtuk a »vajon«-t és azt hittük, ismerjük a helyesírást. Ebben is tévedtünk.) akkor sovány volt-e az óriás, aki a dobogón ült és előtte volt az osztályzókönyv? Nem volt sovány, nem volt csapottvállú. De én akkor még nem tudtam, hogy az óriásokat nem anya szüli, hanem az osztályzókönyv. Azt hittem, hogy a tanár úr, osztályzókönyv nélkül is akkora, amekkorának én látom, hiszen még azt sem tanultuk, hogy legelső sorban a saját szemének ne higgyen az ember.

Nem mondom, bizonyos tandíjmentes gyanú már élt bennem. A tanár úr nem szerette Ady Endrét és sokszor mondta, hogy ki volna olyan hülye ebben az osztályban, hogy megértené a Fekete zongorát, amely bolond hangszer, sír, nyerít és bűg?

A Hartmann Frici ilyenkor mindig nyerített; nyerítve mondta, hogy ő bizony nem érti és a tanár úr örült a Frici nyerítésének. Én nem nyerítettem, mert én délutánonként már szerettem Ady Endrét és a verseit. Délelőtt nem szerettem, mert délelőtt jártunk iskolába és ott nem volt szabad szeretnem. Egy tandíjmentes ne szeresse azt, akit a tanár úr nem szeret. Kár, hogy ezt az alapvető életbölcseiséget elfelejtettem akkor felírni magamnak, később sokszor nem jutott eszembe, amikor kellett volna. Ezért, mint afféle bolond hangszer, gyakran sírtam, nyerítettem és bűgtam. Ha saját kárán tanul a bolond, viszont szerencsésen tanul, aki más kárán tanul.

A tanár úr, szóval, sovány emberke volt, csapott vállú, de óriás.

Az óriás gyakran dicsekedett azzal, hogy személyesen ismeri Babits Mihályt.

— A Miska — szokta mondogatni —, minden írását nekem mutatja meg először, mielőtt nyomdába adná. Elolvasom, a tén megmondom a Miskának, hogy itt így, amott meg úgy, az a névelő felesleges, a szörendet változtatni kell.

Elképzeltem a Miskát, aki szorongva ül a tanár úr előtt. A tanár úr kezében plajbász és előtte, ha láthatatlanul is, az osztályzókönyv. És nőtt, egyre nőtt a tanár úr, akinek csak Miska a Babits Mihály és ennekfolytán halhatatlan Ottóvá válik csakhamar. Ottónak hívták ugyanis, Seyfert Ottónak, de az olvasó ne csodálkozzék, hogy nem tanítják nevét az iskolákban. Az iskolák már ilyenek, inkább Adyt tanítják, bár ki tudja...

Sokáig nőtt Ottó, már akkora volt, hogy alig fért el az osztályban, amikor egyszer az a tisztesség ért, hogy hazakísérhettem. Egy ilyen kíséret megfelelt a jeles osztályzatnak, nem mindenki kísérhette haza a tanár urat, ahhoz a tudás is kevés volt: hinni kellett benne és neki tudnia kellett, hogy hiszünk. Én hittem Ottó tanár úrban és csak most látom, hogy csapott vállú volt és nagyon soványka és kopott volt a ruhája és a tudása is.

Ahitattal bandukoltam mellette az utcán és hallgattam. Őt hallgattam, aki ilyenkor is nevelt, holott akkor még nem fizették az ilyen honoráris órákat külön. Ő, Ottó tanár úr, éjjel-nappal nevelő volt, magyar királyi állami nevelő, csakúgy, mint a már említett magyar királyi állami nyomda, amely repesőnek mondta a dögmadarat, amiért viszont Thiering Richárd úr felelős.

Mentünk az utcán és a tanár úr nevelt. Egyszerre csak egy ismerős úriember jött szembe velünk, sovány, elgondolkozó szemű, sötétruhás úriember. A Miska volt, a Babits Mihály. Nem tehetek róla és most, utólag kérek érte bocsánatot Ottó tanár úrtól, de én valóban ismertem Miskát. Akkor már mostohaapám volt és a mostohaapám újságíró volt, kormánypárti. Ez fontos, hogy kormánypárti volt, már csak azért is, mert azt hiszem, elsősorban miatta lettem ellenzéki. Nagyon utáltuk egymást. Ha Freud professzort már akkor ismertem volna (sajnos, még most sem ismerem), akkor talán tudtam volna, hogy a mostohaapám azért utál, mert tudat alatt féltékeny édesapámra, akinek tagadhatatlan kapcsolatai voltak az ő feleségével. Az ilyesmit általában nem szeretik az emberek. Én azonban akkor még ennyire sem ismertem Freud professzort, viszont Miskát azért ismertem, mert a mostohaapám kormánypárti újságíró volt.

Elfelejtettem megemlíteni ugyanis, hogy a felnőttek akkoriban az első világháborúval voltak elfoglalva és a trafikokban nem volt cigaretta. Tisztességes ember nem is tudott füstölnivalóhoz jutni, ám egy kormánypárti újságíró, mint az én mostohaapám is, tudott. Így aztán gyakran járkáltam cigarettás és szivaros dobo-

zokkal ide-oda... Molnár Ferenchez, Katona Nándorhoz (híres festőművész volt akkoriban) és hát, a többi között, Miskához is, aki kézíratait Ottó tanár úrnak mutogatta.

Miska nem köszönt Ottó tanár úrnak és Ottó tanár úr nem köszönt Miskának. Miska azonban — nagy tapintatlanság volt tőle —, köszönt nekem. Azt mondta: — szervusz, kis Sajó! Ugyanis Sajónak hívták a mostohaapámat, Sajó Sándornak és Miska azt hitte, hogy nekem is Sajó a nevem.

— Ki volt ez? — kérdezte a tanár úr.

Bennem egy kicsit összedől a világ. Ady Endre bolond hangszere zakatolt az agyamban és a középfokú iskolai oktatás és osztályzatom, a leendő, természetesen magyar nyelv- és irodalomismeretből.

És amíg kinyögtem, hogy ez a Miska volt, a Babits Miska, azt vettem észre, hogy Ottó tanár úr egyre kisebbé válik, már csak akkora, mint én, már kisebb, már egészen kicsi.

A tanár úr határozottan zavarban volt és az sose jó, ha a tanár zavarban van a diák előtt. A diáknak nem jó.

És attól kezdve megint megváltozott valami, egy hittel megint kevesebbem volt. Talán arra gondoltam, nem tudom biztosan, hogy hány hitet kell elveszíteni az embernek addig, amíg hinni tud?

Még nem tartok ott, még mindig nem tudom.

III. ELŐSZÓ

amelyben az író bizalmas természetű vallomást tesz az olvasónak az Első Lányt illetően, aki életében jelentkezett.

Sokáig éltem abban a meggyőződésben, hogy a gyermeket a golya hozza és valójában máig is sajnálom, hogy ez a hittem is a többiek mellé került, életem padlására, ahol — a többi ócskaság között —, egy kávéfőzőt is őrzök. Valamikor azt hittem, hogy a kávé csak akkor kávé, ha éppen abban a főzőben főződik. Kombinált üvegfőző, ezüstös színű fémmel kombinálva. Amikor a kávé elkészült benne, füttyülni kezdett — alighanem a gőz füttyült. Nevetni tudtam azokon, akik füttytelen kávé ittak; szegény, elesett embernek tartottam őket, akik nem értik az élet szépségeit. Ma már zenekíséret nélkül iszom a kávé, ez alighanem a korrall jár.

Az Első Lányt, aki életemben jelentkezett Lilinek hívták, Blankának és Ilonkának.

Tulajdonképpen nem tudtam, hogy miért vannak a világon nők, ezt a körülményt igen sokáig a világ, illetve az élet egyik nagy értelmetlenségének hittem és sokkal később ismét, Mi, gyerekek, gomboztunk, golyóztunk és futballoztunk. A nők, akik éle-

temnek e kezdeti szakaszában jelentkeztek, nem gomboztak, nem golyóztak és nem futballoztak. Főzöcskét játszottak, ami egészen nevelésesebb játéknak tűnt előttem és babákat öltöztettek, ami még nevelésesebb volt. Később bújócskát játszottunk velük, sötét szobában, ez már érdekesebb játék volt, csaknem olyan izgalmas, mint egy futballmérkőzés, bár sokáig nem tudtam megmagyarázni magamnak, hogy ugyan miért is játszom ezt a játékot, miért keresem a sötétben a Lilit, amikor úgysem tudok mihez kezdeni vele, ha megtaláltam és a Lili vihog.

Lili fekete volt és vihogott; Blanka barna volt, Ilonka szőke, de ők is vihogtak. A napokban, ezt muszáj közbevetőleg elmondanom, találkoztam az egyik Elsővel, egészen váratlanul, szinte megbotránkozva. Betértem ugyanis az egyik kiskocsmába, közvetlenül a sorompó előtt. Csúf kiskocsmá, piszkos, italszagú, — embeerek, akik adnak magukra, sohasem nyitnák ki az ajtaját. De mit keres egy fiatal lány ebben a csúf kiskocsmában?

A fiatal lány foghíjas öregasszony volt, aki rámnézett és nevetni kezdett. De miért nevet egy fiatal lány, aki foghíjas öregasszony?

— Ugye, nem ismer meg? — kérdezte.

Valamit makogtam, nagyon bizonytalanul, mire a fiatal lány kísérőjéhez fordult, borostás állú öregemberhez:

— Együtt játszottunk gyermekkorunkban — mondta —. Csókolóztunk is.

Furcsa fiú lehettem, ha foghíjas öregasszonyokkal csókolóztam — ez volt első gondolatom. Aztán ránéztem a borostás állú öregemberre és megtapogattam saját államát. De ez csupán egy kiskocsmá-kitérő...

Életem három Első Lánya — egyformán szerelmes voltam mind a háromba — bevallom most már, sok álmatlan éjszakát okozott akkoriban. Valahogy inogni kezdett bennem jóleső biztos hitem a gólyában. Olyan szép volt a világ addig, olyan tiszta, olyan gólyafehér. Vihogni kezdett a világ.

Mi, Emillel — ő barátom volt —, sokszor összeültünk, félretoltuk a figurákat a sakktáblán és töprengtünk az élet furcsaságain. Hogy Lilik, Blankák és Ilonkák vannak. Kitől kérdezzük meg, hogy miért vannak? Édesanyámat nem lehetett, ő mondta a gólyát és kinek higgye el az ember a gólyamesét, ha saját szülő anyjának nem hiszi?

Eretnek gondolatok vertek fészket bennünk és egyre inkább meggyőződéssé vált bennünk az új hit: a felnőttek hazudnak. Ebben különben még ma is hiszek.

Az Első Lány azonban, aki életemben jelentkezett, mégsem Lili volt, nem Blanka és Ilonka sem.

Nem tudom, mennyibe került a világ teremtésekor, de az én időmben egy korona volt a tudás fája gyümölcsének ára. Nem

mindenütt, de a Conti-utcában éppen annyi. Azt sem tudom, kiről neveztek el ezt az utcát, talán Conti Ágostról, a neves olasz filozófusról, aki rájött arra, hogy a filozófia feladata istent, mint a dolgok rendjének végső okát felismerni. Bár a dolgok rendjét és végső okát nehéz lett volna éppen a Conti-utcában felismerni — de mi, ennyire határozott formában, nem is azt kerestük.

Mi, különben, a Conti-utcát Kontnak adományoztuk, a kemény vitéznek, aki (amint tudni illik) szabad halálra kész harminc nemesének élén Budára tartott hajdanában, ám ott a bős Zsigmond király fogadta őket zordonan.

Még deklamáltuk is a verset a szomorú utcában, mi, diákok — féktelenül és hangosan. Alighanem a szorongásainkat akartuk rejtegetni.

Az Első Lánynak nem tudom a nevét. Nem is tudtam soha.

Ott, a Conti-utcában, elrepült a gólyamadár. Aztán szédülve, félve, szégyenkezve kitántorogtam az utcából. Azóta sok más utcát bejártam, de a dolgok rendjét és végső okát másutt sem találtam meg.

IV. ELŐSZÓ

amelyben az író ráeszmél arra, hogy egy és mást kifejejtett előszavaiból és ezt utólag határozottan rosszallja.

I dőközben eltűntek a könyvkereskedések kirakataiból az angol és francia írók művei, a színházak is inkább a nagy német irodalom jeleseit részesítették előnyben. Shakespeare később kegyelmet kapott, aminek alighanem az volt az oka, hogy nem volt túlságosan jó véleménnyel egyes angol uralkodókról, valamint a szigeti udvartartás egyes kiemelkedő személyiségeiről.

Az említett körülmények kétségtelenné tették, hogy a viszony alaposan megromlott az egyébként rokoni kötelékben álló uralkodóházak között és ennek következtében hivatalos és egyházi körökből sürgős felhívással fordultak az egek urához, miszerint említett körök helyesnek tartanak, ha az égi őfelsége megverné Angliát. Tekintettel azonban arra, hogy a szembenálló felek ellenkező értelmű kívánsággal fordultak az említett hatalmakhoz, az égi adminisztráció a kérdés érdemleges elintézését az érdekeltekre bízta, amiből különböző komplikációk keletkeztek.

Mi, az iskolában, örömmel vettük tudomásul, hogy dicsőséges új napok várnak hazánkra és ennek következtében kissé meglazult a fegyelem és az intő-róvó konferenciák is többszörösen halasztást szenvedtek. Egyes határozottan aggasztó körülményeken azonban átsiklottunk.

Itt volt például október hatodika. Mi, hazafias szellemben nevelt középiskolás diákok, jól tudtuk, hogy dicsőségesen uralkodó királyunk ezen a napon akasztotta fel (és lövette agyon) az aradi tizenhármát. Az olvasó meg fogja érteni, hogy mi határozottan rosszálltuk őfelsége illetően működését, bár tisztában voltunk azzal is, hogy mindamellett a legelső magyar ember a király, mégpedig nem akármilyen, hanem apostoli király. Tanáraink a kötélháncos ügyességével igyekeztek átsegíteni bennünket a kellemetlen igazságon, nyilván mi sem gondolkoztunk túlságosan. Mindenesetre együtt ünnepeltük az áldozatokat a hóhérral és ez legfeljebb az áldozatoknak lehetett kellemetlen, ám ők nem nyilatkoztak.

No, mindegy. Itt álltunk ezzel a szent háborúval, (mert szent volt az a háború is), és apró zászlókkal rohángáltunk a körúton, miközben annak a kívánságunknak adtunk meglehetősen hangos kifejezést, hogy vesszen Anglia, ami nem is láts ott olyan egészen bolondos kívánságnak. Természetesen óva intettük Szerbiát is, bár kissé parlagiasnak látszó intellemmel, amelyet még le is kótáztak igyekvő zeneszerzők.

Eleinte határozottan abban a hitben éltem, hogy a háború igen kellemes intézmény. Fiatal tanáraink egy része, köztük a legszigorúbbak, bevonultak házafias kötelességüket teljesíteni. Helyettük foghíjas öregurakat kaptunk, akadémikusokat, protekciós költőket, akik közül még tehetséges is akadt, bár ezt alighanem nem tudták róla azok, akik front helyett iskolába küldték. Horváth Henrikre gondolok, a kitűnő műfordítóra, aki nem csinált titkot abból, hogy fütyül ránk és a közoktatásra. Csengetéskor bejött az osztályba, felment a dobogóra, maga elé tette papírjait, orrára engedte szemüvegét és tökéletesen megfeledkezett rólunk. Ha nagyon lármáztunk, akkor felnézett, homlokára tolta a szemüveget és nagyon csendesesen, mondhatnám mélabúsan csak annyit mondott:

— Szarfejúek!

Ez tetszett nekünk, ebből szállóige lett, ezt magunkkal vittük az életbe, amelyre oly sikeresen előkészített bennünket a középiskola. A kacsakezű Vilmos császárnak kellett jönnie, valamint az erőskezű Tisza Istvánnak, — jönnie kellett a fiatal német nagyipar olyannyira diadalmas előretörésének, flottaprogrammnak és ő szent felsége Ferenc József mindent megfontoló és meggondoló bölcsességének, amíg egy magyar királyi állami felső reáliskolában, egy magyar királyi állami középiskolai tanár először mondhatta ki őszinte véleményét tanítványairól és még sok mindenről:

— Sarfejúek!

Mi ezt az igazságot természetesen kedves tréfálkozásnak vettük és még mindig lelkesedtünk. Krenkó tornatanár úr vezetésével kijártunk a ligetbe, felsorakoztunk — ezt nagyon katonásan csináltuk, a tanár úr gyakran megdicsért érte — és a bolgár him-

nuszt énekeltük, hogy *Sumi Marica, okrvavéna*... Persze, nem értettük, de talán nem is lett volna jó megtudni, hogy mit susognak a Marica-folyó véres habjai. A török himnuszt, bár a törökök is szövetségeseink voltak, nem énekeltük, mert azt nem tudta Krenkó tanár úr, egyébként azonban igen meleg hangon emlékezett meg őfelségéről a szultánról és a török néppel való ősi kapcsolatainkról. De mit várjon az ember egy tornatanártól?

Folyt-folydogált a világháború és néha már nem is okozott nekünk olyan őszinte örömet, mint amilyen elvárható lett volna tőlünk, hazafias szellemben nevelt középiskolai ifjaktól. Elsősorban azt nehezményeztük, hogy szüneteltek a futballmérkőzések — szerencsére később a kormányzat is rájött arra, hogy a háború sem olyan józú futballbajnokság nélkül. Így aztán hétköznaponként Hindenburgnak szurkoltunk, vasárnap meg az MTK-nak. (Itt be kell vallanom, hogy a nagytőke inkább a Fradinak drukolt, ez az egyik különbség egy magasabb szellemi szférákban élő valaki és a tömeg között.)

Mert én már magasabb szférákban éltem, igencsak látszottak már az oroszlánkőrmök és a lóláb is kilátszott. Kitűnő gombcsapatom volt, amellyel több bajnokságot nyertem, tudtam sakkozni és kártyázni, egyik reménysége voltam a Józsefvárosi Sport Club ifjúsági csapatának és emellett verseket írtam.

Persze, hazafias verseket. Itt van például az egyik, hátha kétségbe vonja az olvasó hazafias múltamat:

HÁBORÚ VAN

Gál László III. a. o. t.

*Háború van, ezt susogják
A tavaszi levelek,
Ezt beszéli minden ember,
Apák, anyák, gyermekek.*

*Háború van, érzem én is
S erre szívem fellobban.
Háború van, óh Istenem,
Mért nem vagyok én ottan?*

*Háború van, és én nekem
Még itthon kell maradni.
Óh Istenem, miért nem lehet
Gyermekeket is sorozni?*

*Háború van. háború van,
Zúgja az egész világ.
Ti férfiak, ti erösök,
Háborúba most tehát!*

A harmadik A. osztályú tanuló verse megjelent »Az Újság« gyermekrovatóban, pályadíjat nyert (May Károly egyik könyvét), és a Nagyapó ezt ü ente: »Verseidet már úgy bírálom el, mint a belőlük sugárzó és szép jövővel biztató tehetség javallja és megkívánja. Írástudó ember vagy, azt hiszem, mire felserdülsz, a nyilvánosság számára is alkothatsz majd érdemlegesen. De tanulnod kell, hinned kell, akarnod kell, nem elbizakodnod időnek előtte.«

Mindezt azért közlöm, mert jellemzőnek tartom az akkori kritikára. Mi, a Majtényi Miskával, gyakran irkáltunk egymásról ilyesmit később, most már ez sajnos, nem divat és így sokkal kisebbek is vagyunk. Azonban — és e a másik ok, amiért közöltem — megint csak itt van a hit kérdése. Hogy hinnem kell.

És most összegezzük a dolgokat. Ma már nem hiszem annyira, hogy a háborúval valóban olyannyira dicsőséges napok vártak annakidején akkori hazámra. Alig-alig hiszem már, hogy az apostoli szent korona nélkülözhetetlenül szükséges volna ahhoz, hogy valakiből a legelső magyar ember váljék. És különben is... legelső magyar ember?

Ma már azt sem tartom fontosnak, hogy Vilmos császár kacskakezű volt, ám azt, hogy a fejében mutatkozott némi rendellenesség, his em. Tisza István erős kezében sem bízom és az MTK-nak sem szurkolok. Ami pedig a saját versemet illeti... Ugyan, mi közöm ahhoz a tizenkétéves gyerekekhez?

Horváth Henriknek azonban még hiszek és ez pozitívum.

V. ELŐSZÓ

amelyet csak azért írt az író, hogy az utolsó mondatban megemlékezhessen boldogemlékű Jonathan Swift úrról.

József apánk főherceg volt és hátulról gépfegyvereztette katonáit, ami elég különös megnyilvánulása az atyai szeretetnek. Felesége, Augusta őfensége, vaskos Havanna-szivarokat szvott, mert akkoriban mifelénk csak a főhercegnasszonyok szivaroztak és a cigányasszonyok. Elsőszülöttük tökéletes hülyének született, a többi már nem volt annyira tökéletes. Mi az iskolában gyakran gondoltunk fenséges József apánk családjára és mert lojalis állampolgároknak készültünk, megadtuk a köteles tiszteletet a hülye főhercegnek is. József apánkról azt tanultuk, hogy ő a Habsburg-ház magyar főherecege, hát hogyné tiszteltük volna fenségesen agyalágyult fiában is az apát, végeredményben apostoli királyi vér csörgedezett ereikben, ami egészen más vér, mint ami gépfegyverrel beavatkozás következtében, Galicia és Olaszország szomjas földjeire csorgott.

Hazafias szellemben nevelt diákok voltunk és tudtuk, hogy a hálás hazá nem feledkezik meg fiairól. Az utcákon egyre több katonaruhás rokkant koldus könyörgött a romlandó fillérért, mert a hazának még nem volt ideje megemlékezni csonkult gyermekeiről. Nem tudom, nem beszélgettem velük, de hiszem, hogy boldog volt a vak, hogy a hazának áldozhatta s eme világát és aki csak lábát vagy karját áldozhatta fel, az is boldog volt, bár mérsékeltbben. Csak az idegsokkos katonáktól féltem igazán, ők a fejüket rázták, mintha azt mondták volna: nem, nem, soha többé. Most már tudom, nem ezt gondolták, csak elkeseredésükben rázták fejüket, hogy ők már nem mehetnek az egyre szaporodó frontokra, hogy megvédjék Krupp úr osztlékait. Esetleg csak a Weiss Manfréd úrét, bár neki kisebb osztlék jutott.

Mindenki úgy szolgálta a hazát, ahogy módjában volt. A cipőgyárosok papírtalpú bakancsot küldtek a frontra, alighanem takarékoskodni akartak a bőrrel, ez állami érdek volt, mert sajnos, nem lehetett egy tehénről két bőrt lenyúzni, a tehenek nem voltak annyira hazafiasak. Zsúfolásig megteltek az éjjeli mulatóhelyek, a hadigazdagok érezték, hogy ezekben a súlyos időkben nem volna szép dolog szalmazsákba gyömöszölni a pénzt, a pénznek forogni kell, ez olyan, mint a vérkeringés. Szegények, legszívesebben fekete ruhában, fekete gyászszalaggal a karjukon, otthon üldögéltek volna a kályha mellett, de magasabb állami érdekből kénytelenek voltak mulatókba járni, pezsgőt inni és lányokat csókolni. Ki adjon példát az értelmetlen tömegeknek, ha nem azok, akiket az úristen végtelen kegyelme háborús nyereségekhez juttatott? Vérző szívvel teljesítették hát fájdalmas kötelességüket, hiszen annak a szegény muzsikus cigánynak, annak a kopott pincérnek családja volt otthon, gyermekei, akik kenyeret kértek a tatától és a mamától. Mi lett volna velük, ha a hadigazdagok nem tudták kötelességüket, ha példát nem mutatnak? (Volt egy vezércikkíró, aki azt írta, hogy az emberiség hálás lehet a fegyvergyárosoknak, hiszen százezreknek adnak munkát és ez el kenyeret is.)

Különb en azt is be kell vallanom, hogy nem mindig foglalkoztunk a háború egyes eseményeivel s ha négy szemközt igen nagy ökörnek tartottuk is a dicsőséges emlékéü Potiorek tábornagy urat, valamint fenevadnak az ugyancsak dicsőséges emlékéü uzsoki hóst, báró Szirmay Sándor altábornagy urat (akiről különben véleményem alaposan megváltozott: megtudtam, hogy kitűnő horgász volt a kegyelmes úr, pompás könyvet írt a horgászportorról) és a hadijelentéseket fogalmazó báró hőtendorffi Conrád kegyelmes úr írói késégéről sem voltunk meggyőződve — foglalkoztunk más egyébbel is, például megalakítottuk a PIK-et, ez volt a Pesti Írók Klubja, amelynek azonban nem sikerült megbuktatnia sem a Kisfaludy-, sem a Petőfi-Társaságot, holott igazán nagy író közöttünk sem volt, viszont elnökünk, a már említett feketehajú Lili, sokkal csinosabb volt a nagyhírű Herczeg Ferencnél.

Lili elnöknő édesapja, Patak Miksa úr, közlegényi rangban szolgálta a hazát. Így lakásuk igen alkalmas volt irodalmi összejöveteleink céljaira. Összejöveteleinken többnyire egyhangúlag megállapodtunk abban, hogy baj van az irodalommal, az öregek ragaszkodnak elfoglalt pozícióikhoz, holott legfőbb ideje volna, hogy meghaljanak és átadják helyüket nekünk. Addig is, amíg irodalmunk jelesei észhez térnek, mindenesetre nem csupán irodalommal foglalkoztunk Patak Miksa közlegény elárvult kétszoba-összkomfortjában. Emlékszem, egyszer éppen a szomszéd lakás konyhájában kuktáskodtam Takács néni mellett; fehér kötény is volt előttem, ahogy illik egy szakácsművészeti tanonchoz, amikor megjelent a konyhában Vértes úr, az ötödik emeletről.

Vértes úr atyai hivatást üzött a már ugyancsak említett Blanka mellett, aki természetesen tagja volt a nagyreményű Pesti Irodalmi Klubnak. Ezúttal éppen mint atya robbant a konyhába és közölte velem (fehér kötény volt rajtam, kezemben főzőkanál), hogy amennyiben mégegyszer meglátna, avagy mások meglátnának Blanka tagtársnő társaságában, ledob az ötödik emeletről.

Tizenötéves voltam akkor, de még ma is büszke vagyok erre a szenvedélyes beszélgetésre. Ha valóban ledobott volna az emeletről, aligha lennék büszke rá, viszont igen sajnálatos dolognak tartom, hogy manapság már senki sem akar ledobni az ötödik emeletről. Ez talán azért van, mert a főzőkanalat mindörökké eldobtam magamtól.

A közhangulat azonban határozottan megromlott már ekkoriban az időkben. Hazafias tömegeink — mi még mindig így tanultuk az iskolában — egyre kisebb lelkesedést tanúsítottak és többször előfordult, hogy hazafias rendőreink kardlappal voltak kénytelenek jobb belátásra bírni hazafias tömegeinket. Megjelentek a fővárosban az ugyancsak hazafias tábori csendőrök is, holott Budapestet csak erős fenntartással lehetett tábornak nevezni. Ökegyelmessége, Lukachich altábornagy úr, egy hazafias szövegezésű plakáton bejelentette a statáriumot: Felkoncolom... kiírtom... agyonlövetem...

Akkortájt olvastam az írországi anglikán pap érdekes könyvét elős ör. A törpék megkötözték az óriás Gullivert. Azok a törpék mindig ilyesmit cselekszenek.

VI. ELŐSZÓ

amelyben csak azt akarja elmondani az író, hogy minden másképpen van.

Ezt azonban már sokan elmondták előtte.

Az én fiam

Meztláb jár az én fiam,
este nem a játéktól fáradt,
s a nyáron egy malacért őrzi
disznait a gazdának.

A város peremén nyirkos falon
virágzik salétrom álma,
s szegény-pénztelen néz be
kedvem dús kirakatába.

Álmát töri a szalmaágy,
pedig legszebb lenne az éjjel,
a végtelent látná be így
csukott kis virágszemével.

Az én fiam arca sápadt,
nem gömbölyded, kerek,
kedvét nem pirosítják
játékrepülők, helikopterek.

Nem nyafog mégsem, a kirakatnál
ha kézenfogva vele elmegyek,
megérti már, egyfonmáik lesznek
s jobbak egyszer az emberek.

Tengerre gondol a csürhe mellől,
s megremeg vérszegény teste,
nedves házak alján a sóhaja,
s könnye a szemembe...

Nem tudja még az én fiam,
mi lehet öröm a nyáron,
de harcolni megtanítom,
az örömért mindenáron.

Tisztán...

*Tisztán hagylak itt,
békés nyugalom hava lepi a partokat,
A szerelem szép bölcsőjéből ólmos Duna sodorja
mostoha komorság alá az álmomat.*

*Fagyos tiszta hó a parton,
itt-ott lucskos lábnyomok szomorú szennye.
Messze vagyok már,
ne lássam, hogy a féltékeny meg nem értés
patkós patákkal
taposott az életedbe.*

*Egykedvűn hallok,
kezítésre dudálnak parancsolón
az egyenruhás reggeli ködben
távol a szünke gyárak.
Milliók karja lendül egy jelre,
s okos nyugalommal tűröm,
hogy behálóz a bölcs alázat.*

*Hiszem, elhagyta okos ágaim
a makacs akarat pattanó rügye rég,
Talán erőm sem lenne már tiltakozni,
ha penészes csápjaival
rothadni magához fogna a szemét.*

*S érdekes, most mégis, így is
a nyaktörő elbukások
mellemre nehezéd pocsolya szaga alatt,
s mégis így is*

talán már rég halálra váltan,
legtöbbször önmagam gyöngeségének sarában,
mért bugyborékolnak a fehér partokért
a Duna elfolyó fekete sodrán
ajkamra a szavak.

Tisztán hagylak itt,
békés nyugalom boldog hava fedi
meleg rejtéllyel a meztelen partot.
Nem tapossa lucskosra a halotti menet,
rakéták süvítenek,
nem zúgnak harangok...

Utazás a világűrbe

RÉSZLET A KIS HERCEG CIMŰ REGÉNYBŐL

Keresztülment a 322, 323—330 számú aszteroidák zónáján. Mindegyikre benézett egy kicsit, hogy elfoglalja magát és ismereteket s.erezzen.

Az első bolygót egy király lakta. Bíborba és hermelinbe öltözve ült egyszerű, de fenséges trónusán.

— Nini! Egy alattvaló! — kiáltott fel a király, amikor megpillantotta a kis herceget.

A kis herceg pedig azt kérdezte magában: Honnan ismerhetett meg, amikor még soha életemben nem látott? Nem tudta, hogy a királyok számára a világ igen egyszerű, számukra minden más ember alattvaló.

— Jöjj közelebb, hadd lássalak jobban — mondta a király. Büszke volt arra, hogy valakinek a királya lett.

A kis herceg körülnézett, hogy hová ülhetne le, de az egész bolygót elborította a pompás hermelinpalást. Ennélfogva állva maradt, s mivel fáradt volt, ásított egyet.

— Az etikett tiltja az ásítást a király jelenlétében — mondta a király. — Megtiltom, hogy ásíts. — Nem bírom elfojtani — felelte zavartan a kis herceg. — Hosszú utat tettem, és elfáradtam, nem aludtam.

— Akkor elrendelem, hogy ásíts, — mondta a király —, ugyanis évek óta nem láttam senkit sem ásítani. Számomra ez érdekesség. Rajta, ásíts tehát, elrendelem.

— Nem bírok többet... — mondta a kis herceg elpirulva.

— Krrhm, krrhm... köszörülte a torkát a király. — Akkor... elrendelem, hogy felváltva ásíts és ne ásíts. — Valamit morgott magában és bosszúsnak látszott. Mert a király nagyon sokat adott

arra, hogy tekintélyét tiszteletben tartsák. Nem tűrte az engedetlenséget. Abszolút egyeduralkodó volt, de mivel egyben nagyon jószágos is, mindig ésszerű rendeleteket adott ki.

— Leülhetek? — kérdezte félénken a kis herceg.

— Elrendelem, hogy ülj le — felelte a király, felséges mozdulattal megigazítva hermelinpalástja segélyét.

A kis herceg megdöbbenve látta, hogy a bolygó milyen kicsike. Min uralkodhatik ez a király? — Uram, engedj meg egy kérdést — mondta.

— Elrendelem, hogy kérdezz.

— Uram, min uralkodsz te?

— Mindenen — felelte a király.

— Mindenen? Hogyhogy?

A király szerény mozdulattal mutatott bolygójára s a többi égitestre, a csillagokra.

— Mindezekén uralkodsz? — kérdezte a kis herceg.

— Mindezekén — felelte a király, mert nemcsak egyeduralkodó volt, hanem a világ ura is.

— És a csillagok engedelmeskednek neked?

— Föltétlenül. Azok is engedelmeskednek. Én nem tűröm a fegyelmezetlenséget.

Ez a nagy hatalom bámulatba ejtette a kis herceget. S mivel-hogy kissé szomorúnak érezte magát az ő elhagyott kis bolygójára való visszaemlékezésétől, bátorkodott egy királyi kegyet kérni.

— Szeretnék egy naplementét látni. Rendelje el Felsőged, hogy nyugodjék le a nap. Szerezze meg nekem ezt az örömet.

— Ha elrendelném egy tábornoknak, hogy virágról virágra röpködjék, mint a lepke, vagy hogy tragédiát írjon és ha nem teljesítené a parancsomat, vajon ki lenne a hibás, ő vagy én?

— Felsőged — mondta meggyőződéssel a kis herceg.

— Pontosan úgy van. Mindenkitől azt kell követelni, amit nyújtani tud — felelte a király. — A tekintély elsősorban ésszerűségeen nyugszik. Ha elrendelnéd a népnek, hogy ugorjék a tengerbe, forradalom törne ki. Nekem jogom van engedelmisséget követelni, mert parancsaim ésszerűek.

— Hát mi lesz az én naplementémel? — kérdezte a kis herceg, aki ha feltett egy kérdést, nem tágított tőle.

— A te naplementéd is meglesz. Majd elrendelem. De kormányzásom bölcsessége úgy kívánja, hogy megvárjam, amíg a feltételek kedvezők lesznek rá.

— És mikor lesz az? — érdeklődött a kis herceg.

— Krhm, krhm — krákogott a király, s félrefordulva egy vas-

tag kalendáriumba kukkantott. — Krhm, krhm... úgy este 7 óra 14 perc körül lesz. Majd meglátod, hogy betartom a szavamat.

A kis herceg ásított. Sajnálta, hogy nem lehet része a naplementében, s kissé már únta is a dolgot.

— Nincs itt már semmi keresnivalóm — mondta a királynak. — Elmegyek.

— Ne menj el — marasztalta a király, aki büszke volt arra, hogy végre van alattvalója. — Ne menj el, megteszlek miniszternek.

— Milyen miniszternek?

— Igazságügy miniszternek!

— De én nem tudok ítélni.

— Mit lehet tudni — mondta a király. — Még nem jártam körül az országot. Öreg vagyok, a gyalogjárás fáraszt, hintó számára pedig nincs hely.

— Ó én már láttam a birodalmadat — mondta a kis herceg kissé oldalt hajolva, hogy egy pillantást vessen a bolygó másik oldalára is. — Nincs odalenn senki sem.

— Akkor saját magad fölött fogsz ítélni — felelte a király. — Ez a legnehezebb. Az embernek nehezebb sajátmagát megítélni, mint másét. De ha sikerül jól megítélned magad, akkor valószínűs bölcös vagy.

— Magamat megítélhetem bárhol másutt is. Ahhoz nem kell itt maradnom.

— Krhm, krhm... azért a t hiszem, akad egy öreg patkány valahol az én bolygómon is. Hallom néha éjszakánként. Ítélni lehetsz a vén patkány felett. Időnként majd halálraítéled. Így a birodalom a te igazságodtól fog függeni. De a tán meg is kegyelmezel majd neki, hogy jól gazdálkodj az igazsággal. Mert igazság csak egy van.

— De én nem szeretek halálraítélni, inkább szeretnék innen elmenni — mondta a kis herceg. — Ha Felséged a t akarja, hogy engedelmesskedjem, akkor most kiadhat egy ésszerű parancsot, például azt, hogy egy percen belül induljak. Úgy látom, hogy a feltevélek kedvezők rá.

Mínthogy a király nem felelt semmit, a kis herceg egy sóhaj-tással tovaröppent.

— Megteszlek nagykövetemmé! — hallotta a háta mögött a király kiáltását.

A felnőttek olyan különösek — gondolta magában a kis herceg, miközben tovább utazott.

A második bolygót egy hiú ember lakta.

— Ah! Oh! Nini, egy bámulóm meglátogat — kiáltott már megszűröl, mihelyt meglátta a kis herceget. Mert a hiú embernek mindenki más bámuló.

— Jónapot! — mondta a kis herceg. — Jaj, de furcsa kalapja van!...

— Ez köszönetésre szolgál, ezzel üdvözlöm a tömeget, amikor ünnepel. Sajnos, erre soha nem jár senki — mondta a Hiú.

— Igazán? — kérdezte a kis herceg, mert sehogy sem értette a dolgot.

— Üsd össze tenyeredet — javasolta a Hiú.

A kis herceg összeütötte két tenyerét. A Hiú, megemelve kalapját, nyájasan üdvözölte.

— Ez mulatságosabb a királynál — mondta magában a kis herceg. És kezdte összeütögetni a tenyerét. A Hiú újból üdvözölte, megemelve a kalapját.

Öt percnyi tréning után a kis herceget kifárasztotta az egyhangú játék. Megszólalt:

— És mit kell csinálni, hogy a kalap leessék a fejedről?

A Hiú azonban nem hallotta. A hiú emberek csupán a bókokat hallják meg.

— Mondd, igazán nagyon bámulsz engem? — kérdezte a kis herceget.

— Mi az, hogy »bámulni«?

— Bámulni annyit jelent, mint elismerni, hogy én vagyok a legszebb, legjobban öltözött, leggazdagabb és legintelligensebb ember ezen a planétán...

— De hiszen egyedül te laksz ezen a bolygón!

— Nem baj. Szerezd meg nekem azt az örömet. Bámulj így is.

— Bámullak, — mondta a kis herceg vállat vonva —, de mire jó ez neked? — És a kis herceg tovalebent azt gondolva magában: A felnőttek igazán nagyon különösek.

A következő bolygót egy iszákos lakta. Ez a látogatás igen rövid volt, mégis nagyon megdöbbenette a kis herceget.

— Mit csinálsz te itt? — kérdezte az iszákost, aki egy rakás teli és egy rakás üres üveg között ült.

— Iszom — felelte az iszákos nektikeseredett hangon.

— És miért iszol? — kérdezte a kis herceg. — Hogy felejtsek... — felelte a részeges.

— Mit akarsz felejtetni?... — Felejtetni akarom a szégyenemet — felelte az iszákos és lehajtotta a fejét bűnbánóan. A kis herceg segíteni szeretett volna rajta.

— És mi a szégyened? — kérde te.

— Az, hogy iszákos vagyok — mondta az iszákos és végképpen elhallgatott.

A kis herceg elképedve futott el.

A felnőttek határozottan nagyon különösek — mondta magában.

A negyedik bolygó egy üzletemberé volt. Ez annyira el volt foglalva, hogy a fejét sem emelte fel a kis herceg megérkezésére.

— Jónapot — mondta a kis herceg. — Kialudt a cigarettája.

— Három meg kettő az öt. Öt meg hét az tizenkettő. Tizenkettő meg három az tizenöt, tizenöt meg hét az huszonkettő, huszonkettő meg hat az huszonnyolc — nincs időm újra rágyújtani. — Huszonhat meg öt az harmincegy, ez összesen annyi, mint ötszázegymillió hatszázhuszonhétézer hétszázharmincegy.

— Ötszázmillió, micsoda? — kérdezte a kis herceg.

— Micsoda? Te még mindig itt vagy?... Ötszázmillió... már azt se tudom mi... Annyi dolgom van! Én komoly vagyok, nem töltöm az időmet fecsegéssel. Kettő meg öt az hét...

— Ötszázmillió, micsoda? — ismételte a kis herceg, aki ha feltett egy kérdést, nem tágitott tőle.

Az üzletember fölemelte a fejét.

— Ötvennégy év óta, amióta ezen a bolygón lakom, csak háromszor zavartak meg. Először huszonhét évvel ezelőtt, amikor a jó ég tudja honnan, idevágódott egy cserebogár, s olyan borzalmas zajt csapott, hogy négy hibát ejtettem az összeadásban. Másodszor tizenegy évvel ezelőtt, amikor erős náthám volt. Nekem nincs időm sétálni, hiányzik az edzés. Harmadszor... most te! Mennyit is mondtam? Szóval ötszázegymillió.

— Millió, micsoda — kérde te harmadszor is a kis herceg.

— Micsoda? Hát millió, olyan kis izé, amiket az ember néha az égen lát.

— Legyeket?

— Nem. Olyan kis ragyogó izéket.

— Méhecskéket?

— Á dehogy! Aranyfényben ragyogó kis micsodákat, amelyek a semmittevőket ábrándozásra készítetik. De én komoly ember vagyok, nincs időm ábrándozásra.

— Óh, talán a csillagokra gondolsz?

— Az, az. Csillagok.

— És mit csinálsz te ötszázmillió csillaggal?

— Ötszázmillió hatszázhuszonhétézer hétszázharmincegy, én pontos vagyok, komoly vagyok.

— És mit csinálsz ezekkel a csillagokkal?

— Mit is csinállok velük? Ja igen... semmit. Birtokolom őket. Az enyémeik.

— Te birtokolod a csillagokat? Dejszen láttam én egy királyt, aki...

— A királyok nem birtokolják őket, ők »uralkodnak« rajtuk. Ez lényeges különbség.

— És mire jó neked, hogy csillagokat birtokolsz?

— Hogy gazdag legyek.

— És mire szolgál neked a gazdagság?

— Arra, hogy megvásároljam a többi csillagot is. Mindet, valahány csak van.

A kis herceg gondolatban azt mondta: Ez itt egy kicsit úgy okoskodik, mint az én iszákosom. — De aztán tovább kérdezőködött. — Hogy lehet a csillagokat birtokba venni?

— Hát kiék a csillagok? — vágott vissza az üzletember.

— Nem tudom. Senkiék.

— Akkor az enyémeik, mert én gondoltam először rá.

— És ez elég?

— Persze, hogy elég. Ha találsz egy gyémántot, amelyik senkié sem, akkor a tiéd. Ha találsz egy szigetet, amelyik senkié, akkor az is a tiéd. Ha valamilyen ötlet neked jut es edbe először, szabadalmaztathatod és a tiéd. A csillagok az enyémeik, mert én előttem senki sem gondolt a birtokbavételükre.

— Ez igaz — mondta a kis herceg. — És mondd, mit csinálsz velük?

— Igazgatom őket. Megszámolom és újra számbaveszem őket. Ez nehéz dolog. De én komoly vagyok.

A kis herceg még mindig nem volt megelégedve.

— Ha nekem van egy selyemkendőm, azt a nyakam köré csavarhatom. Ha van egy virágom, leszakíthatom és kitűzhetem. De te nem szedheted le a csillagokat.

— Azt nem, de a bankba berakhatom őket.

— Mit akarsz ezzel mondani?

— Azt, hogy egy darabka papírra felírom a csillagok számát. Aztán ezt a darab papírt bezárom egy páncélrekeszbe, kulccsal.

— Ez az egész?

— Ez elég — mondta az üzletember.

A kis hercegnek egészen más elképzelései voltak a komoly dolgokról, mint a felnőtteknek.

— Nekem van egy virágom. Azt én minden nap meglocsolom. Van három vulkánom, azokat minden héten kikutrom. Mert azt is kikutrom, amelyik kialudt, sose lehet tudni. Az én virágomnak és vulkánjaimnak javukra szolgál az, hogy az enyémeek. De te belőled mi hasznuk van a csillagoknak?

Az üzletember kinyitotta a száját, de nem talált szavakat a feleletre. És a kis herceg tovább szökött.

A felnőttek valóban végtelenül különösek — gondolta magában, miközben tovább utazott.

G. CIMMER ANNA FORDÍTÁSA

BURÁNY BÉLA

Utcaseprő

*Mama,
míg sok puha levelet söpörsz az útról,
mondd, neked mit mond a száron szűkölő
bogár,*

*s a suhanó autók muzsikája
otthonhagyott
szobádnak véled mit üzen? —*

*Kendőd alá halk kődarabok lopóznak este,
s csak mosolyogsz, mint a fény a fán.*

BURÁNY BÉLA

Madár és fa

*Szerte a világon mennyi a madár,
s így ősszel mégis
milyen szomorúak az erdők...*

Repülj boruló vállamra kicsi madár!

*Levelem hullik; — dalolj, s örülök:
mérgezett ágaim kiáltó
vágya nem gyümölcsstelen.*

BURÁNY BÉLA

Dolgunk után

Szavaink szürke kövekké válnak az úton;
s apánk, a tűnődő Idő
holnapután már
csak régen elcsendült szavainkat leli.

Gyere, ülj le hát itt velem e könnyen roszakdó
egy má,
s nézd, hogy a pankban a tóra — a te műved —
leszállt egy madár.

Iszik, s szemünk fényével a szárnyán
meleg távolok fészkei felé repül.

BURÁNY BÉLA

Völgyben

Ó ősz,
engedd, hogy itt a zaj szélén a fűben
elültessem a bánatom.

Ujja közt hadd másszon hangya,
s hallja, hogy néha szól a vadgalamb.

Porhóban

Tripolszky Gézának

A TEMETŐ

A fiákeresnek nem maradt ideje felszerelni a szánkót, oly gyorsan jött az első hó. Ő, a temetőőr, Géza és én úgy szétrugdostuk a havat a felsővárosi temető hátsó kapuja környékén, mintha egy tiszaparti gyereksereg itt vívta volna első hócsatáját.

Nem találtuk a sírját.

Nem is látszott temetőnek a temető. Mintha az egész csak díszlet lett volna egy szép nagy kristályfehér színpadon. Mintha nem valóságos hullák rothadnának, nem valóságos csontvázak korhagyanának a porhó alatt, mélyen a földben.

Hóból kibontott korharló keresztek, megbolygatott, halottaknap koszorúk és félremozdított keresztretökötözött virágsokrok maradtak mögöttünk a hófúvásban.

Tegnap megkérdezhettük volna az anyját pontosan, melyik sorban keressük a sírt.

A tizenkilenc éves korában elhunyt
Tóth József

AZ ASSZONY

Hetvenkétéves az asszony. Három lánya a világban. Jóska a temetőben. Az ura is. Isonzótól rokkantán jött haza. Tizennyolcban a spanyol idején ment el. Es az asszony felnevelte a négy gyereket.

Most disznót etet. Gézával az udvart nézzük.

Megvan még az eperfa is. Harminc évvel vénebb. Agái telerajzolják a hófelhős eget. Minden ág tör, szigony, bütykös könyörgő ujj: ostornyél, fényugárkoszorú. Amikor a fa fiatal volt és lombos, alatta pattogott a véső a kőben, szántott a fadarabban. A szomszéd Gyuró ott sündörgött Jóska körül, ha köllött, ha nem. Ki is nevezték a többiek Jóska inasának.

Megvan még a vasfazék is a kút mellett.

Es a göré is. Lécrácsa mögött már feljött a koraesti holdkaraj. Fagy.

A göré volt a színház. Még jegyeket is árultak. Kiöltöztek, kimaszkírozták magukat a gyerekek és színházat játszottak. Hej, volt is nagy riadalom, ha az előadás alatt Jóska teleszívta a vasfazék-ból anvia méhészfecske-dőjét és a lécek közül jól nyakonfűccsölte a szereplőket! Gyuró, az inas táncolt örömeben.

Csengő leánykacaj, méhzümmögés a csendes udvaron. A kamrában mézeskannák sorakoztak, a házban meg az almárium lapján mákoskelt lapult a törölközőben.

A SZÉNDARAB

A cipóvégek gazdátlanok maradtak a házban.

Azelőtt, ha a part felé tartott kimért, hosszú léptekkel, ritkán maradt el kezéből a hatalmas karraj mézeskenyér, vagy a ropogós, gyürkés cipóvég.

A gyerekek tudták Róla, hogy mit tud. Becsülték. Nagyon szerették. Ő volt a varázsló, akinek szelíden engedelmeskedett a diófiadarab, akárcsak a kődarab. Miért né hallgatták volna szavát? Nagyobb hatalma volt a világban, mint a káromkodós, pofoszkodó felnőtteknek. Talán még a madarak nyelvét is tudta! A széndarab mindig ott volt a zsebében. Hej, de nagyokat lehetett nevetni, ha odaállt valamelyik szép tiszta deszkakerítés elé és rajzolni kezdett!

Homolya Laci bácsi kerítése is így fizetett rá. Milyen nagy volt az üdvvivalgás, amikor a lelkes publikum felismerte a rajzban az öreg fürdőcsószit: Torma Sándor bácsit.

Másnap Sándor bácsi megszólított az utcán egy öregasszonyt:

— Te Luca, ha én egyszer megfogom az unokádat...

A TISZA

Az ember, akinek a levél szólt, az utolsó levél, csendes, higgadt ember. Az asszony, akinek az utolsó levél szólt, ruhateregetésből jött le a padlásról. Gyerekük nincs.

— Itt neveledett mind a Tiszaparton. Csak éppen enni és aludni jártak haza...

— Jaj, Jóska, mé-
szaladsz... szaladt
le a Tiszára...

— Nagyon szerete-
te a gyerekeket...
Ilinkát szerette a
legjobban...

— Mindig együtt
vótak...

— Adjon, nenus,
húsz dinárt, majd
vesztek fát... Majd
meglátja mit csinál-
lok magának...

Ülünk a tiszaparti
házban. Könnyes-
szemű asszony kezé-
ben tartja az emlé-
ket: töviskoszorús
halászcáru krisztus-
fejet...

A LEVÉL

Kedves Pityu bá-
tya és Kereszt A-
nyám!

Bizony már ideje,
hogy maguknak is
írjak valamit, de
sajnos, el lustálkod-
tam meg nem tudom
a címet sem! Remé-
lem megbocsátá-
nak?

Mi újság odaha-
za? hideg van-e,
mit csinálnak, talán a Sógorom
nincs is Zentán? vane munkája?
Itt esik a hó és hideg van, én
meg már hét hónapja fekszem,
először kaptam sziv burok gyula-
dást, aztán ízület gyuladást, és
még mindig élvezem, sajnos, már
pedig meguntam allaposan.

K. Köröszty Anyám! voltam egy
honappal ezelőtt »röntgenen« és
egy pár nap mulva megint me-
gyek, lefényképezték a csigolyám
és most megint, majd a 2 képet

most össze nézik és úgy kezelnek,
átlítólag »Reumatikus ízület gyu-
ladás«om van, a csuklók nem mű-
ködnek rendesen és állandóan fáj-
nak, most volt éppen itt az Orvos
és már nem szedem a porokat,
eddig 340 felül vetem be, és meg
engedték, hogy egy kicsit mász-
káljak, de természetesen a szo-
bában.

Hogy vannak, mit csinál a Luca
mama? fáj-e még a lába, hideg
vane Zentán, mit csinálnak? a

Tóth József: Tiszaparti pletta

Kollerék meg a Bözsenéni, Matyi bácsi, Jani bácsi hogy vannak? haragszik-e még a Koller Eta rám? mongya meg neki hogy ugyis csak én leszek az igazi öcse és ne haragudjon.

Mit csinál a Pityu bátyám azaz sógorom, otthon van-e. Tisztelem és becsülöm az Oreg Koller sógorom, mert a rokonság közzül ha bár keveset is de ő adot vallamit mikor utaztam, és ennek igazán örülök, nem fogom elfelejteni. Most tervezek Apámnak egy gyönyörű sir emléket, ha Istensegit meg is fogom csinálni.

Most nem járok iskolába, majd csak júniusban megint, az iskolában engem Gömbös-nek hívtak meg Tattárnak, mert volt a Színház részére egy hatalmas Kapitoll model kell készíteni és még az nap átt szállítani, én elsőben jártam és azt a negyedikesek csinálták, de nem lettek kész, már csak négy óra volt hátra, akkor fell hívatott a Profeszor és monta, hogy csináljam, azaz próbáljam én is, én irtó gyorsan megcsináltam magam egyet és szépen, mert papirbol kellett pozitívot meg csinálni, akkor be hívtak az irodába és az Igazgató meg dicsért, monta hogy ilyen csak Magyar lehet, ellenben a kolegák meg csufoltak és gunyoltak, ha ell mentem munkámtól akkor össze rombolták és én ujból keztem, tudták, hogy ugysem mondom meg a Profesornak.

Most kaptam itt egy gyönyörű műtermet, de sajnos nem használhatom most.

Már ugy szeretnék legaláb egy kicsit dolgozni, de még nem engednek.

Különben minden jól koszt ki-tűnő, van saját szobám, és Műtermem, fürdők tusokal minden szombaton meleg víz, színház, Kápolna, sport terem, patent gőz mo-

soda, tető terasz, lift közlekedik le föl, ez mind itt ebben az épületben van, négy emeletes, minden jó! Csak rengeteget kell tanulni elméletileg.

Csokolok mindenkit

Jóska. T.

Cimem:

Konvikt. Krivina.

Tvrtkova 5.3.

Zágreb.

Ez a levél több mint egy riport. Ez a levél meztelen okmány.

AZ ORVOS

A váróteremben egy férfi volt előttünk. Utánunk még jöttek betegek. Egymásután. Sietnünk kell!

Az orvos emlékezett Jóskára.

Krónikus mandulagyulladás, vesegyulladás és súlyos szervi szívbajt mondott, amely sokizületi gyulladásnak volt a következménye: Így jött haza a zágrebi klinikáról, és ez vitte el.

Erre emlékezett az orvos. De azt elhallgatta, hogy ingyen látogatta a súlyos beteget. Nem emlékezett már a sok vizsgátló szóra sem, amit a gyógyíthatatlan tizenkilencéves művész hallott föle a halálos ágyon.

Az édesanya nem felejtette el. Tegnap a konyhában, amikor szemtől-szembe ültünk, elmondta még azt is, hogy az orvos soha nem fordított hátat a betegágy-nak. Hátrálva közelítette meg az ajtót és még az ajtóból is mondott pár jó szót, vizsgátló gondolatot.

AZ ÁLOM

Még most sem szűnik a hőésés.
Nagyokat csúsznak a lovak.

— Még ma főszerelem a szán-
kót — hallatszík a bakról.

(Jóska után egy év múlva Ilon-
ka is meghalt. Veszett kutya ha-
rapta meg.)

Ekkor álmódta Simon Böske,
hogy a töltésen, a végtelen tölté-
sen, tarkasátrú cirkuszoskocsi dö-
cögött. A saroglyában Jóska és
Ilonka ültek. Es lóbálták a lábú-
kat.)

Zenta, 1957 december 3-án.

Tóth József: Hajósok

Szemére hajtja kezét...

Hamvas hajával
nem akart a gép,
a fény elé állni,
lelkét már kendőben
békíti az a kép,
amit majd egyszer
az unokák közül egyik
lekváros szájjal
szeretettől befeketít.

Még nem várja a halált
mint a mesélő néni,
néha egy mozdulata
jelzi, hogy készülődik
palahova — nyugalomra —
s a hatvanból negyvenet
békésen pihentetne,
hogy könnyebb legyen
a szíve terhe...

Mikor egyedül van
vagy csak én látom,
szemére hajtja kezét
és álmodik; engemet
halk szavakkal elsőnek
visszacsókol a világra
s visongó véznaságom
ilyenkor újra megbocsátja,
hogy eljusson másik két
régis bölcsőig,
ringásuk bennem
is két öcsémet őrzik,
akikkel engem is féltett,
hogy ne jussak el
a füstölgő puskacsőig.

S hiába minden félelem
fájó gondolattal
megformál mindent bennünk
a kimért nagy értelem
s én most megértem
anyám nem találkozhatott
önmagával a gépben,
— a fényképnek nincsen
fájdalomfoltos szíve —
s nekem nincs több erőm
mint e rezdülő hangnak,
hogy megformáljam az anyák
között örökké élő alaknak
s nem másnak, nem a világnak,
csak visszahulló magamnak.

ALLEN CHURCHILL

Allen Churchill amerikai irodalomtörténész leírta Eugene O'Neill Nobel-díjas író — századunk legnagyobb amerikai drámaírója — életének egyik legkevésbé ismert szakaszát. O'Neill 1956-ban meghalt, de ma nagyobb érdeklődéssel fordulnak feléje, mint valaha. „Hosszú út az éjszakában” című drámájával nemrég megegyezően elnyerte a Pulitzer-díjat. Ezt a drámáját csak most mutatják be, mert megtiltotta, hogy életében színezhessék.

Hosszú út hazafelé

1910 táján Buenos Aires kikötőnegyedének Poseo de Julio nevű részében „Matróz-opera” néven bár működött. A legszörnyűbb lebujs volt, amit bolygónk valaha is a hátán hordozott. Míhelet a tengerészek Buenos Airesben part-raszáltak, egyenesen a „Matróz-operába” rohantak, mert tulajdonosa, egy pocakos hollandus, hosszú évek tapasztalata alapján jól tudta, hogy minden tengerész, aki néhány hónapot itál és nő nélkül a nyílt tengeren töltött, féktelenül szabadjára engedni visszafojtott vágyait.

A lebujs sohasem volt zárva. Minden időben, akár éjjel, akár nappal borostásarcú durva férfiak ültek benne, a tengeren átélte kalandjait mesélték, hihetetlen élményekkel kérkedtek, lármásan a kártyát verték vagy egyszerűen csak szeszben úsztak. Mindennap volt néhány iverekedés, leginkább utcalányok miatt, akikben sohasem volt hiány. A hosszú utakról visszatért tengerészek női kívántak, mindenféle nőt, és a „Matróz-opera” pontosan olyan utcalányokkal látott el mindenkit, amilyent

kívánt. Akadt ott nő mindenki izlésének. Az első emeleti szobában pedig még jobban felbogtak a vágyak, mert furcsa, de igaz, hogy élelmes és leleményes emberek már 1910-ben pornográf filmekkel látták el a délamerikai kikötővárosokat, habár akkor a mozgófényképezés még gyermekcipőben jár.

A „Matróz-opera” vendégei között minden rendű és rangú tengerész akadt a földkerekség minden országából: török és svéd, angol és német, fűtő és fedélzetmester, gépész és kormányos. Aki látta őket a Matróz-operában tántorogni vagy hallotta lármájukat, az első pillanában azt hitte, hogy Dante Poklának vagy valamilyen végső-kig naturalista színdarabnak egyik jelenete játszódik le előtte. Am a Matróz-opera sohasem emlékeztetett jobban színházra, mint akkor, amikor egy szélesvállú, fekete-hajú, napbarnított arcú, magas fiatal amerikai tartózkodott benne. Ez az ifjú 1910-ben és 1911-ben törzsvendég volt a Matróz-operában. Rendszerint részegen ült valamelyik asztalnál, fejét laudan kezére támasztotta és matróz szitkokat mor-

gott üres poharába vagy beteg ver-seket szavalt a pohár fölött. Ami-
kor pedig valamelyik utolsó lány kö-
zeledett feléje, — márpedig mind-
annyian szerették, mert szép és
szemrevaló volt —, utálkozva talp-
raugrott eltaszította maga mellől a
nőt és elárasztotta székkel. Utá-
ra részegen a söntéshez tántorgott,
odacsapta poharát és felordított:
„Adj whiskyt, ír whiskyt adj!”

Hat esztendővel később ugyan-
ezek a szavak hangzottak el
melőtt legördült a függöny ugyan-
ez ifjú drámájának utolsó felvoná-
sa végén. „Hosszú az út hazáig”
volt a dráma címe és Gene O'Neill
írta, aki később Eugene O'Neill né-
ven több Pulitzer díjat is nyert.
Irodalmi pályafutását 1936-ban ko-
ronázzák meg szimbolikusan az
irodalmi Nobel-díjjal, Amerika és
az egész világ pedig századunk
egyik legnagyobb drámaírójának
tekinti. „Amerikának ő előtte is
volt színháza, de a drámát tőle
kapta” — írt róla egy kritikusa.
O'Neill, mint drámaíró azok közé
a rendkívül ritka személyek közé
tartozik, akikről bizvást állíthat-
juk, hogy „egyetemes drámaírók”.
Olyan drámaírók, akiknek művei
nemcsak hazájukban, hanem az
egész világon is érdeklődést kelte-
nek, mert mindenütt egyformán
időszerepek. Ebből a szempontból
csak egy versenytársa volt kortár-
sai között: George Bernard Shaw.

O'Neill 1955 novemberében halt
meg, s életének tíz utolsó esztén-
deje tragikusabb volt bármelyik
drámai hősnéknél. Megérte
az elismerést, halála után pedig
mind újabb és újabb elismerésben
vált része. Bizvást állíthatjuk, hogy
ma, legalábbis Amerikában rajon-
ganak minden darabjéért. Két drá-
mája, „Jön a jégheordó” és „Hosz-
szú út az éjszakába” hihetetlen
sikert aratott. Most azt tervezik,
hogy az egyik tekintélyes newyorki
színház több idényen keresztül
csak O'Neill darabjait mutatja be.
Megtörtént az is, — és ez is nép-

szerűségét bizonyítja —, hogy két
drámáját operetté alakították át,
amit bizonyára nem engedett vol-
na meg, ha még él. Sőt mi több,
„Jones császár” című drámáját ba-
letként is előadták.

Ma sokat írnak O'Neillről. Mind-
annyian csodálattal és bámulattal
szólnak „a modern dráma titánjá-
ról”, aki „borzongást kelt nagyságá-
val”. Am úgyszólván senki sem ír
életének legdöntőbb szakaszáról,
viharos ifjúágáról, senki sem ír az
ifjú Gene O'Neillről, aki — mint
ahogyan később ő maga mondotta
— „mint valami gentleman szállt
partra Buenos Airesben és mint
izig-vérig csavargó végezte”. A
jámbor lelkék egyszerűen megfe-
ledkeznek arról a fontos körül-
ményről, hogy ez a Nobel-díjas író
ifjú korában csavargó és kalandor
volt, és „az élet peremére” került
emberekkel: önként kiközösített
züllött alakokkal, utcalányokkal,
iszákosokkal élt együtt. Pedig éri-
pen ebből az időszakból erednek
első inspirációi; éppen ekkor szer-
zett fontos ismereteket a sötét em-
beri pszichéről. Ebben nagy mér-
tékben Gorkijra emlékeztet.

Aki meg akarja tudni, milyen
erők izzták a fiatal O'Neillt, a jó
házból való ifjút, hogy csavargó
tengerész legyen, olvassa el vagy
nézze végig „Hosszú út az éjsza-
kába” című drámáját. Ebben a
drámában a legaprotb és a leg-
szörnyűbb részletekig bemutat-
ta családja életének egy nap-
ját apja nyaralójában, New Lon-
don mellett, Connecticut állam-
ban. O'Neill apja korának egyik
legnagyobb romantikus szízsésze
volt, de „lángoló” külseje és visel-
kedése mögött a szegényházból va-
ló félelem bújt meg. O'Neill anyja
nem volt színésznő, csak arról ábr-
rándozott, hogy saját házat szerez.
Gyűlölte a színházat, de férje
kényszerítette, hogy elkísérje vég-
telen tüneményre, amelyekre a társulat
mindig ugyanazt a darabot, a
Gróf Monte Christo-t adta. Rész-

ben ezért a morfium rabja lett. A jövendő Nobel-díjas bátyja idült alkoholista volt és beteges élvezetet talált abban, hogy öccse fejébe cínikus és bomlasztó gondolatokat ültessen. A fiatal Gene-re nagy hatással volt dadája is. „Még öt éves voltam, — mesélte később O'Neill, — és ez az asszony máris szörnyű rémtörténeteket mesélt, leginkább borzasztó gyilkosságokról...”

Mindamellettt az O'Neill család tagjait mély családi szeretet fűzte össze. Gene 1903 őszén — kénytelen-kelletlen — beiratkozott a princestoni egyetemre. Mint sok más ifjú, ha a szoros családi kötelekből kiesik és egyszerre megszűnik a szülői tekintélytől való függése, az ifjú Gene is ivásnak adta magát, és „nagyotni” kezdett. Gyűlölete kitieriedt minden néven nevezendő tekintélyre. Úgy látszik, azok közé az ifjak közé tartozott, akik nem képesek csodálatukra méltó felmötétet találni és ezért meggyűlölik az egész világot. Bárhogy történt is, az ifjú O'Neillt hamarosan kiderítették az egyetemről „a tanulás teljes elhanyagolása miatt”.

Néhány évvel később megnősült, minden jel szerint csak azért, hogy dacoljon a világgal. Házassága nem volt hosszú életű, csak néhány hónapig tartott. Utána Honduras dzsungeljeibe ment anyját keresni.

Ebben az időben Jack London, Joseph Conrad és Rudyard Kipling voltak legkedvesebb írói. Honduras utazásáról később ezeket mondta: — Jack London regényhőseirehöz hasonló erős és erőszakos legény akartam lenni. azt akartam, hogy ökleim ereivel törjek utat magamnak! — Ám Hondurasban csak szünvoágakban volt néze és unalmas keresésben nemlétező arany után. Megkapta a trópusi lázat és hat hónap múlva kénytelen volt visszatérni hazájába, hogy meggyógyuljon. Egy ideig apja

ügynöke volt, de hamarosan erre is ráunt és családja megrökönyödésére matrózként felszállt egy norvég hajóra, amely útban volt Buenos Aires felé.

O'Neill még irodalmi pályafutásának első napjaiban is olyan viszályt és tartózkodó volt, hogy vajmi kivés ember merészelte megszólítani vagy beszélgetést kezdeni vele. — Amikor megismertem O'Neillt, — emlékezik vissza Ben De Cassere kritikus —, tragikus és méltóságteljes személyiség volt és bizonyára legszívesebben azt mondta volna: »Ne haragudjon rám, hogy nem vagyok barátságos, de tudnia kell, hogy éppen most tértem vissza a Pokolból!“ Egy dologról mégis mindig szívesen mesélt: a tengeren töltött életéről.

Mindig szerette a tengert, a tenger mindig vonzotta. Amint Anna Christie című drámájában kifejtette, ez részben magának a tengernek, a Tenger Vén Ördögének vonzóereje volt, ám mindenekfelett mégis az egyszerű tengerészek vonzották. Ők voltak az első emberek, akikben gyönyörűségét lelte. — Nem romlottak — mondta róluk később. — Jóindulatú, bátor legények voltak, minden hősködés nélkül. Sokkal jobban szerettem őket, mint a fajtámbelieket: őszinték, hűvek, nemesek. Ismeri azt a mondást: az íngét is leveleiné és odaadná? Hát pontosan így cselekedtek az én tengerészem.

Majd a tengerész életéről szólva: — Gyűlöltem a szokásokkal és társadalmi hagyományokkal béklyóba vert életet. A tengerész életben is szokások és hagyományok uralkodnak, de ezeknek céljuk és jelentőségük van, és ez tetszett nekem. Átvettem magam a hajón uralkodó fegyelmnek, de csak azért, mert ez nem felülről rákényszerített fegyelem. Ez önkéntes fegyelem, mozgatója a hajó iránti hűség. Bizony: a tengerészeket csak is a hajó iránt érzett szeretet tartja féken.

O'Neill Buenos Airesben partraszállt. Néhány nap alatt ekkor minden keresetét, és „csavargó meg kalandor” lett. Néha-néha dolgozott ugyan valamelyik amerikai cégnél, de csak addig, amíg összeszedett néhány dollárt, hogy kifizethesse ír whiskyjét és hálohelyét a Matróz-operában. Ott holt részegre itta magát, aludt néhány órát, majd újra ivott az eszméletlenségig.

O'Neill egyes életrajzírói azt hiszik, hogy ezzel a viselkedésével valamit meg akart semmisíteni magában; mások úgy vélik, hogy önmagát akarta megsemmisíteni: a halált kereste a részegségben. Maga O'Neill is egész életében igyekezett megfejteni ezt a talányt, de nem talált rá választ. Egy dolog mégis bizonyos: nem irodalmi alkotásaihoz gyűjtött ott „anyagot”, hiszen akkor még esze ágában sem volt, hogy író lesz. Bizonyára annál az egyszerű oknál fogva barátokozott csavargókkal és a társadalom számkivetettjeivel, mert önmagát is számkivetettnek, züllött alaknak tekintette.

Ilyen eszmékkel terhelt más ifjú előbb-utóbb bizonyára teljesen megsemmisítette volna magát. Am, úgy látszik, O'Neill mindig képes volt az utolsó pillanatban föleszmélni és megmenekülni. Buenos Airesben ez úgy történt, hogy matróznak állt be egy teherhajóra, amely argentin jószágot szállított Durban délnyugati kikötőbe. Ugyanazzal a hajóval visszatért Buenos Airesbe, hogy utána fél esztendeig újra részeges csavargóként éljen. Azután váratlanul beállított New Yorkba.

Csak rövid ideig élt boldogságtól túlárado családdal, amelyhez im, visszatért „az elveszett páránka”. Utána egyszerűen eltűnt, mégpedig olyan nyomtalanul, mintha újra egész Dél-Amerikáig ment volna. Pedig nem volt messze a családjától. New York kikötőnegyedében tartózkodott. Ott rábukkant a dél-

amerikai Matróz-opera newyorki változatára, a „Jimmy plébános” című lebújra. Azért nevezték így, mert tulajdonosára — legalább is külsejét tekintve — jobban illett volna a plébánosi reverenda, mint a kocsmárosi fehér köbény. — Jimmy kocsmája sokkal hely volt, — mesélte később O'Neill. — Szinte összedőlt a benne csúszó-mászó sok férgektől, amelyeket falait rágták. Azonfelül teljesen „leégtem”. Hogy ilyen volt a szobám, amelyben aludtam, hozzávetőleges képet alkothat magának, ha elmondom, hogy három dollárt fizettem érte — hívonta!

Volt azonban olyan idő is, hogy O'Neillnek még ennyi pénze sem akadt. Olyankor szialtra támasztott fejfel magában a lebújban aludt. Hogy megszerezze az italhoz szükséges pénzt, időnként mint rakodómunkás dolgozott a kikötőben. „Az élet legmélyén” élt, de ebben az életben O'Neill anyagot talált későbbi műveéhez. „Anna Christie” című drámájának első része például éppen a „Jimmy plébános” című lebújban játszódik le és ugyanez a környezet tér vissza a „Jön a jéghordó” című drámájában is. O'Neill egyik lakótársa egy nap megőrült és éppen a havi három dolláros szoba ablakán vetette ki magát. Persze a lebúj törzsvendégei között utcalányok is voltak. Az egyik utcalányt kitarottja azért verte el, mert nem akarta elűzni saját gyermekét. Ebből az esetből O'Neill később egyfelvonásost írt.

A romlás szélére jutott O'Neill az utolsó pillanatban újra visszahőkölt és elszegődött fedélzet tisztogatónak a „New York” utasszállító luxusgőzösre, amely Le Havreba indult és szintén mint fedélzet tisztogató tért vissza a »Philadelphia« személyszállító hajóval. Ezen a két útján megismerkedett a tengerészeti világának páriáival, a fűtőkkel. Ez a két útja és gyümölcsöző volt, igaz ugyan, hogy csak jóval később. Egyik legjobb drá-

mája, a „Gyapjashajú dög“ egy luxushajó fűtőházában kezdődik.

Amikor visszatért New Yorkba, O'Neill egyenesen „Jimmy plébános“-hoz ment. Folytatódott a romlás felé vezető út, vagy legalábbis úgy tűnt. Ám Jack London és Joseph Conrad hőseinek életét élve, az újfű O'Neill többé már nem ezeket az írókat olvasta. Nietschet, Schopenhauert és más filozófusokat olvasott helyettük, akik az élet sötét oldalaira mutattak rá. — Csak a tragikusnak van számomra az a jelentős szépsége, amit igazságnak neveznek — állapította meg. — A tragikusban rejlik az élet jelentősége és a remény értelme. — Jól ismerte az ógörög tragédiákat és tudta, hogy az igazi tragédiában a hőst ért balszerencsén előbb vagy utóbb felülkerekedik a méltóság és a lelki nagyság, amit az ember fölfedez magában, ha legyűri a balszerencsét vagy küzd ellene. Es éppen ebben rejlik a remény való értelme.

Dramái műveket is olvasott, főképpen Ibsen és Strindberg realista darabjait. Érdekes, hogy a dráma olvasása sokkal többet jelentett számára, mint a dráma megtekintése. Később abban az értelemben is kivált a drámai szerzők közül, hogy sohasem vett részt drámáinak próbáin és sohasem tekintette meg előadásukat. — Egyszerűen azért nem járok színházba, mert gondolataim sokkal jobb előadást tudok átélni, mint amilyen a színpadon lejátszódik. A színpadi játék, kivéve ha illetett művész játéka, mindig közém és a darab közé áll, akár az én darabom, akár más szerzőé!

Az ógörög tragédiákban, amelyeket O'Neill olyan kitünően és alkalposan ismert, az ember sorsát a Végtelentézi. Mintha saját életével kívánta volna belbizonyítani, hogy ez igaz és való, O'Neill egy éjszaka kelt a zsebéből néhány dollárt, amit kőkötőmunkásként keresett és a „Jimmy plébános“

egyik asztalánál pókerezni kezdett. A játszma tizenkét óra hosszat tartott és O'Neill győztesen került ki belőle. „Jimmy plébános“-nál az ilyen győzelem csak egyet jeleltett: azt, hogy a játszma győztese vendégül látja a kocsmá minden vendégét, mindaddig amíg a dollárból futja. O'Neill maga sem tudja, mi történt vele a dorbézolás alatt. Később csak egy dologra emlékezett vissza: a vonatban tért magához zsebében New Orleansig szóló jeggyel. Azonban az időben ott vendégszerepelt apja szintársulata. Huszonhárom éves volt akkor és tudta, hogy soha többé nem tér vissza a csavargó életbe. Megkezdődött új útja, a „hosszú út hazafelé“...

Az új felismerések hatására írni kezdett. Először egy vaudeville-t írt, utána több egyfelvonásost, s mindegyik cselekményének alapja a „Jimmy plébános“ lokálban szerzett élménye volt. Megmutatta őket apjának. Apja felrortant: „Ha már azt hiszed, hogy szindarabot kell írnod, igyekezz legalább happy end-re! Apja attól tartott, hogy újra csavargásnak adja magát, ezért sebtében ellátta pénzzel és elküldte a Harvard egyetemre.

Az egyetemre elkísérte a kallandorélet dícsénye. Társai csodálták, de zárkózottsága miatt nem kedvelték, meg azért sem, mert hajlamos volt arra, hogy mások előítéleteit kiigonyolja. Emiatt egyik társa később azt mondta róla, hogy „tűskés csavargó“ volt.

Tovább is írt drámákat, és már kezdetben bizonyosságot tett óriási tehetségéről. Behatóan ismerte a színházat, úgy ismerte a drámaírási technikáját, akárcsak »a saját zsebet“. De gyűlölt minden drámai „fogást“, és két dologra emlétkelte magát: hogy a legcsekélyebb részletben sem utánoz semmilyen más drámaíró, és hogy műveinek nem ad szerencsés befejezést. Az első lépést a ma már fogalmat jelentő O'Neill-i színház felé a pár-

beszédék terén tette. A tolvajnyelv kifejezéseit kezdte használni, egyszerű szavakat, nemcsak a mondat értelmét hangsúlyozó felkiáltással, hanem főneveket és igéket is. Alakjai, éppen úgy mint Shakespeare alakjai, csak párbeszédekben éltek.

1916 nyarán O'Neill, legújabb parátságának, Terry Caplin idősebb anarchista filozófusnak társaságában Princetomban tartózkodott. Ott nyaralt egy szintársulat George Cram Cook fiatal rendező vezetésével. A rendező arról ábrándozott, hogy valóban izig-veryig új művet rendez. Egészen véletlenül elolvasta O'Neill egyik egyfelvonásosát és úgyszólván örgöngött a lelkesedéstől.

Cook és színészei azonban hamarosan rájöttek, hogy O'Neill igen nehezen köt barátságot. Miközben ők az életől és a művészetről vitatkoztak, O'Neill egymagában sétálgatott vagy szobájában ült és »sötét gondolataival eltelve Nietzschejét olvasta«.

O'Neill abban az időben Greenwich Village-ban, New York egyik külvárosi negyedében lakott. »Amerikai Montmartre«-nak is nevezik, mert ez az egyetlen bouém település egész Amerikában. Am O'Neill nem költőkkel és színészekkel, hanem csavargókkal, elzülött alakokkal, gangszterekkel és anarchistaival barátkozott. Összemelegedett egy szellemileg visszamaradt fiúval, ők ketten képek voltak órák hosszat az óceán partján ülni és szóltanul a messzeségbe nézni. — Mondd Gene, mi van e nagy víz mögött? — kérdezte egy alkalommal a fiú. — Anglia! — válaszolta O'Neill. — És mi van Anglia mögött? — faggatta tovább a fiú. A látóhatár van mögötte, öcsém! — hangzott a válasz. — És mi van a látóhatár mögött?

»A látóhatár mögött« volt O'Neill első, egész estét betöltő drámája, amit előadtak. Anyagául

a szerző tengerész-műtja szolgált. Egy norvég matróztársa folyton azon siránkozott, hogy tévedett, amikor a tengerészpályát választotta. — Vajon mi lett volna, ha ösztönei ellenére mégsem megy tengerésznek? — kérdezte O'Neill. Hogy a problémát megoldja, drámát írt, amelyben a tengerész, tengerre szállása előestéjén elhatározza, hogy mégis a szárazföldön marad, megnősül és földet művel. Elhatározása tragikusan végződik, mert felismeri, hogy nem élhet ábrándjai nélkül. O'Neill néhány későbbi drámájában is kifejti azt a gondolatot, hogy az emberek nem élhetnek anélkül, hogy ne álmódozzanak arról, ami »a látóhatár mögött« van.

1940-től kezdve élete fokozatosan, de kíméletlenül és feltartóztatlanul sző nyűbb tragédiává változott, mint amilyet valaha is bemutatott. Valamilyen izombajt kapott, (pedig már régen nem ivott), úgyhogy egész teste állandóan rezketgett és írásról természetesen szó sem lehetett. Néhány súlyos lelki megrázkódtatás is érte. Idősebb fia öngyilkosságot követett el; ifjabbik fia elmeegógyintézetben fejezte be életét, mint súlyos narkománikus, leánya Ona pedig ellenére Charlie Chaplinhoz ment feleségül. Mindenáron elakarta téríteni lányát attól a szándékától, hogy a vele, O'Neilllel egykorú férfihez és régi barátjához menjen feleségül, de leánya mégis hozzáment.

Ettől kezdve a súlyos beteg O'Neill már csak a halált várta. Említésre méltó, hogy bőkezű Macenasa lett annak az amerikai egyesületnek, amely azt hirdeti, hogy a gyógyíthatatlan betegeket, fájdalommentesen meg kell ölni. 1955 novemberében tüdőgyulladást kapott és néhány nappal később meghalt. (Esquire, 1957 június).

KOLLIN JÓZSEF FORDÍTÁSA

FIGYELŐ

BORI IMRE

Változatok József Attila versekre

A feladat izgató: néhány versből kiindulva közelebb jutni a versekhez és azon túl a költőhöz. Szintézis helyett analízis. A vers és a költő természete érdekel. Pontosabban az, hogyan válik a vers a költő egyéniségének tükrévé. A legtermészetesebb utat kíséreljük megtenni: a versekben nyomozni a költőt, érzelmképzet nyomozni, a költő szájartását figyelni. E néhány vers persze csak egy csepp abból az érzelem-óceánból, amit a költő életműve jelent.

I.

Az első vers legyen a még kiforratlan költőé. A *Nem én kántok* című kötetében találjuk.

Csudálkozunk az életen

*Ha mosolyog, hát az akkor egy csillag,
De ha szomjazom, akkor friss patak.
Az én kedvesem az egeknek nyílnak,
De megcsókolni csak nekem szabad.*

*Hija szurokkal elkevert arany,
Harmatos erdők az ő szemei,
Küszöbe elé terítném magam
Lábtörlőképen, de nem engedi.*

*Szavunk zugában megbúvik a csók,
Testvéreihöz lopva jön ide...
Mező álmodhat össze annyi jót —
Az én kedvesem a füvek szíve.*

*Este a csókok megszöknek velünk
S végigfutván a világi teren,
A hajnali égre leheveredünk
És csak csudálkozunk az életen.*

Szerelmes vers, amelyet minden költő ír húszéves korában. Az érzelem, amiről a költő énekel, aligha új, még ha minden költő a felfedezés izgalmával írja is őket. Sőt, majdnem banális szerelmes vers: kamaszos. A probléma azonban benne: a költő egyensúly-érzéke. Valóban kamaszos, de egy kamasz erőmutatványa a banális és az igazi érzelem között kifeszített verskötélen. És mégis annyi benne a harmónia! Sőt, az a harmónia, amit a költő később csak disszonanciával tud majd megteremteni, itt még teljes természetességében csorog. A költő eredeti természetének forrásainál járunk tehát. Szívében a harmóniának és a költői képeknek derüje muzsikál. Amit később az országos gondok a problémák iszapjával fednek be, itt még nyílt vallomás, zavar és gátlásmentes harmónia.

Első sorában rögtön a szerelem egébe röppen a költő:

Ha mosolyog, hát az akkor egy csillag...

és utána az ég és a föld között cikázik állandóan újabb és újabb képeket hozva elének szerelme nagyságának és mélységének bizonyítására. A kamaszköltő az égre írja érzelme hevét, amit a földön élt meg. Már benne van a természetesség, ami később megdöbbenette kortársait: az élet legprózaibb fogalmait, képeit emeli fel kozmikus magasságokba.

Az első versszak kétszeres megasbaröppenés és a földreszállás:

Ha mosolyog, hát az akkor egy csillag,

de már a földön vagyunk:

De ha szomjazom, akkor friss patak.

Aztán a magashangú sor, mint a versszak magas c-je, ismét felfelé száll:

Az én kedvesem az egeknek nyilhat,

és a föld, amely ezt a kamaszos érzelmet hordozza, a kamaszszerető hetykességével nyilatkozik:

De megcsókolni csak nekem szabad.

A költőt most ez a kamasz-láz viszi tovább a versben. A következő versszak képei ezt a kamaszt hirdetik. A hasonlatok, amelyek az első versszakban túlzással indultak, most folytatódhatnak:

Haja szurokkal elkevert arany,

Harmatos erdők az ő szemei,

A harmadik verssor a legprózaibb kép, a banalitás netovábbja, slágerszövegből pattan a versbe a kamasz túlzása nyomán

Küszöbe elé terítném magam

Lábtörlőképpen...

Mikor már úgy érezzük, hogy a költő a trivialisba fulladt, a hirtelen és váratlan ellentét a banalitást ismét a kamaszmenyország derüébe röppenti:

... *de nem engedi.*

Ilyen hasonlatoktan, váratlan képekben és ellentétekben rejlik a költőnek az a különböző íze, alkotási módja, amit helykeségnek neveztek. A váratlan ellentét, a váratlan kép az, amivel a költő hatást ér el. Egész költői életművében ott található ez a váratlanság, amely mihelyt elolvastuk vagy meghallottuk, a legtermészetesebbnek tűnik.

Ha az első versszakban az érzelem képeinek függőleges síkból vett sorát látjuk, a harmadik versszak szélességben teszi ugyanazt. Ellentét itt is van: a »szavunk zúga« és a »mező«. A kép azonban állan'óan szélesebbre tárul, hogy hirtelen a füvek atomjaivá zsugorodjék:

*Szavunk zugában megbuvik a csók,
Testvéreihöz lopva jön ide...
Mező álmodhat össze annyi jót —
Az én kedvesem a füvek szive.*

A három versszak a tények voltak, képek sorakoztak egymás mellé, cselekvést, mozgást alig találhatunk bennük. A befejező négy sor négy igével hozza ezt is (szökni, futni, lehervadni, csudálkozni). Az egek szárnyán ismét a magasságban vagyunk, ahová a vers első sora vitt fel bennünket. A két első sor a hulló csillagot idézi:

*Este a csókok megszöknek velünk
S végigfutván a világi teren,*

Itt konkrétizálódik a vers tiszta valósággá. A szerelmesek éjszakai bolyongásának emléke hívta elő ezt a metafórát.

A befejező két sor ismét azt a naív kamaszt idézi, akivel már találkoztunk, aki a maga külön világában él, a szerelem elzárt-ságában:

*A hajnali égre leheveredünk
És csak csudálkozunk az életen.*

A záró sor tovább viszi az olvasót a kérdéssel: miért? A vers he'ye és a kötetnek a címe, amelyben megjelent, adja meg a feleletet: Nem én kiáltok, a föld dübörög. A költő a maga boldogságá an néz a boldogtalan világra.

József Attilával kapcsolatban már nem egyszer leírták Bartók Béla nevét. E vers muzikája azonban Mozart derűjét és könnyedségét idézi fel. Mert a költő mozarti muzsikájú verseket is írt, nagyon sok versében éppen ez cseng fel: a fájdalom derűs zenéje.

II.

Most pedig az ellentétekkel dolgozó költőt élete valódi ellentéteinek sodrában figyeljük. A vers akkor keletkezett, amikor élete

talán egyik legnagyobb megpróbáltatását élte át: kizárták a Pártból. A költő, akinek éppen ez a nagyobb emberi közönség pótolta az elveszett szeretetet, most ismét magánossá vált. A bánat és lelki egyedüliség zeng a versből.

Bánat

*Hát kijöttem ide, az erdőbe.
Lágy libegés, — a levelek zizegnek,
mint a röpcédulák. A föld csöndje*

*fekszik, nehéz. Ágak, karok nyúlnak:
Minden hatalmat! ... Lombos hajamba
száraz ág hull. A száraz ágak hullnak.*

*Csak egy pillanatra martak ki, csak.
Zúgj, erdő elvtárs! Szinte csikorgok.
Egy pillanatra se martak ki, csak*

*az az elvaduló csahos rám támadt
s kijöttem, hogy erőm összeszedje,
mint a néni a gallyat, a bánat.*

*Könnycsepp, — egy hangya ivott belőle,
eltűnődve nézi benne arcát
és mostan nem tud dolgozni tőle.*

A forradalmi költő kép-világa van a versben. Világos, szinte úgy tűnik, fő-ösleges az elemzése. Most azonban hogyan érdekel bennünket, hisz a józsefattilai vers természetéről akarunk tájékozódni. A vers lázas panasz, de ami papírra került, csak egy része annak az érzelemnek, amit a költő akkor hordozott. Első sorában amely lezárt egész, annak a gondolatnak a fé'odatát írta fel, amely a verset tulajdonképpen nemzette: Kizárták a Pártból.

Hát kijöttem ide, az erdőbe.

Nemcsak a puszta tény közlése ez. Nem megállítás. Inkább a sóhaj szárnya lebben a kezdő hát-ban. Mint az üldözött, aki futott és most megáll, megnézni hol is van. Tájékozódni akar. Az első sor zártsága ezt a megállást is érzékelteti. Azután szétnéz maga körül:

Lágy libegés, — a levelek zizegnek,

de itt is a maga világában él. A hasonlatok, amelyek az erdő jelenségei nyomán születnek, ismét csak a költő konkrét helyzetének a rögzítését szolgálják. Nem lehet megszabadulni az élettől. érdekesen fokozódik már itt a költőnek ez az önmagá'avasása a tájban. Az első fele a sornak még a természeté: *Lágy libegés...* de már tovább: *... a levelek zizegnek...* és már kész is a hasonlat, amely logikusan ötlük fel a költőben és meg is találja természetes helyét a versben: *... mint a röpcédulák.* Harcos költő áll az erdőben.

Azután ismét egy megállapítás: *A föld csöndje fekszik, nehéz.* A megindult érzélem-áramlás viszi most már a költőt önmaga felé. Országos csönd ez és nyomasztó. Holt vidék, a költő sorsán nem szánakozik senki. Újabb szemlélődésre újabb kép születik: *Ágak, karok nyúlnak...* S máris tovább dolgozik a költő agya. Az ágak már a karokat idézik, és ahogy előbb a zizegés, a röpcédulák, a forradalmi munka hangulatát idézték fel, itt is, de most már jelszóként, mintegy a röpcédulákra írott szövegként a felkiáltás: *Minden hatalmat!...*

A költő eljut ismét önmagához, akitől menekült.

...*Lombos hajamba*

száraz ág hull. A száraz ágak hullnak.

A lombos haj és a száraz ág ellentétével, sőt, erdő jelzőjének (lombos) használatával, a költő ismét csak a megbénított életére utal. Az ő haja a lobogós, ő az élet, a tevékenység, de a terméketlen tehetetlenség száraz ágként hull rá. És megtoldja még egy kegyetlen kijelentéssel:

A száraz ágak hullnak.

Így találkozik a konkrét erdőben a konkrét problémával a költő: S a fokozódó indulat hevében már felfedi is, hogy van, végleg önmaga elemzésére tér át. A gondolat lihegő mondattá válik:

Csak egy pillanatra martak ki, csak.

A most következő felkiáltás pedig a vers előbbi szakaszában idézett némaságra felel: *zúgj, erdő elvtárs!*

S utána a tehetetlenség érzését kifejező tómondat:

...*Szinte csikorgok*

A belső monológ, amit a költő csak a versben való helyzetének rögzítésére szakít meg, tovább beszélgeti a maga állapotáról:

Egy pillanatra se martak ki, csak

(megcáfolva előbbi kijelentését, hisz a költő tudja, hogy középük tarozik, a »zúgj, erdő elvtárs« felszólítás is ezt bizonyítja, még akkor is, ha kizárták),

az az elvaduló csahos rám támadt

s kijöttem, hogy erőm összeszedje,

és most ismét egy hasonlat az erdőből,

mint a néni a gallyat, a bánat.

A hasonlat ismét visszahozta a valóságba, megszakítva a felöltő panaszok sorát. A »bánat« felcsukló sírásá válik, szomorúság, az elhagyatottság, a fájdalom sírásává:

Könnycsepp,

s annyi idő, míg ez a könnycsepp földre hull: .

és azután ismét a valóságos erdő:

egy hangya ivott belőle,

A befejező két sor ismét csak azt a gyöngeséget lehel, ami a költő sajátja (érdekes, hogy hasonló hangulat kifejezésére, Bábok között

elaludt a hangya, ugyanezt a hasonlatot használja). A végtelen gyöngédség, ami szöges ellentéte a költőt csapkodó sors keménységének, látja így a világot:

eltűnődve nézi benne arcát

és mostan nem tud dolgozni tőle.

Keserű könnyek, fájdalom, kétségbeesés savával kevert könnyek voltak azok. A bánat nagyságát, sorsa keserűségét méri a törékeny hangyán, immár a rezignáció csendes tűnődésével.

A rímtelen sorok, a vers melódiáját meg-megszakító tömondatok mind-mind eszközei a költőnek, hogy kifejezze érzelmeit. Ami ebben a versben érdekes, ami jellemzően József Attila versévé teszi a költeményt, az a költés módja, az, hogy a valóság költészetté válásának útja nyomon követhető a versben. A költő a legközvetlenebb kapcsolatban van a valósággal és éppen ezzel a közvetlenséggel éri el a legerősebb költői hatásokat. A valóság közvetlenül csap ki az érzelemből, mindvégig megmaradva anyag-szerűnek. A költő verseinek ez egyik legjellemzőbb sajátossága.

III.

A Meccáliák sokkal lehiggadtabb, filozófikusabb, elmélyültebb válogatatai az Eszmélet tömör versmegfogalmazásai. József Attila számára a filozófia valóban a világ megismerését, a világ jelenségeinek pontos felmérését teszi lehetővé. Megállapították már filozófiáiról, hogy az dialektikus és történeti materializmus. Ez a filozófiai alap azonban nemcsak egyszerűen világnézete a költőnek, hanem tiszta költészetté is tud válni gondolatvilágában. A filozófiának ez a lírába csapása, a költő legszemélyesebb élménnyé válása, mintegy a való világ részeként való kezelése, egyike azoknak a sajátosságoknak, amelyek költészetét annyira józsefattilaivá teszi. Ez a kristályos tisztaság, ami végső fokon filozófikus voltának is köszönheti létezését, az abszolút líra, ami kicseng minden sorából egy logikailag, ismeretelméletileg átgondolt és érzelmileg átélt világ anvaagszerűsége, de úgy, hogy maga az átgondolás is költészetté tudott válni.

Legyen példánk erre az Eszmélet IV. darabja:

*Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.
Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darábokra.*

A vers szemelláthatólag két részből áll. Első öt sora hasonlat, a rákövetkező három pedig ennek ellentétéképp a költő valóságos világának, a múlt, jövő, jelen hármasságának meghatározása végtelenül tömör mondatokban.

Az első négy sor a hasonlat. Egész egyszerűen indul:

Akár egy halom hasított fa...

de már a következőben a látszólagos ellentét mélyebbre mutat
hever egymáson a világ,

Millió jellenségre, tényre, valóságra bontja fel az egy világot, A hasonlat itt kapja meg az első filozófiai jegyét. A következőben a költő már ezen a filozófiai éren halad tovább:

szorítja, nyomja, összefogja

egyik dolog a másikat

Ezek azonban a hasonlaton túl tények is, s a költő levonja belőlük a következtetést

s így mindenik determinált.

Az egészet kiemeli a determinált szónak kicsengése a versből, s most már semmi kétség, hogy filozófiai probléma van előttünk. A világ jelenségei összefüggésének meghatározása ez a költészet eszközeivel.

Ezt boncolja tovább, determinálja a következő három sorban. Érdekes a fokozata ennek a három érvnek a vers végén.

Csak ami nincs, annak van bokra,

tehát az él az emberek tudatában

csak ami lesz, az a virág,

tehát a szépség, a megtermékenyülés, továbbhaladás lehetősége, de
ami van, széthull darabokra.

A valóságnak eme részrendszere, részlegessége, a harmóniának a hiánya, amely ismét filozófiai probléma is, egyik lényeges része a marxista világszemléletnek.

A költőnek pedig az egész kell, a teljes valóság, és éppen ennek a hiányáról szól a vers, sőt, az egész versciklus is. Aki a mindenséggel méri magát, nem elégedik meg a részek birtokával. A múlt bokra és a jövő virága között ez a »darab« élet, amit ilyenné a társadalmi élet természetellenessége tett, panaszkodik a filozófia nyelvén is ebben a versben. Van-e nagyobb abszurdum, mint hogy ez a determinált világ, amely »szorítja, nyomja, összefogja« a dolgokat, azzal, hogy a lét egy meghatározott pillanatában létezik, darabokra hull?

S jellemző a költőre, hogy itt is csak megállapít. Csak rögzíti a képeket, közli a tényeket. A valósággal akar hatni, ha kell a filozófia valóságával is, ami a költő szemében ugyanolyan értékű, mint a lukas nadrág, az éhes gyomor, vagy a szerelmes vágyakozás.

Es éppen itt látszik meg, hogy a józsefattilai költészet mennyire zárt rendszer, logikai mű, még ha az érzelem logikája dolgozik is benne. Lényege a költészté vált valóság.

A vajdasági művésztelepek

RÖVID ÁTTEKINTÉS KIALAKULÁSUKRÓL

Valamivel több mint öt éve, 1952 nyarán a járási népbizottság meghívására hat festőművész tábort ütött Zentán. Ezek a festőművészek — egyelőre csak vajdaságiak — azt az egyetlen »kötelezettséget« vállalták, hogy a táborozás után közösen kiállítsák műveiket. Egészen leegyszerűsítve így kezdhethénk el a vajdasági festőtelepek bemutatását.

Ha felületesen szemléljük az első vajdasági művésztelep történetét, pusztán az elnevezést tekintve, azt hihetnénk, hogy van valami kapcsolata azzal a képzőművészeti megmozdulással, amely hasonló néven jelentkezett Magyarországon a múlt század végén s századunk harmincas éveiben elhalt. A név azonosságán kívül azonban nincs se tartalmi, se eszmei rokonság a mi festőtelepeink és Nagybánya, Solnok, stb. festőtelepei között. Ez a különbség ugyan nem tudatos állásfoglalás az első vajdasági művésztelep megalakítása idején, sokkal inkább az új világnak, az új társadalmi rendszernek viszonyaiból folyó kultúrpolitikai adottság, amely kikerekített programszerűség nélkül is egészen új irányba terelte mozgalmunkat — ha ugyan festőtelepeinket egyáltalán mint mozgalmat lehet tárgyalni.

A konzervativizmusba hanyatló pesti képzőművészeti akadémiát fellegvárában — Pesten — lehetetlen volt komolyabb eredmények reményében kikezdeni, de a vidék viszonylagos elszigeteltségében ez igenis elképzelhető volt, sőt a művésztelepek megerősödésével valóban sikerült is. Különösen egy-két jeles művész következetes munkájának köszönhető ez. A nagybányai, szolnoki és a többi művésztelep mint »szabadiskola« működött. Idők folyamán a táborozás fogalmát mindinkább bővítették, úgyhogy ez az akkori lehetőségek határai között az akadémiai konzervativizmus elleni mozgalommá nőtt.

A mi művésztelepeink más forrásokból táplálkoztak.

Elsősorban azt a körülményt emeljük ki, hogy nálunk az irányítás a kulturális munkakodás minden területen és minden fokozaton társadalmi. Így van ez a képzőművészeti intézményekben is. Ilyen körülmények között elméletileg elképzelhetetlen a képzőművészet »elkonzerválódása«, mivel ezt megakadályozza a demokratikus igazgatási rendszer. Gyakorlatilag természetesen előfordulhat, hogy a valóság rácsúfol erre, hiszen minden fejlődésben elkerülhetetlenek a hullámvölgyek, a társadalmi erők újabb átcsoportosítási időszakainak, tehát a fejlődés lassulásának következtében. A lényeg azonban az, hogy nálunk a demokratizált lényegből kifolyólag a fejlődést belső erők lendítik előre és nem külső tényezők.

Elméletileg helytelen volna tehát művésztelepeinket úgy fel fogni, mintha ezek a képzőművészeti oktatás vagyis az intézményesített káderképzés bástyái volnának, valamilyen szabadiskolai feladattal. Ha azután azt is figyelembe vesszük, hogy művésztelepeink szervezésében (néhol megteremtésükben is) a képzőművészeti akadémia fiatalabb előadójának nemzedéke is részt vesz, még meggyőzőbbé válik az a vélemény, hogy művésztelepeink semmilyen vonatkozásban sem hasonlíthatók a fent említett képzőművészeti megmozduláshoz.

Mielőtt rátérnénk művésztelepeink sajátosságaira, röviden bemutatjuk a vajdasági művésztelepek fejlődését, időrendben és számokban.

Zenta után 1953-ban Topolyán, 1954-ben Becsén és Sz. Mitrovicán, 1956-ban Zrenyaninban és Kikindán alakult festőtelep. Ma tehát hat festőtelep működik Vajdaság területén.

Az elmúlt hat év mindenképpen sok följegyésre érdemes eredményt hozott. Telepeinken Vajdaság és a Szerb Népköztársaság területéről, nemkülönben más köztársaságokból 230—240 festőművész és szobrász fordult meg. Részletesen:

Topolyán	62
Zentán	52
Becsén	45
Zrenyaninban	44

Szremszakmitrovicáról és Kikindáról nincsenek pontos adataink.

A fentebb közölt teljes szám, (230—240 részvevő), természetesen nem reális, mert egy-egy művész többször is megfordul ugyanazon a művésztelepen. Csökkenti ezt a számot az is, hogy többnyire ugyanazok a művészek vettek részt különböző művésztelepeken (kivéve az utóbbi két évben, amikor igyekeztek több új művészt bevonni). Valóságban tehát 70—80 festőművész és szobrász vett részt telepeink munkájában.

Igen sajnálatos, hogy alig van megbízható adatunk művésztelepeinkről. Érthetően ez már azért is, mert alig pár éve léteznek. De pedig Vajdaság kulturális története szempontjából nagy veszteséggé válhat, mert később még nehezebb lesz az adatokat

összegyűjteni és rendszerezni. Bemutatásomban ezért leggyakrabban Topolyára hivatkozom, ha fejtegetésem szemléltetése ezt elkerülhetlenné teszi. Mert szándékom nem egyik vagy másik telep kiemelése, arra törekedtem, hogy a megbízható adatok alapján valahogy megközelítsem azokat a telepeket is, amelyekről nincsenek ilyen adataim. Ha tehát számadataim némileg egyoldalúak, ez majd arra kötelei a művésztelepek szervezőit, hogy ezentúl alaposabban és gondosabban följegyezzék az adatokat.

A vajdasági művésztelepek azonban az adatok megbízhatóságától függetlenül is léteznek, működnek, komoly múltjuk van, sok-sok kimutatható és még több kimutathatatlan eredménnyel. Adataink hiányossága semmit sem von le telepeink kulturális politikai jelentőségéből.

MUNKAMÓD A MŰVÉSZTELEPEKEN

A művésztelepeket általában kétféle módon szervezik meg: vagy egyidőben jelen van a művésztelep minden tagja vagy csoportonként, esetleg egyedül dolgoznak. Mindkét módnak megvan az előnye, de természetesen a hátránya is. Az együttműködés erősebb művészi kölcsönhatást eredményezhet, az egyéni működés viszont változatosabbá teheti a telep munkáját. Vannak, akik nem képesek alkotni, ha az állandó viták elvonják figyelmét a munkától, tökéletes nyugalomra van hozzá szükségük. A telep szervezői a különféle szempontok egyeztetésével igyekeznek a főcél megközelíteni, azt tudnillik, hogy a művésztelep biztosítsa az egyéniség teljes kibontakozását.

A telepek szervezésében igen jelentős körülmény az is, hogy a művészek javarésze munkaviszonyban lévén, főképp a nyári hónapokban táborozhat, évi szabadsága idején. Ezért a telepek valójában csak a nyári hónapokban működnek, habár voltak kísérletek arra is, hogy működésüket állandósítsák.

A szervezők az első években aránylag szűk körre terjeszkedtek ki, s ezért majd minden telepre ugyanazokat a személyeket hívták meg. Ezért többen képtelenek voltak minden meghívásnak eleget tenni, vagy pedig csak futólag kapcsolódtak be egy-egy telep munkájába. Egyesek szerint ez a körülmény jelentéktelen, s nem zavarja az alkotó munkát, hiszen ennek folyamatosságát eléggé biztosítja az, hogy a művész kikapcsolódott hétköznapi kötelezettségeiből, s teljesen annak szentelheti magát. Mások szerint viszont a művésztelep valójában csak akkor tölti be hivatását, ha a művészek hosszabb időre letelepsznek benne. Az utóbbiak ugyanis azt vallják, hogy a vajdasági táj látszólagos azonossága ellenére minden környezetben annyira eltérő mozzanatok hatnak a művészre, hogy az alkotáshoz nem elég a nagyobb művészi te-

vékenység lehetősége, hanem nélkülözhetetlen hozzá a hosszabb környezettanulmányozás is.

A különféle szempontok egész sorozatával találkozunk a szervezőknél is, a művészeknél is. Nagyjából mégis legtöbbször úgy vélekednek, hogy a jövőben jobb lenne, ha a művészek egy-egy csoportja hosszabb időre megtelepedne egy-egy telepen. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy-egy csoport teljesen lefoglalja Vajdaság valamelyik művész telepét, s hogy más nem is juthat oda. Elképzelhető, hogy a művészek néhány évi megállapodás után helyet változtassanak — ugyancsak hosszabb időre —, egyszóval, hogy kicserélődjenek. Viszont meg kell hagyni azt a lehetőséget is, hogy egy-egy művész hajlama szerint rövidebb idő alatt is sorra látogassa a művésztelepeket.

Sokak szerint helyes lenne új telepek szervezése esetén — ha erre sor kerül —, már előre tematikus csoportosítást végezni. El lehet például képzelni csak grafikusok vagy csak szobrászok telepét. Ilymódon sok új művészt bevonhatnánk telepeink munkájába.

A MŰVÉSZTELEPEK TEMATIKÁJA

A legtöbb bizonytalanság a művésztelepi munka tematikájának meghatározásában volt. Voltak félreértések is, habár véleményem szerint helytelen volna minden véleményeltérést mindjárt »félreértésnek« minősíteni. A művésztelepek tematikája közül kekedett »vihart« sajnos gyakran olyan személyek is növelték, akik nem ismerve művészeti politikánk alapjait, elhamarkodott általánosításokkal zavart keltettek.

Mégis eredményes volt minden véleménycsere, s tartalmától, szándékaitól függetlenül mind hozzásegített a közvélemény felébrésztéséhez, akaratlanul is meggyorsítva a szervezők »debürokratizálódását«, s mentesítve a mo galmat dilettáns beavatkozásoktól.

Nincsen s.ándékomban ismételni a már jólismert elveket. De ha már fellapoztuk a művésztelepek fejlődésének történetét, helyén volna újból megállapítani, hogy a szervezők sohasem határozták meg a telepek tematikáját, tehát nem is szabhatták feltételül a vendégül látott művészek elé. Soha senki sem követelte a művészektől, hogy ecsetjük pusztán a vendéglátó város avagy környezetére szorítkozzék. Még kevésbé szorgalmazta valaki is telepeinken a »plain air« festészet feltámas tását. Így azután nem csoda, ha egy-egy olyan szórványos megjegyzés, amely a művésztelepi tematikát a közvetlen környezet kötelező festői rögzítésére korlátozta volna, — ezen legtöbbször az újjáépítés lefényképezését értették, persze — senkire sem hatott. A művésztelepek szervezőinek következetes magatartása, amely céltudatosan elkerült minden beavatkozást a tematikába, eleve kirekesztette ennek a veszélyét.

De ha már a környezetről beszélünk, hadd mondjam el azt, amit igen gyakran elfelejtenek, hogy manapság a környezetet nem lehet csak mint földrajzi fogalmat felfogni, mivel ez elsősorban társadalompolitikai kategória. A környezetnek ez az értelmezése talán elvontabb, de sokkal rugalmasabb, mélyrehatóbb, tágabb. Az előbbi értelemben a környezet hatásáról ugyanis csak akkor beszéltek, ha a művész alkotásán vizuálisan is felismerhető volt a fizikai valóság, ma pedig íratlanul, megfestetlenül, elvontan is benne van a környezet.

A MŰVÉSZTELEPEK ÉS A SZOCIALISTA MECENÁTUS NÉHÁNY KÉRDÉSE

A művésztelepi megmozdulást (új telepek szervezését, a meglévők szervezeti megerősítését stb.) általában bizonyos személyiségek nevéhez szokták fűzni. De habár egyes közéleti és politikai személyek kezdeményező szerepe elvitathatatlan, a telepek megteremtésének igazi okát társadalmi rendszerünk lényegében és sajátosságaiban kell kutatni. Hogy mindenütt személyek adják meg a művésztelepek »ízét«, szintén tagadhatatlan. De csakis azért, mert társadalmi rendszerünk tárgyi tényezői megérlelték ennek anyagi és szellemi feltételeit. Más szóval: a telepek léte fejlett demokratikus önkormányzati rendszerünk lényegéből fakad.

Mindnyájunk előtt világos a mecenátus eredete. Tisztában vagyunk kazzal, hogy ez csak mint a kulturális felépítmény egy tartozéka jelentkezhethet bárhol és bármikor. Nincsen tehát és nem is lehet valami elvonatkoztatott egyéni, sem közös ellem, amely valamilyen módon adagolta volna vagy adagolná felelősségérzetét a művészet iránt. Ezt mindenkor a társadalmi termelőviszonyok tették hatóerővé.

Tárgyalhatnánk itt a különféle társadalmi rendszerek sajátosságaiból adódó formáit a mecenátusnak, ennek részletes bemutatása azonban nagyon messze elvezetne. A lényeg az, hogy a mecenátusnak a történelemben jelentkező formái és a mi mai mecenátusaink is mind-mind szükségszerűen a kor kulturális felépítményéből folynak, s színezetüket, tartalmukat a kor uralkodó művészet s emlélete szabja meg.

Nem volna helyes azt állítani, hogy nálunk a mecenátus csupán a nagyobb kulturális felelősségből ered. Ez az elképzelés előbb-utóbb arra a még hamisabban hangzó megállapításra vezetne, hogy a mi rendszerünk »felkarolja« a művészeket, hogy segít rajtuk (mondjuk azzal, hogy képet vásárol tőlük). Nem. A művészet, a művészek felkarolása nem jótétemény. A művészet lét-szükséglet, s vele együtt a művészeti politika is.

A mi művésztelep-mozgalmunk alapvető céljaival és minden látható meg láthatatlan jellegzetességével együtt szocialista, mi-

Egy kis ezmeesere: képünkön
Mihos Bajic és Sáfrány Imre

vel teljesen a jugoszláv képzőművészeti kultúrát szolgálja. Művésztelep-mozgalmunk tehát tökéletesen megfelel a mecénátus szocialista fogalmának.

Így, ilyen elképzeléssel és meggyőződéssel

karoltuk fel s erősítettük telepeinket.

* * *

Úgy vélem, hogy az ilyen komoly beszélgetések, igényes viták, — amelyeknek csak első állomása a mai zentai találkozó, — megteremtik majd azt a szabad tribünt, a szó legtágabb értelmében, ahol megtalálják helyüket nemcsak azok, akik közvetve vagy közvetlenül részt vettek a művésztelepek megteremtésében, hanem mindazok is, akik a jugoszláv képzőművészeti élet előrehaladását szívükön viselik.

A telepek óriási jelentőségét és szerepét ma már senki sem vitatja el. De ha megkísérelné is valaki, ez mitsem változtatna azon, hogy a telepek hat év alatt mély gyökeret eresztettek környezetükbe, s hogy attól — legalább is egyelőre — elválaszthatatlanok. Ha pedig sikerül lombosítanunk a szabad tribün kialakítására irányuló kísérleteinket, joggal elmondhatjuk majd, hogy messze mögöttünk van már az az időszak, amelyet általában »tapogatózásnak« neveznek, és hogy megvannak egyes telepek esetleges intézményesítésének feltételei.

Tapasztalataink és számos munkatársunk hitté vált lelkesedése alapján valljuk, hogy a telepek ilyen fejlődésének nincsen komolyabb akadály.

Részben a rövid múlt miatt, amelyre a vajdasági telepek viszszatekintenek, részben azért, mert a művésztelepek elméleti kérdéseit eddig még nemigen kísérelték meg rendszerezni s alaposabban megvitatni, nincs módomban tudományos alapossággal és részletességgel tovább boncolgatni a kérdést. Mindaz, amit eddig mondtam a művésztelepekről, csak összefoglalása és rendezése azoknak a gondolatoknak, amelyek a telepek kialakulása közben kikristályosodtak, hol a részvevő művészek, hol a szervezők írásában, vitáiban, stb. Ennélfogva érthető, ha fejtegetésemben időnként többszámban beszéltem.

Alkotómunka a festőtelepeken

Az immár hat esztendeje létező és gyümölcsöző vajdasági festőtáborokról már elég sok szó esett beszélgetésekben és sajtóban egyaránt.

Elég sokszor hangsúlyozták már, hogy a festőtábor a műpártolás, mégpedig a társadalmi műpártolás egyik igen szerencsés formája, kivált mai feltételeinkben, amikor sok minden még meglehetősen tisztázatlan és rendezetlen a társadalom és a képzőművészet viszonyában. A festőtáborok kétségtelenül sokat jelentenek ma, még akkor is, ha nem teremnének semmi más gyümölcsöt, ha nem létüknek értelme pusztán a társadalmi műpártolásnak erre a kedvező formájára sorítkozna. Már csak azért is tovább kell ápolni és fejleszteni őket, mert a többi, nagyrészt mesterséges kapcsolat mellett a társadalomnak és a képzőművészetnek ma még úgyszólván egyetlen természetes kapcsolatát jelentik.

Ez alkalommal különösen arra akarok rámutatni, és arról akarok bővebben szólni, mennyire és hogyan hatnak a festőtáborok a festők alkotómunkájára, felfogásuk kialakulására, egyéniségük formálódására. Tény, hogy már eddig is volt bizonyos szerepük ebből a szempontból, sőt, olykor jelentős szerepük is. Azt mondom, bizonyos szerepük, mert ez a szerep nem döntő jelentőségű a festőművész alkotó munkájának folyamatában, mert a művészek felfogása és egyénisége kialakult volna akkor is, ha egyáltalán nem lettek volna művészttáborok, mint ahogyan a művészttáborok előtt is többé-kevésbé kialakult. Ezért is törekszem arra, hogy csak arról fejtsem ki annyira amennyire-objektív véleményemet, hogy a festőtáborok ezt, hogyan segítették elő, hogyan egészítették ki, vagy legalább is mennyire ösztönözték a festőket, hogy világosabban meghatározzák felfogásukat és tisztábban kialakítsák egyéniségüket. Ha csak elenyésző részük van is ebben — márpedig meggyőződésem szerint bizonyos esetekben érezhetőbb hatást is gyakorolnak — akkor ez bizony jelentős dolog, kivált ha figyelembe vesszük, hogy a festőtáborok csak rövid idő óta léteznek.

Amikor megkíséreltem megvilágítani mekkora és milyen hatással voltak a festőtáborok azoknak a festőművészeknek az alkotómunkájára, akik az elmúlt néhány év alatt a táborokban tartózkodtak, akkor bizonyos értelemben ennek a tájnak a festőművészeire kell szorítkoznom, mégpedig azért, mert azt hiszem, hogy világosabban kialakíthatom véleményemet, ha ismertebb, biztosabb talajon járok.

Vizuális benyomások ébrednek az emberben, mihelyt tudatosan vagy tudattalanul fogékonyvá válik a látottak iránt, vagyis kétségtelenül még mielőtt bárki is elhatározná, hogy mondjuk, festő lesz. A művészi fogékonyság forrásai majdnem mindig közel állnak az emberben, gyakran már egész korán felhalmozott, közvetlen vagy távolabbi környezetből nyert vizuális benyomások forrásaihoz, még ha nem teljesen azonosak is velük. Semmiesetre sem vallom azt a nézetet, hogy a festőművész megérése csak ezekkel és csak ilyen vizuális benyomásokkal táplálkozik, de kifejlődésében kétségtelenül fontos, olykor sorsdöntő szerepük is van. Ezek a benyomások a gyermekkoruktól fogva halmozódnak, amikor a fogékonyság a legtisztább, gyakran sok olyan képzettársítást indítanak el, amelyek nélkül sok művészi egyéniség művészi érteke vajmi nehezen képzelhető el és nehezen magyarázható meg.

Ezért fordulok ennek a tájnak festőművészei felé, akik itt nőttek fel ezen a tájon és egybeforrtak vele, akiknek szellemi felfogása nagyjából ezen a tájon alakult ki, bármilyen más hatás alá kerültek is, tekintet nélkül eltérő felfogásaikra, személyi törekvéseikre, hajlamaikra és kifejezési módjukra. A vajdasági festőművészek nagy része majd minden festőtáborozáson kezdettől fogva részt vett, sőt, talán inkább vendéglátónak érezte magát, mint vendégnek. Ezért hiszem, hogy a táborozáson való részvételük óta, munkájukban és művészi egyéniségük kialakításában elért eredményeik nyilvánvalóbbak és felmérhetőbbek.

Abban a törekvésemben tehát, hogy minél világosabb legyek, ennek a terjedelmes síkságnak a foglyaira gondolok, azokra, akik az első pillanattól kezdve, amikor az ember érezni kezdi az életet, hívek maradtak hozzá, bármilyen nézeteket valljanak is egyébként mint emberek és mint festők. Ez a síkság, amelynek árnyalatai szinte észrevehetetlenek és alig láthatók, ez a síkság, amely nem nyújt meglepő, még kevésbé olcsó hatásokat, rendkívül dús kincseket rejteget és nagy bőségben kínálja az iránta fogékony, mindenekelőtt pedig a benne nevelkedett festőművészeknek. Amikor ezt ennyire hangsúlyozom, semmiképpen sem gondolok arra, hogy a vajdasági síkság nem ösztönözheti és nem izgathatja azokat a festőművészeket is, akik nem forrtak össze vele, mert ha ezt állítanám, egészen jogosulatlanul csökkenteném ennek a tájnak vonzó és csábító erejét. Mégis elsősorban azoknak a tápasztalataira gondolok, akiknek szívükhöz nőtt a síkság és a síksági táj, még a friss

gyermeki benyomások óta, amelyek nem halványulnak el, sőt, majdnem mindig újabbakkal, érettebbekkel gyarapodnak

A festőművészre rendszerint sorsdöntő hatásal van a kör-

nyezet, amelyben mozog, kivált akkor, ha egész életét benne tölti, még akkor is, ha egyúttal, gyakran ugyanolyan erős más hatások is érvényesülnek, mint ahogyan ma, a gyors és könnyű közlekedés idején elkerülhetetlenül érvényesülnek is. »A festőművész — ahogyan Matisse mondja — átvesz a környezetéből mindent, ami belső képzeletét táplálhatja, akár közvetlenül, úgyhogy amit fest, megjelenik a kompozícióban, akár hasonlóság révén.« Matisse ezzel csak szépen megfogalmazott egy bevált igazságot, amely ennek a tájnak foglyulejtett festőművészeire is teljes mértékben alkalmazható. Úgy látszik, ez a síkság és ennek a síkságnak a légköre nem engedik meg, hogy a festőművészek bármit is kigondoljanak, hanem engedelmességre — bár nem rabszolgai engedelmességre — készíteti őket és csak annyi szabadságot enged nekik, amennyi elősegíti ezt a síkságot és egyúttal jómagukat is, a síkság által foglyulejtett művészeket minél hívebben kifejezzék. Ez így helyes és jó, mert amúgy sem lehet sokáig kigondolni a dolgokat a kigondolás a művészetben vajmi rövid lélekzetű, a szabadság pedig mégis lehetőséget nyújt mindenkinek, hogy ki-ki értéke szerint, annyira menjen az elvonatkoztatásban, amennyire szükségét látja és annyit meglasson, amennyit meglátni képes. Elie Faure ezt mondja Cézanne-ról: »Ő nem gondolt ki semmit, mert képtelen volt bármit is kigondolni. Pusztán »motívumok« alapján képes volt az elvonatkoztatás és a leegyszerűsítés végső határáig elvonatkoztatni és leegyszerűsíteni«. Nekem úgy tűnik, hogy ezeknek a síksági tájaknak hívei is — amelyekben a festőtáborok megszülettek — képesek csak »motívumok« alapján elvonatkoztatni és leegyszerűsíteni — természetesen annyira, amennyire ki-ki szükségesnek tartja és amennyire tudásából telik —, hogy kifejezési módját kikristályosítsa.

Végezetül milyen mértékben hatottak a festőtáborok a festőművészek alkotómunkájára és mennyire segítették elő, hogy tovább haladjanak már kitaposott útjukon vagy talán azt is, hogy egyéniségüknek megfelelő új utakat találjanak?

A topolyai művésztelep szerény kis társalgója mindig népes

Va'ahányszor a festőművész a benyomások új forrására bukkán, izgalmában úgy tűnik neki, hogy valaminek a kezdetén van. Ez persze csak úgy tűnik, mert aki egyszer már elindult, csak folytathatja útját és nem kezdheti újra. Am ha mégis úgy érzi, hogy úrra a kezdet elején áll, ez a szellemi egészség és a szellemi éh-é; kedvező jele és ez egészen természetes azoknál, akik valamit alkotnak, bármilyen is alkotásuk színvonala.

Mindazokat, akik a táborozást nemcsak kellemes és újszerű nyaralásnak tekintették, a festőtáborozásokon való részvétel alkotó lényük gyorsabb kibontakozásához műllhatatlanul szükséges élménye'kel frissítette fel, s új ösztönzést adott nekik. Éppen így kétségtelen az is, legalább is amennyire az elmúlt öt esztendő alatt megfigyelhettem, hogy az ösztönzésnek és az izgalomnak ezek a változások és friss forrásai mindannyiunkat — kit gyorsabban, kit lassabban — tovább vittek abban a bonyolult és hosszantartó folyamatban, amelyben világosabban kirajzolódnak kívánságaik, felfogások és művészi kifejezéseink. Ezt a festőtáborozás minden egyes részvevője maga mondhatja meg a legjobban.

Mindannyiunk élete és munkája többé-kevésbé viszonylag szűk kö'nyezetbe van zárva és valahogyan tudattalanul is mozdulatlan'k maradunk mindaddig, amíg valamilyen vonzóerő nem mozdít meg bennünket. Ilyen vonzóerő számunkra a festőtábor, és sokan közülünk már előre készülünk a táborozásra, mert tudjuk, hogy egyik-má'ik tábor'an már várnak azok a motívumok, amelyek felgyújtják a tudatunkban pislákoló és érlelődő szikrát, vagy olyan meg'lepésekre számítunk, amelyek új izgalmakat keltenek bennünk és talán új kilátásokat is fölfednek előttünk felfogásaink kristályosodására és kifejezésünk tisztulására.

Ha nekem, mint a táborozások kezdettől fogva való részvevőjének meg kellene mondanom, hogy mennyire vált hasznomra a táborok'an való tartózkodás és mennyire segített festőművészi megnyit'ásokozásomban, nem haboznék azt állítani, hogy sokat segített, tágabb lehetőséget nyújtott élményekre, új távlatokat nyitott előttem; azt válaszolnám, hogy ez alatt az öt esztendő alatt új, azelőtt sohasem sejtett motívumok hoztak izgalomba, amelyek megfelelnek zirkózott természetemnek, táplálják és elősegítik, hogy tisztábban megnyilatkozzék, mint azelőtt.

Közvetve arra készítetett, hogy kifejezési módomat megtisztítsam minden szükségtelentől és feleslegestől, ami gátol'ná festőművészi közölnivalóm egyszerűségét és tisztaságát. Lehetséges, hogy enélkül is érintkezésbe kerültem volna valamelyik ilyen motívummal, de csak futólag, márpedig a tartósabb élményhez és az érettebb megvalósításhoz ez nem elegendő.

Mint ennek a síkságnak kezdettől fogva híve és nyílt és mindig vonzó, csábító látóhatárainak szerelmese, ma még ragaszkodóbb híve mélyebb és érettebb szerelmese vagyok mindannak, amit ez a síkság, mint embernek és festőművésznek önzetlenül kínál.

ZORAN PETROVIĆ

A művésztelepek fennállásának ötödik évfordulója alkalmából tartott tanácskozáson hangzott el beszámolóként, Zentán, 1957 november 26-án.

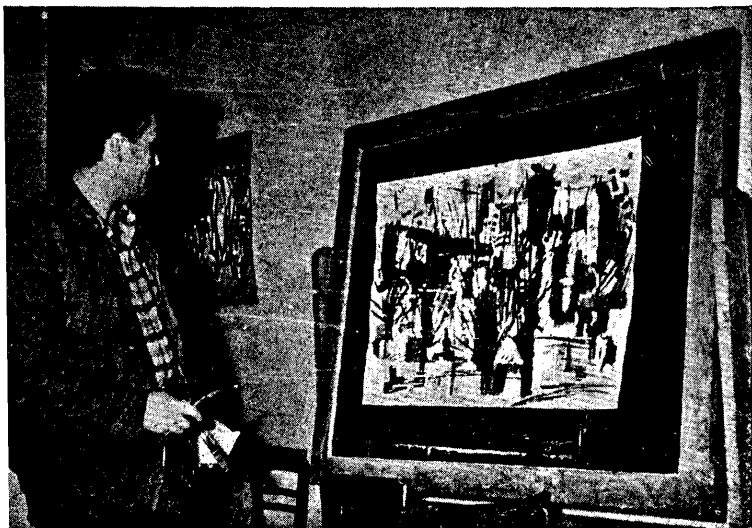
Az egyéniség fejlődése a vajdasági festőtáborok feltételeiben

A festőtábort olyan intézménynek tekintve, amelyben eddig legtöbbször fiatalabb festők vettek részt a Szerb Köztársaságból, az első időkben főképp Vajdaságból, felvetődik a kérdés, hogy hány új, ezekből a körülményekből fakadt és ezekben a körülményekben kialakult egyéniség tűnt fel, vagy hány egyéniségnek sikerült a festőtáborok révén még szorosabban ahhoz a tájhoz kapcsolódnia, amelyet azelőtt is festettek.

A festőtáborokat valójában nem azzal a szándékkal alakították, hogy iskolák legyenek, de gyakran hangsúlyozták azt az alapítást, hogy általuk szorosabb kapcsolat jön létre művész és a táj között, és hogy az ilyen feltételekben született festészet, legalább is motívumaiban múlhatatlanul a helyi jellegzetességek bizonyos bélyegét viseli, de egyben teljes szabadságot nyújt egyéni kifejezés keresésére — és hogy csakis ennek a kifejezésnek erejével lesz képes bekapcsolódnia a korszerű művészet fejlődési folyamatába Jugoszláviában és a világon.

Hangsúlyozni kell, hogy a festőtáborok megalakítása előtt is élt és dolgozott néhány festő Vajdaságban, akik alkotásaikban a táj felé fordultak, benne kerestek ihlető és alkotó ösztönzéseket, és ebben komoly eredményeket értek el. Voltak festők, akik elhagyták Vajdaságot és kívülre éltek, de magukkal vitték ennek a síkságnak az emlékét és alkotásaikban gyakran visszatértek rá.

Az idősebb nemzedékből elsőnek Sumanovics, Konyovics, Radovics fedezték fel a síkság szépségeit, azután Trumics, Nikolajevics és más itt élő festők is követték őket. Együttal ők alapozták meg a jugoszláv festészetbe beilleszkedett helyi színek iránti viszonyt, és talán velük kezdődik egy hagyomány, amely éppen most, a festőtáborok feltételeiben új, fiatal egyéniségekkel gazdagodott.

Miloš Bajić munka közben,
a topolyai művésztelepen

Azoknak az egyéniségeknek számára, akik a festőtáborok megalkotása előtt is a táj hatása alatt voltak, a festőtábor kétségtelenül álláspontjuk megerősítését jelentette, és szélesebbkörű ih-

letre és új élményekre nyújtott lehetőséget, mert elmozdította őket lakóhelyükről (emlékezzünk csak Konyovics első bánati útjára és az ott fakadt inspirációkra). A festőtábor egyúttal közvetlenebb kapcsolatot teremtett a festők alkotása és ennek a vidéknek közönsége közt, és ezzel részt vett a művészi nevelésben. Mindazok, akik továbbra is sugalmaik területén maradtak, gazdagították álláspontjukat, és kétségtelenül még szorosabban a talajhoz kapcsolódtak.

Konyovics, az emberek, az ég és a föld szenvedélyes szerelmese színekben fakadt dalra, hogy mindenkinek elmondja a síkság háborgó, örvénylő, drámai és epikus átélését. Ez a nagy munkás, a munka és a lelkesedés lángját terjesztette.

Trumics kialakult egyéni kifejezéssel, Vajdaság képeinek fanyar, nyers de hű bemutatásával lépett a festőtáborba.

Nikolajevics, a síkság távoli látóhatáraitól elbűvölt szubtilis rajzoló lírai képet nyújtott erről a tájról.

A festőtáborok munkájába kapcsolódott fiatalabbak, akiket egyéniségük keresése időszakában szinte romantikus rajongás ejtett hatalmába, hogy ebben a kapcsolatban meghatározóak önmagukat, hiszen még csak sejtették egyéniségüket, a festőtáborban ennek a kapcsolatnak nagy ösztönzésére találtak és arra az általános társadalmi óhajra, hogy ez a kapcsolat mindinkább megerősödjék.

És mivel az ifjabbak kifejezés-keresés közben könnyen elkalandoznak, ennek a tájnak pedig már megvoltak elismert festői az előző nemzedékben és megteremtették a környezet festői képzetét, nehéz volt ezt a képzetet mellőzniük és ezért jelentős hatások alá is kerültek. Idővel csökkentek ezek a hatások, és ma már egészen nyilvánvaló, hogy új nevek, új egyéniségek tűnnek fel, akik alkotó útjukat elsősorban ennek az intézménynek köszönhetik.

Az ifjabbak az első pillanatban mozgalomnak tekintették a festőtábort és nem iskolának, úgyhogy csak azok kapcsolódtak be, akik irányzataikban szélesebb értelemben vett vajdasági motívumokkal jelentkeztek. Ugyanakkor meglehetősen harcos csoportot képviseltek, amely el volt szánva arra, hogy a festőtábor révén kialakítsa álláspontját, vagyis hogy részvételük a festőtáborban alkotó viszonyban motívum és tartalom szempontjából a földdel való szoros kapcsolatban jusson kifejezésre. Velük gazdagodott azoknak a festőknek a csoportja, akik megteremtették Vajdaság, a vajdasági mezők, szállások, kútgémekek és emberek színfoltját.

Íme a példák:

Ács Jóska hosszú szünet után éppen a festőtáborban kezdett újra festeni. Kitartóan dolgozik és tanul közvetlen kapcsolatban Konyoviccsal, akinek festészete kezdetben közel állt hozzá. Ma már felszabadult egyéniség. Kétségtelenül külön képet ad Vajdaságról.

Bosko Petrovics, amíg aktívan részt vett a festőtáborokban, a síkság külön látomásait kutatta.

Sztevan Makszimovics kifejezetten városi motívumfestő, a tetők szürkeségének és a homlokzatok szépségének festője, tájképeit a festőtáborokban a síkság költői és lírai bemutatásával gazdagítja.

Petrik Pál a festőtáborok nyújtotta motívumoktól megihletve útban van egyéniségének kialakítása felé.

Ankica Opresnik expresszionista veretű tájképeivel, a házak fehérségétől sugallva új akkordokat vitt ebbe a keresésbe.

Sáfrány Imre, az új ösztönzések keresésében közvetlen, nyugtalan bolyongó, úgyszólván a festőtáborban született. Ebben a környében élte gyermekkorát, és ma kialakult egyéniség. Kezdetben házak, majd a gyermekkor vörös vonatai, azután gabonakeresztek, fekete szántóföldek és íme eljutunk a bogánchoz és varsához a Tisza mellett — amint az érett közlés absztrakt formáiba nőnek.

Milan Kerac olajfestményeivel, de kivált grafikájával Vajdaság mitoszi koráról mesél.

Kecics és Karlovarisz a korábban festett motívumtól közvetlenül ihletve folytatják a keresést.

Bosán György a vajdasági városi táj külön képét nyújtotta.

Szilágyi, a festőtábor legifjabb tagja szintén felfedezi a maga világát.

Wanyek Tivadar, az eddigi amatőr, a festőtáborok révén fedezte fel a falu, a házak, a kapuk architektúrájának szépségét. Ma már egészen túlnőtt az amatőrségen.

Képtünkön Sáfrány Imre, Slobodan
Bogojević és Zoran Petrović

Még sok egyéniséget sorolhatnánk fel, akiket gazdagított a táborokban végzett munka. A festőtáborban tanultak, dolgoztak, kölcsönösen támogatották és bátorították egymást.

Már a felsorolt nevek alapján is rokonszenvvel és örömmel állapítjuk meg, hogy a magyar kisebbségnek — amelynek a közelmúltig nem voltak — festőművészei születtek. Ez az általános jugoszláv kulturális haladásba beilleszkedő jelenség, a magyar kisebbség irodalmának, színházának, sajtójának, stb. születésével párhuzamban a festőtáborokban kialakult bizonyos politikai szempont-ról is bizonyoságot tesz.

Ez a festőtáborok pozitív sugárzásának csak egyik formája, amely a festőtáborok születésekor célul kitűzött törekvések érvényesülésében ilyen rövid idő alatt felismerhető. Ám a festőtábor az idők folyamán, sőt mondhatnánk kezdettől fogva más irányzatokhoz tartozó, jugoszláv alkotó szabadságunkban született festőket is maga köré gyűjtött, és ezzel — az alapfeltételekkel párhuzamban — a műpártolásnak egy teljesen új formája született, amely tág teret ad a különféle álláspontoknak és beilleszkedik az általános jugoszláv alkotó légkörbe.

Más felfogásokhoz tartozó, kialakult egyéniségű művészek munkájára hivatkozva megfigyelhetjük a művészeknek azt a pozitív kapcsolatbalépését a talajjal, amely által elkerülhetetlenül az ő alkotásaikban is jelentkezett a helyi szín, tehát ezzel a példával is újra megerősíthetjük a környezettől való függés tételét. E művészek közül soknak műtermében született egy-egy vászon, amely bizonyos tájon eltöltött idő kisebb-nagyobb hatását árulja el. Hadd említsünk meg itt is néhány nevet:

Graovac Nikolát városi képeivel.

Bajics Milost és tájképeit. Vujakliját a »Ribnyák«-kal, tájképekkel és szőlőcsős ökkal (kereplő).

Proticsot tájképeivel az écskai »Halászok«-kal és a »Bánati bohóc«-cal. Bogojevicset a »Nagy nap«-pal a síksági tájon és Szípet nádasokkal és bánati házakkal ihletett absztrakt elmélkedéseivel, és mindazokat, akik részt vettek a festőtáborozáson és akiken ez nyomot hagyott.

Ezeknek a művészeknek a részvétele egyúttal újra megerősíti a festőtáborok elindításának eredeti célját, s úgy látom, hogy

ezt az elvet nem is hagyjuk cserben, már csak azért sem, mivel a művész alkotásaiban a természet indította és sugallta ösztönzésektől függ. Függetlenül attól, hogy milyen mazgalomhoz, irányhoz vagy iskolához tartozik, függetlenül attól, hogy tárgyi festő-e vagy absztrakt festő, hiszem, hogy a művész a festőtáborok feltételeiben megtalálhatja az éghajlattól, emberektől, tájtól és tárgyaktól meghatározott sajátos és jellegzetes új tárgyiságot és alkotó képzeletének erejével képes lesz ennek szentelni képét.

Mindebből nyilvánvaló, hogy a festőtábor, mint a műpártolás egy mai formája nagy ösztönző szerepet tölt be az egyéniség kialakításában és ezzel együtt a képzőművészet általános alakulására is ösztönző hatást gyakorol.

G. CIMMER ANNA

Saint Exupéry, a pilóta, az író és a lepkét kergető kisfiú

Kilátástalan dolog olyan könyvekről írni, amelyekhez anyanyelvünkön nem juthatunk hozzá, eredetiben meg csak kevesen olvashatják. A jugoszláv könyvkiadás még adósa Exupéryvel a szép könyvek barátainak. Ezért könyvismertetés helyett magáról az íróról mint emberről szeretnék vallani, azt amit tudok róla, hogy betörlesszem tartozásomat azért a gyönyörűségért, amit könyvei szereztek.

Ki volt Exupéry? Hivatásos pilóta. Többet repült, mint amennyit írt. Nevezhetnénk tehát repülő íróknak, ahogyan Hemingwayt szokás nevezni. Exupéryt helyesebben író repülőnek nevezhetjük. Míg Hemingway a repülőgépet közlekedési eszközként használja, hogy idővesztés nélkül megközelítse témaí színhelyét, addig Exupéry menetrendszerű járatokat vezetett felelősséggel és röptében nézte a földet, úgy mint a gyermek édesanyja arcát. Írásai a föld gyermekének vallomással a Földanyáról. És ha közben itt-ott találkozott emberekkel — nomád beduinokkal, arab törzsfőkkel, rabszolgákkal, spanyol guerrillaharcosokkal, argentin farmerekkel, litván kivándorlókkal, moszkvai otthelyezett öreg guvernantokkal — amikor elbeszélgetett

velük és írt róluk. Nem riportokat, hanem emberi kapcsolatok élményanyagát. Mindössze hét könyvet írt életében, nem is vastos köteteket, hanem jobbára zsebbevaló kis remekműveket. E kevés papíroson sokat nyújtott az emberiségnek.

Honnan indult el, s hogyan lett azzá, aki volt? Különös életpálya. Szokásunk bámulattal adózni azoknak, akik alacsony sorsból, a semmiből küzdik fel magukat. Exupéry más eset. Ő súlyosabb családi és társadalmi örökséggel jött a világra, mintha egy kikötői hordár és egy mosónő fia lett volna. Mert Franciaország egyik legregőbb főnemesei családjának gyermekeként látta meg a világot, 1900-ban. Hogy neveltetése kötelességet s a tradíciókat önjerejéből felszámolta és a lyoni harminckétablakos kastélyt felcserélte rossz kis repülőtéri barakkfülkékkel és hotelezobákkal, hogy társaságát és baráti körét „közönséges“ pilóták és mechanikusok között kereste, mindez az emberré válásnak semmivel sem könnyebb útja, mint amaz.

A századforduló gyermeke a légi keresztségen már hét éves korában átesett. Blériot csatornarepülése után a fellelkesült kísérletezők

mindenféle végeztek próbarepüléseket. A lyoni Exupéry birtok tágas rétjein is. Egy alkalommal az egyik repülő a gépbe emelte a kis Antoinet. Életreszóló és sorsát elhatározó élmény lett ez számára. De útját nem találta meg egyenesen. Rajzolgató, mesefaló, nagy busafejű gyermek volt, furcsán szétálló bárnész szemekkel és kicsi hegyes orral, amiért iskolatársai „pique la Lune“-nek, Holdnyársalónak csúfolták. E jellegzetes vonásait felnőtt korában is megőrizte. Arcképe meghökkentő. Magas, szélesvállú kerekfejű férfi, olyan neveltségesen kicsi hegyes orral, hogy Cyrano de Bergerac kardot rántott volna láttára. S ezt a diszharmonikus arcot, melyet még néhány koponyatörés műtéti heggekkel is éktelenített, a természet mintegy kárpótlásul a világ legelbűvölőbb mosolyával ajándékozta meg. Felnőtt korában is olyan volt a nézése, mint a játékszert kirakataiba bebásmésködő kislíúé. És felnőtt korában is mindig rajzolgatótt a keze ügyébe eső papirosokra. Leggyakrabban lepkét kéngető kislíúé. Amikor barátai megkérdezték tőle, hogy miért rajzolja ezt annyiszor, ámtatlan mosollyal felelte: „Tetszik nekem ez az ötlet, kergetni egy álmod, ami valóra válhat“. Ez a felet jellemző volt reá. Ő nem délibábokat kergetett életében, hanem valóra váltható álmokat.

Eőször a párizsi Képzőművészeti Főiskolára iratkozott be festőnévndékeknek. Ettől kezdve családjához csak a szeretet és tisztelet köteléke fűzte, de elindult a maga emberségéből való élet útján. Rajzolgatótt, estémként az operában státsztált, szükösen, de függetlenül élt. Aztán egyszer önkritikája felülkerekedett művészi tehetségében való hitén (rájött, hogy nem ezt a lepkét akarta megfogni) és 22 éves korában beiratkozott a pilótaiskolába. Amikor elvégezte,

érezte, hogy elemében van. Egy repülőbaleset — hétszeres koponya törés — után azonban három évre eltiltották a repüléstől. Akkor sem ment vissza grófnak, hanem — mosolyogni való — téglagyári felügyelő és kamionügynök lett egy vidéki városkában. Mihenyt visszatérhetett szereleméhez, a repüléshez, 1926-ban az első francia légiforgalmi társaságnak, a Latécoère-nek szogálatába lépett és a Toulouse-Dakar vonal járatait vezette Szenegálba. Később a társaság beolvadt az Air France-ba és járatait kiterjesztette Argentína és Chile felé, egészen le a Tűzföldig. Így került barátságba Mermoz-vel és Guíllanmet-tel, a két legendáshírű repülővel, akik az ismeretlen nehez terepek berepülését végezték.

Pilótai életpályája megtalálásától kezdve jelentek meg első írásai. Eleinte csupán repülői élménynapló részletek riportok. Első kirobbanó sikerű könyve, az Éjszakai repülés (Vol de Nuit) volt, amelyvel elnyerte az 1931 évi Fémina díjat.

Ezzel a könyvvel a hírnév szárnyára kapta nevét és baráti körébe írók és Gallimard könyvkiadó kapcsolódtak be. Az anyagi felszabadulás pedig lehetővé tette, hogy megvalósítsa megint egy álmát (ez a harmadik lepke, amit a kislíúé kéngetett), hogy egy kis kétüléses Simoun repülőgépet vásároljon. Feladatul tűzte ki magának a Párizs-Saigon távrepülést. A libiai sivatag fölött azonban poruljárt, kényszerleszállás közben az ég gépből eitőernyővel ugrott ki mechanikusával együtt. A hirtelen terben tévelyegtek napokig és látélték a szomihalált megelőző víziókat és hallucinációkat. Amikor már jártányi erejük sem volt s hangot adni sem tudtak, egy nomád beduin vízestömlője és tevéje mentette meg életüket.

E sivatagi kaland kapcsán jutott el Exupéry az ember fogalmának olyan revíziójához, amelynél már nincsenek civilizált és primitív népek, nincsenek nyelvek, fajok és bőrszínek, csak Ember van, válaszfal nélkül. A beduin vízestömlője tanította meg erre.

Exupéry kitarló lepkevadász volt. Afrikában megvásárolt egy orosz-lánkölyköt és egy rabszolgát. Az utóbbit azért, hogy visszaadja szabadságát. Az elpusztult gépet kapott biztosítási összegből mindjárt egy ugyanolyan típusú másik gépet vett, hajóra rakta és áthajózott vele Amerikába, hogy berepülje a New York—Tűzföld távolságot. Ez az álom is csak félig vált valóra. Guatemala földjén a startnál a gép felrobant, s őt összetörve, félholtan szedték ki belőle. Jobbkarját csak elszánt tiltakozása mentette meg az amputációtól, s átkapocs és gerincsérülései csak többszöri műtét után s lassan gyógyultak. A hosszú lábadozás ideje alatt, a klinikai szobában írta meg „Emberek földje“ (Terre des hommes) c. könyvét, amellyel aztán 1939-ben elnyerte a Goncourt Akadémia nagydíját.

Hamarosan kilenc nyelvre lefordították és Saint-Exupéry nevét most már a világhír kapta szárnyára. Életmódján és emberi magatartásán ez mitsem változtatott. Már korábban feleségül vette egy argentin újságíró fiatal özvegyét, de házasságát tévedésnek ismerve fel, egyedül élt a maga módján Párizsban. Egyszerű és költőien rendetlen szobáskái gyermekjátékokkal díszítette. E szoba gyakran volt nagy baráti viták csatateré.

Volt egy téma, amelyet sohasem érintett: a nő, a szerelem. Sem házasságról, sem nőügyeiről soha nem beszélt. Egy baráti vita közben csupán ennyit mondott erről:

„A világ legszebb nője sem adhat egyebet, mint amije van.“ Úgy látszik a nő volt az a lepke, melyet hiába kengetett, az az álom, amely sohasem vált valóra úgy, ahogy megálmodta.

Közben kitört a világháború. Exupéry 38 éves fejjel azonnal önként jelentkezett harci repülőszolgálatra. Orvosi szakvélemény és tilalom ellenére addig mesterkedett összekötéseiivel, amíg sikerült beosztást kapnia. Nem volt itt szó semmiféle harcszornyról, sem virtuskodásról. Egyszerűen nem kívánt élni a magasabb értelmiségieknek biztosított kiváltságokkal. Barátai és feljebbvalói reszkettek életéért és különféle ürügyekkel megpróbálták eltávolítani a rajvonalból, de ő kijátszotta ezeket a fondorkodásokat. Hiába mondták, hogy „pilótákat ezerszámra lehet kiképezni, de St. Exupéry csak egy van“ — nem akceptálta. Göringhez is eljutott a híre és titkos úton üzent neki, hogy szeretne találkozni vele. St. Ex. válasza kurta és jellemző volt: Szörnyeteggel nem kívánok ismerkedni.

Franciaország megszállása után barátainak végre sikerült hivatalos kiküldetés ürügyével eltávolítani az Egyesült Államokba. Ott most már mint hírességet fogadták, de ő irtózott a népszerűség tolatkodó megnyilvánulásaitól. szökött az intenjúk elől és az ünneplő tömeg közepette olyan esetlen volt, mint egy pelikán. Mint az észak-afrikai partok alapos ismerője, Doolittle tábornokkal tárgyalt a partraszállásra alkalmas pontokról. Különöségei egyike volt az is, hogy szándékosan nem tanult meg angolul. Ezt így indokolta az ő gyermekien ántatlan mosolyával: „De hiszen úgy érzem, hogy még franciául sem tudok eléggé.“ New-yorki időzése alatt írta meg „Harci repülő“ c. könyvét, mely előbb jelent meg angol fordításban Flight

to Arras címmel, majd utóbb a megszállott Párizsban az akkor még illegális M.nuit (Éjszél) kiadványok sorában (Vercors alapította). A Pilote de guerre-t illegálisan terjesztették is. Miért? A háborús irodalomnak egyik csemegéje (mondhatjuk csőfagrogának is) egy olyan háborúellenes könyv, amit egy aktív harci repülő írt.

Ugyancsak Amerikában írta a barátság és hazaszeretet mindent áthidaló dokumentum könyvét, a megszállott hazában maradt Léon Werth-hez „Levelek egy tüzshoz” címmel. És Amerikában született meg, 1942-ben, élete utolsó könyve „A kis herceg” című költői absztraktt önéletrajz. Gyermekmese-stílusban, külső alakban és saját gyermekes akvarelljeivel tarkítva. A „Kis herceg”-ben nemcsak önmaga rejtett énjét tárja fel szemérmesen, hanem az egész benne élő világképet. A »Kis herceg« egy törpebolgár lakója, interplanetáris utazása során a Földre is elátogat, hogy barátokat keressen. Mindenféle furcsa kérdéseket tesz fel a Földlakónak (a pilótának), s addig nem tágit, amíg feleletet nem kap. Földi és földöntúli dolgok kerülnek szóba.

Saint-Exupéry 1943-ban hirtelen visszatér régi egységébe, bajtársai közé, kiknek akkor Algerban, majd Korkizán volt a repülőbázisuk. Megérkezését csak írógépe kattogásából tudták meg. Fittyet hányva az orvosi tilalomnak, 43 éves fővel és szívvel újra gépbe ül. Az akkori legsebesebb Lighting típusú géppel indul földterítő feladatokra a megszállott háza fölé, sokszor minden baj nélkül. De 1944. augusztus 31-én őt is utólérté az örök pilótasors. Hibátlan gépen, jó időprognózissal, jó hangulatban indult el és nem tért vissza többé. Sem veszjelzést nem adott le, sem gépe roncsait, sem holttestét nem találták meg. Eltűnt. Halála pillanatán az olvasásba.

ban egyedül volt a tengerrel és a kék mediterrán éggel és titkát magával vitte a hullámsírba. Valószínű, hogy hirtelen szívroham érte. De a hitleri Luftwaffe aznapi jelentésében találtak adatokat arra is, hogy két Messerschmidt gép vette üldözőbe. S a harmadik feltevés, hogy ő kereste és választotta ezt a halált. Ez volt a halálfejes lepkevadászati? Rejtély. Nem tudta elviselni azt a gondolatot, hogy kiöregedett a repülésből. Hipochonder gondolatok kínozták, régi csontsérülései fájtak, képzeletben látta magát rokkantán, tehetetlenül. Ironikusan „repedt kompótostálnak” nevezte magát. Valami gyógyíthatatlan szomorúság és csillagok közé vágyás csendül ki már a Kis hercegtől is. Nagyon megviselte legjobb barátjának, Guilanmetnek hősi halála (pontosan egy évvel az övé előtt). A pilóta halála olyan egyszerű. Nem búcsúzkodik, nem végrendelkezik, nem haldoklik.

Írói hagyatékából először is a diktafonba rögzített szövegeket rendezték sajtó alá, melyekből ő mag életében elkezdte Citadella c. művét, amelyen tíz évig akart dolgozni. Filozófiai-világnézeti mű, önmagával való beszélgetések formájában. A kérdezőnek egy képzeletbeli Főnök adja meg a kérdéshetetlenül egyenes feleleteket: életéről, haláláról, becsületről, barátságáról, a gépesítésről, a fegyelemről, irgalmasságról s egyebekről.

Jegyzeteit, füzetait később adták ki, egy része jelenleg vár kiadásra. Barátai négy évvel eltűnése után könyvet írtak róla „úgy ahogy ismerték őt”.

Közelebbi adat: A Matica Srpska 1956-ban beszerette Exupéry összes műveit. Ezek után az olvasónak volna a sor, hogy kezébe vegyen egy Exupéry könyvet és elmerüljön az olvasásba.

Okmányhegyek emlékeztető szava

HÁROM NYUGATNÉMET ORSZÁGI KIADVÁNY

A zsidókról és az egykori német bürodatalomról szóló irodalomról ma már úgyszólván áttekinthetetlenül szaporodott. A rengeteg személyes visszaemlékezés, egyéni és gyűjteménye, dokumentum, önigazolás, a bűnösök hazug és az áldozatok elfogult visszaemlékezései után ma egyre több az olyan mű, amely megkísérli tudományosan — s ha ez egyáltalán lehetséges — távlatból és tárgyilagosan, pusztán az események történelmi vizsgálatára támaszkodva megmagyarázni, hogy miért helyezték a harmadik birodalom vezetői a zsidók kiirtását minden háborús cél elé. Mert okmányok bizonyítják, hogy a német fasiszták 1944 tavaszától fogva a »zsidókérdés végleges megoldását« — ahogyan Himmler zsirgoja az európai zsidók kiirtását nevezte — vasúti szállítóeszközök tekintetében a közvetlen katonai feladatok elé helyezték. Pedig a szállítás akkor már nem kis gondot okozott a német vezetőségnek.

Az utóbbi néhány évben több olyan könyv is jelent meg német

nyelven, amely külön figyelmet érdemel, mert új mozzanatokat tár fel, új és meggyőző fényt vet egyes eddig elégtelenül megvilágított részletekre, vagy pedig olyan alaposan és olyan áttekinthetően rendszerezi az okmányokat, hogy azok számára is lehetővé teszi a tények áttekintését, akik eddig nem tanulmányozták tüzetesen ezt a kérdést.

Különösen örvedetes, hogy ilyen könyvek éppen Nyugat-Németországban jelennek meg. Nem mintha a mai Szovetségi Köztársaságban volna antiszemitizmus. Föl sem lehet vetni a zsidókérdést, hiszen a Hitler uralomrajutását követő emigráció, a háború alatti ödöklés és végül az élve maradtaknak Izraelbe és Amerikába való kivándorlása után igen kevés zsidó maradt. De a pusztán zsidó szemponton túl szélesebb szempontból igen tanulságos megismerkedni a fasiszmus igazi jellegével, épp ezen a téren, ahol leplezhetetlenül kiütököztek igazi vonásai, mert ezek bizony gyakran álarc alá rejtöztek, néha még szociális álarc alá is. Az emberek

pedig feledékenyek, s nemcsak Németországban.

— A háco-ú nem játék. Az amerikai bombázók is döntöttek romba házakat, amelyekben egész családok értek, asszonyok, aggok és gyermekek. Az orosz ágyúk sem kímélték a lakónegyedeket. Intenálótáborok is vannak világszerte... —

Ez a felfogás ma már nemcsak a németek meintegetőzése, hanem újszólván általános európai felfogás, — a Speidel elleni tüntetők Norvégiában vagy Párizsban kisebb-egében vannak. Szűk politikai meggyőződésen túl éppen ezért fontos emlékeztetni arra, hogy maiban különböznek a német fasiszták gaztettei mindattól, amit az emberiség történelme eddig följegyzett.

Fölöslegés itt elemezni Hitler, Himmler és közvetlen környezetük örökségét, mitológikus és fanatikus hitét, hogy a Földön a »jó« harcol a »rosszal«, és a »jó« a szőkehajú germánokban testesül meg, a »rossz« pedig a »zsidó világszűzeesküvésben«, s hogy ennek folytán a német propagandának könnyű volt a nácizmussal nem egyező legellentétebb áramlatokat — plutokratizmust, bolsevizmust, kereszténységet és liberalizmust — zsidó mozgalmaknak minősíteni. Csupán hárcm könyvre szeretnék rámutatni, amely kiválik ebből a hatalmas irodalomból, mert túlzás nélkül közli azokat az adatokat, amelyeket az emberiségnek mindaddig szeme előtt kell tartania, amíg a fasiszmus veszélye fennáll bármilyen »faj« ellen.

Poljakov és Wolf »A harmadik birodalom és a zsidók« című Berlinben megjelent könyve jól összeválogatott okmányok gyűjteménye. Habár ismert okmányokat is tartalmaz, értékét különösen avelől az, hogy két szerzője pusz-

tán okmányokat, náci újságkivágásokat és káltványrészleteket beszéltet. A szerző tollát csak a széljegyzetekben és az anyag megválogatásában érezzük, meg olyankor, amikor megmagyarázzák, hogyan ellenőrizték valamely okmány hitelességét.

Nem térhetünk ki valamennyi okmányra — a kötet nagyrétü és 400 oldalas — van azonban néhány különösen jelentős köztük. Hogy a materialisták nemcsak a zsidók létét veszélyeztették, ezt például Geiser Vortanban szőkelő lengyelországi »Reichsstatthalter« (kormányzó) hivatalos levele bizonyítja, amelyben arra kéri Himmlert, hogy »Spezial Kommando«-ját (különítményét), amely »befejezte az akciót a zsidók ellen ezen a területen« (100.000 zsidót öltek meg), fölhasználhassa a »TBC-veszély megszüntetésére«, minthogy »ebben a Gau-ban 230.000 tudóbajos lengyel él«, és ezek a németeket is veszélyeztetik. »Habár a Reich régi részében — mondja tovább a levél — nem feleltének meg az általam javasolt drákói intézkedések, a vartai Gauban úgy hiszem vállalhatóan a felelőséget a nyilt tudóbajosok kiirtásáért.« Ilyen okmányokat azonban nemcsak megőrzött SS-vezérek írtak alá. Ime két idézet Reichenau és von Mänstein rendelkezési parancsaiból.

Reichenau azzal kapcsolatban, hogy egyes katonák és tisztek visszaradtak ártatlan emberek meggyilkolásától, a következőket írja: — »... A csapatok főadata túlmege a lovagiaság elavult fogalmán. A keleti front katonája nem csupán harcos és szakértő a hadimesterségben, hanem egy eszne hordozója és bosszúállója is egyben... Ezért minden katonának teljes megértéssel kell vállalnia az igazságos és kemény meg-

torlást az embertelen zsidókkal szemben...»

Mannstein egészen rövid és vélelős: — A zsidó-bolsevista rendszert ki kell irtani». Himmler pedig, valamennyiük feje, a legvilágosabb: — »Minden SS számára elvként kötelező, hogy becsületes, tisztességes, hűséges és jó társa legyen vértestvéreinek... Hogy más népek jómódoan élnek-e, vagy éhen döglenek, az csak anynyiban érdekel engem, amennyiben a mi kultúránkhoz rabszolgaként szükségük van rájuk...» És ha valaki, hát Himmler tudta, hogy mi a harmadik birodalom célja! Ilyen szavakat természetesen csak szűkebb körben használtak, nyilvánosan a náciok is másképp beszéltek.

Ez a könyv ilyen adalékok gyűjteménye: Hogyan szerezték be a gázkamrákhoz szükséges ciánt; hogyan osztották föl a zsidó vagyont a náciok között; ki mit mondott a titkos üléseken (gyorsírói jegyzőkönyvek) stb. S az eredmény — az európai zsidók elvesztették testvéreik 63 százalékát, kilenc és félmillióból hatmilliót. Jóval többet, mint az oroszok (11,4 százalék) és a jugoszlávok (11 százalék), aránylag tehát legtöbbit. (A németek és osztrákok lakosságuk 9 százalékát vesztették el, az angolok 0,7 százalékot, az amerikaiak pedig 0,12 százalékot).

E könyvet és okmányok mellett, amelyek a németek magatartását mutatják a zsidók iránt, H. G. Adler »Theresienstadt 1941—1945 — képek egy kényszerközösségről« című könyve (a túbíngeni J. B. C. Mohr kiadásában jelent meg) rendkívüli képet nyújt a zsidók magatartásáról a németek iránt és saját sorsuk iránt. Theresienstadt volt az egyetlen internálótábor Németországban,

amelyben a táborlakóknak bizonyos önkormányzatot engedélyeztek és amelyet a háború vége felé meglátogathatott a vöröskereszt néhány küldöttsége. Magában Theresienstadtban csupán néhány halálos ítéletet hajtottak végre — a halálos ítéletet itt általában a »transzport« jelentette. Egyes transzportokat ugyan a háború alatt átengedtek Svájcba és Svédországba, de hogy a theresienstadti tábor igazi képe — az »önkormányzat« és a ghettót látogató küldöttségek ellenére — milyen volt, világosan megmutatja a statisztika: Theresienstadtban összesen 141.000 internáltat gyűjtöttek össze, ezek közül 118.000 elpusztult — élve maradt 23.000. Magában a táborban 35.500 halt meg. Az elszállítottak közül más táborokban (leginkább Auschwitzban) 84.500 ember esett áldozatul. (A Theresienstadtból való deportálást mindössze 3.500 élte túl).

Adler könyvében (amely bibliográfiájában 355 Theresienstadttal foglalkozó művet és okmányt sorol fel) az a legértékesebb, hogy megkísérli elemezni e furcsa zsidó közösség helyzetét a ghettóban. A szerző szerint az itt kialakult rend bizonyos tekintetben a náci rendszer tükörképe volt: nem volt itt semmilyen szabadság, az SS-esek mint élet és halál urai minden pillanatban beavatkoztak a tábor életébe és deportálhatták a nem kívánatosakat. A ghettóban is a »Führer-elv« uralkodott, a »Judenältester« (a zsidóvezető) a tábor fogalmai szerint mindenható volt, habár ő is az SS-esek bájja, (akár valóban az akart lenni, akár nem, akár gerinctelenségből vagy csak azért, hogy mentse, ami menthető). Egyétként Adlernek nem volt nehéz bebizonyítania, hogy ezekben az időkben nem a legjobb és

legáldozatkészebb emberek kerültek felül, hanem ellenkezőleg, éppen az ingadozók, akikből bizony akadt a zsidók között is.

Különösen tragikus a könyvnek az a része, amely The. esienstadt szépítésének korszakáról szól, amikor a vöröskereszt-küldöttség tiszteletére sok mindent megtett, hogy a ghettót valóságos várossá változtassák. Hangversenyeket és előadásokat rendeztek, kávéházakat, sportpályákat és gyermekjátékotereket nyitottak, rendbehozták a földszintes épületeket, mindent előkészítettek. A zsidók pedig abban a tragikus tévhitben, hogy a német politika megváltozott, és ez a változás a Hitlerre nézve baljós hadihelyzet eredménye, szívvel-lélekkel segédkeztek az építésben — valójában a vöröskeresztes bizottság félrevezetésében. Mihelyt a bizottság eltávozott, a »városszépítés« valamennyi részvevőjét azonnal deportálták Auschwitzba, úgyhogy a 7001 személyből mindössze 96 maradt életben.

Ilyen művek mellett minden személyes élmény halvány és erőtlen. Mégis van a személyes élmények sorozatában egy könyv, amely szinte hihetetlen leleplezősekkel kelt figyelmet. A Weissberg: »Joel Brand meséje« című könyve ez (Kölnben jelent meg).

Joel Brand, egy budapesti zsidó, Weissberg publicista rendelkezésére bocsátotta emlékiratait és a birtokában lévő okmányokat. Brand 1944 április 25-én Budapesten találkozott Eichmann Obersturmbannführerrel, aki Himmler tanácsosa volt a »zsidókérdésben«. Eichmann a következő szavakkal fogadta:

— Tudja, hogy ki vagyok. Én hajtottam végre az akciókat a Reichben, Lengyelországban és Csehszlovákiában. Most Magyarország van soron. Azért hivat-

tam, hogy üzletet ajánljak magának. Tudok mindent magáról és valamennyiükről a Joint-ban és a Somutban. Megállapítottam, hogy még mindig tudnak fizetni. Hajtandó vagyok tehát eradni maguknak egymillió zsidót. Valamennyi zsidót nem adhatom el, annyi pénzük és árujuk nincsen. De egymillió megvencenek. Árúért életet — életért árut. Onnan veheti az egymilliót, ahonnan akarja: Magyarországról, Lengyelországból, Ausztriából, Theresienstadtból vagy Auschwitzból, ahonnan tetszik. Kiket akar megmenteni? Nemzésre képes férfiakat? Szülésre képes asszonyokat? Vagy aggokat és gyermekeket? Üljön le, mondja el!

Ez a Brand — talán az egyetlen zsidó, akinek a hitleri Németországban és a megszállt Európában alkalmá nyílt arra, hogy ilyen magasrangú SS-tiszttel tárgyaljon — már korábban is kapcsolatban állt bizonyos alantasabb SS és más német fórumokkal, s megvesztegetve őket sikerült néhány sorstársát megmentenie. 1943-ig évente húsz-harminc zsidó egész szabályszerű úton kíméltetett Palesztinába. Eichmann ajánlata azonban egészen elképesztő volt. Hiszen addigra már több mint negyvmillió zsidót megölték Európában.

Weissberg könyve leírja az ügy további fejleményeit. Már voltak bizonyos tapasztalatok ezen a téren. Szlovákiában egy erélyes asszonynak, Fleischmann Gizinek sikerült Wislizeni SS Hauptsturmführertől megígérten két angol fontért zsidókat kiváltania. Voltak más tárgyalások is, nagyobb összegekért. Külföldi zsidó szervezetek is ígértek pénzt az SS-eknek, de csak úgy, hogy háború után fizetik amerikai bankok útján. A németek végül elhatározták, hogy egy budapesti vezető

zsidót futárrepülőgépen elengednek Isztambulba, hogy kapcsolatot keressen a palesztinai hatóságokkal meg az angol és amerikai zsidókkal. Eichman teherautókat követelt. Száz zsidóért egy teherautót. Összesen tizezer teherautót az egymillió zsidóért. Brand tudta, hogy a szövetségesek ezt nem adhatják meg. Abban reménykedett csupán, hogy a tárgyalásokkal időt nyernek, s ily módon sikerül emberéleteket megmenteni.

Brand sem Törökországban sem Egyiptomban, ahová később felbűs személyek után kutatva eljutott, nem talált támogatásra. Ellenkezőleg, a törökországi zsidók, amikor arról volt szó, hogy Brandnak segítsenek, a legapróbb szabálytalanságoztól is visszariadtak, nem gondolva arra, hogy Európában milliók élete forog kockán. Végül az angolok internálták. Az internáló táborból sikerült összeköttetést teremtenie Mosa Schertockal, de nem történt semmi. Brand leginkább attól rettegett, hogy az SS vezetők, ha rájönnek arra, hogy a »zsidó világszervezet« — amely ebben a formában természetesen nem is létezett — tehetetlen a szövetségesek táborában, elállnak a szándékuktól és kivégeznek mindenkit, aki még életben maradt.

Amikor az angolok szabadon bocsátották, elment Jeruzsálembe és fölkereste Ben Guriont. Ez igyekezett őt megnyugtanni, hogy az ügyet a Joint svájci képviselője, Saly Meyer vette kezébe. Tőle azonban Brand nem sokat várt, mert túlságosan tisztességes és régivágású embernek tartotta, akinek fogalma sincs arról, hogy kell bánni a nációkkal, aki azt hiszi, hogy velük is civilizált emberek módján kényelmesen, fi-

nomán lehet tárgyalni. Meyer valóban alkalmatlannak bizonyult a németekkel való tárgyalásra, főképp azért, mert mint olyan ember, aki a háború alatt ki sem mozdult a semleges Svájcból, képtelen volt felfogni, hogy embermilliók meggyilkolása egyáltalában igaz lehet.

Ez a könyv mindenestre rendkívül érdekes fényt vet a himmleri főhadiszállás egyes köreinek magatartására a zsidók iránt. Abban, hogy a zsidókat el kell távolítani Európából, úgy látszik valamenynyien megegyeztek. De míg egyesek ezt a zsidóknak akár Izráelbe akár Madagaszkárba való kitelepítésével akarták elérni, mások a kiirtás hívei voltak. Az első csoport ugyanis csak európai uralomról álmodozott, a második azonban viláгурalomról, ebben a viláгурalomban pedig a »rossz« képviselőinek nem lehetett helye. Az előbbieket tehát össze akarták kötni a »kellemest a hasznossal«, és pénzért el akarták engedni a zsidókat, — egyesek saját maguknak szánt pénzért, mások a birodalom céljaira szolgáló pénzért. Ahogy változott a hadiszerencse és magának Himmlernek helyzete Hitler bizalmasainak körében, úgy jutott ez a két áramlat váltakozva kifejezésre a főhadiszálláson.

Ezek az okmányok és könyvek különösen jelentősek, ha szélesebb szemszögből nézzük őket, nem csupán a »Hitler és a zsidók« viszonyának szemszögéből. A fasiszta ideológia ugyanis — ezt bizonyítja az utóbbi évtizedek történelme — nem okvetlenül pogromokban és antiszemizmusban nyilvánul meg, de mindenemű pogrom figyelmeztet arra, hogy a veszély nem csupán a »rossz« megtestesítőjévé nyil-

vánított népet vagy népcsoportot fenyegeti. Ez a veszély rendszert, akár közvetve, akár közvetlenül, a szabad gondolatot és általában a szabadságot is fenyegeti. Mivel pedig a történelem kereké igen gyorsan forog, s az élet ha-

talmas léptekkel halad előre, mulhatatlanul szükséges, hogy a közelmúlt történelmének tanulságait még annak a nemzedéknek idejében hasznosítsuk, amely átélte ezeket a tragikus eseményeket és emlékezik rájuk.

BORBÉLY JÁNOS

A föld felfedezésének poémája

STEFAN ZWEIG: MAGELLAN, TANCSICS KÖNYVKIADÓ,
BUDAPEST, 1957

Stefan Zweig, az író nem ismeretlen olvasóközönségünk előtt. Írói működését a század elején kezdi, és az európai irodalom egyik legjelentősebb alakja marad több mint 40 esztendőig. Regényeit, elbeszéléseit, verseit, lírai életrajzait (Romaán Rolland, Dosztojevszkij), szinte minden művelt nyelvre fordították, színművei pedig az európai színházakban állandóan műsoron voltak. Nátunk megjelent a Letűnt világ (Jučerašnji svet), önéletrajz. A két világháború között nagy közéleti tevékenységet fejt ki. Az Egyesült Európa eszméjének híve és lelkes szószólója volt. Pacifista, mint nagy kortársai, Romaín Rolland, H. G. Wells, Barbusse, Duhamel. Hitler unalomra jutása után kinyilvánítja elhatározott antifasiszmusát.

Zweig: Magellan című könyvét a budapesti Tancsics Könyvkiadó jelentette meg. Behozatali vállalatunk beszerezte és a jugoszláv olvasóközönség rendelkezésére bocsátotta.

Különös korszak az, amelyet Stefan Zweig ebben a munkájában leír, Európa soha nem látott anyagi és szellemi fejlődésének kora. Mindössze egy évszázada van, hogy az emberek felfedezték a földet, amelyen élnek. Két nemzedék munkája nyomán évezredes, örök igazságnak tartott tudományos tételek dőlnek meg. Ptolomaeusról, a földrajz pápájáról kiderül, hogy korántsem oszlanak el, mint a füst. Megállapítják a föld méreteit, s rájönnek, hogy nem is olyan nagy, de abban az értelemben, hogy az ember nőtt meg. A látóhatár kiszélesült, a fogalmak megváltoztak.

És ezt az óriási feladatot Európa két kis népe hajtotta végre: a spanyol és a portugál.

Minden utazás, amely mögött — ezt Zweig helyesen látja meg — ott áll az anyagi érdek, a fűszer, bátrabbá teszi az embereket. Törékeny halászbárkákon, vitorláhajókon, melyek a mai óceánjárók mellett eltörpülnének, kezdetleges hajózási műszerekkel, térképek nélkül vágnak neki a veszélyekkel terhes ismeretlennek. 1471-ben elérték az egyenlítőt... A fölfedező korszak felejthetetlen, páratlan naptárát üjtjük most fel. 1484-ben Diego Cam már a Kongó torkolatánál köt ki. 1486-ban Bartholomeu Diaz eléri a Jóreménység fokát és Afrika keleti partját. 1492-ben Kolumbusz Kristóf, a nagyhangú génuai kalandor rövidebb utat ajánl Indiába, a fűszerek hazájába. Rövidebb utat, nem azt a hagyományosat Kelet felé, amely Arábián és az Indiai-óceánon át vezet, és ahol az arab világ könyörtelenül alkalmazza vámrendszerét. Nem azt az utat, amelyen a fűszerek egy korabeli író szerint tizenkét kézen át jutnak Európába és emiatt annyira megdrágulnak, hogy értékük súly szerint egyenlő az ezüstével. Nem, Kolumbusz Nyugat felé akar eljutni Indiába és háromheti hajózás után Amerika partjaihoz ér. A kor története szempontjából nem lényeges, hogy Kolumbusz nem Indiát fedezte fel, és hogy halála napjáig tévedésben maradt. Lényeges az, hogy Kolumbusz is tágitott egyet az ismert világ határain, hiszen mint utóbb kiderült, új földrészt fedezett fel. Fölfedezésének másrészt óriási erkölcsi hatása volt. Hőstett, amely kitárta a világ kapuit. Mindenki, aki nem leli helyét a régiben, a könnyű meggazdagodás reményében útnak indul. Egymásután szerekkel fel a flottákat és indítják útnak ismeretlen tengerek felé. A

fűszer hálásan fizet. Ha odavesz is öt hajó a drága felszereléssel, a hatodik visszatér, megrakva fűszerrel, s a kereskedők, a fejedelmek busás hasznot látnak. Az emberélet pedig, hja az emberélet ebben a számvetésben nullával egyenlő.

1498-ban Vasco de Gama Afrika megkerülésével eléri Indiát, Cabot meglátja Újfundlandot. 1499-ben Pinzon és Cavral egymástól függetlenül felfedezik Braziliát. Casparró Cortereál pedig Labradort. 1500 körül két portugál expedíció az amerikai part mentén a Rio La Plataig hajózik. 1515-ben Nunez de Balboa a Panama szoros egyik magaslatáról elsőnek gázol bele a Csendes-óceán vizében. 1518-ban a portugál hajók már Kantonban és Japánban kötnek ki.

Egy évszázad telt el, és szinte minden feladat teljesítve. A földrajz-tudomány ilyen rövid idő alatt sohasem fejlődött ekkorát. Egy feladat maradt még hátra: a föld körülhajózása. Ezt hajta végre Magellan.

Erre a történelmi háttérre festi Stefan Zweig Magellan alakját. Ez a háttér segít az olvasónak megérteni Magellan plasztikusan kirajzolódó személyiségét. Végtelenül finom ez a rajz, elmélyedő, írója igyekszik megtalálni hőse cselekvésének lelki rúgóit. Nem törekszik regényességre, mértéktartásra vall, hogy a kínálkozó alkalmakat következetesen elkerüli. Íróembernél, amilyen Zweig, szokatlan, hogy tudományos apparátussal dolgozik. Művében érezhetően nincs egyetlenegy fiktív párbeszéd sem. A legapróbb részletekben is okmányokra támaszkodik. Zweig álláspontja szerint története önmagában is annyira érdekes, hogy szükségtelen minden romantikus imagináció. Az író helyett a valóság beszél. Ennek a módszernek az eredménye az, hogy Magellan sze-

mélyisége az idők mélyéből, meleg emberi közelségbe kerül. Hős volt, hérosz, — Zweig ezt nem mulasztja el kidomborítani —, mégis mindenekelőtt dobogó szívet érzünk benne. A vaskezü admirális, a kérelhetetlenül szigorú parancsnok, környezetének, alárendeltjeinek zsarnoka végtelenül magános, szenvedő ember. Élete csupa harc. Harc elsősorban önmaga ellen, harc az elemekkel, késhegyig menő harc lázadó alárendeltjeivel szemben. S emellett szerencsétlen is. A siker küszöbén, küzdelmes élete legboldogabb napjaiban áldozatul esik a bennszülöttek dorongjainak. És hogy a tragédia még teljesebb legyen, műve, amiért életét áldozta, halála után értelmét veszítette. A róla elnevezett szoros gyakorlatilag hajózhatatlan, az Indiába vezető nyugat. út pedig hosszabb, mint a keleti. Felesége, két apró gyermeke a hosszú három év alatt, amíg oda volt, meghalt. A nagy fölfedezőt nem volt aki elsirassa. A siker babérjait is mások aratták le, szerencsés útítársai, akik visszajértek Spanyolországba. Kora elfelejtette, csupán az utókor szolgáltatót fényes elégtételt nevének és tetteinek. Ma már tudjuk, műve óriási volt. »Földünk területének egy évezred óta keresett méreteinek felismerésével együtt az egész emberiség első ízben kap új képet önmaga erejéről a bejárt földgolyó nagyságával együtt új kedvvel és megújult bátorságtudatára« — írja Stefan Zweig könyvének utolsó lapján.

A konrajz, amit adott, — a tizenötödik század második feléről és tizenhatodik század elejéről — úgy véljük, nem teljes. Egyoldalúan a fölfedezések korának eredményeit mutatta be, de elhallgatja az új társadalmi rend, a kapitalizmus kialakulásának kezdeti mozanatait. Ugyanúgy megfeledkezett a kor szellemi mozgalmáról is. Az

a száz esztendő, melynek keresztmetszetét kapjuk, egyúttal Európa egyik legjelentősebb szellemi mozgalmának, a reneszánsznak és a humanizmusnak kora is. Zweig helyesen mondja a fölfedezések idejét az »új kor hajnalának«. Valóban az is. A középkor múlóban van. De az újkor nemcsak azért új, mert óriási fölfedezések történtek. Ha években pontosan nem is fedik egymást, hiszen a reneszánszot Dantétól és Petrarcától számítjuk, a fölfedezések kora mindenesetre része ennek a mozgalomnak. Hiszen Magellan a többi fölfedezővel együtt Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafael, Rotterdami Erasmus, Copernicus kortársa volt. A kor szellemi mozgalmainak ismerete nélkül nem érthetjük meg egészen a fölfedezéseket sem... Jellegzetesen polgári gyengeségek ezek, és Zweig jellegzetesen polgári író, annak minden erényével és hibájával. Ezért is értjük meg, honnan a »Magellan« keresztény-vallási akcentusa. És ez nem a legrokonszenvesebb.

Az ilyen fajta írásoknak egyébként, — nevezhetjük regényes korrajznak vagy akár kaandregénynek —, igen nepes olvasóközönsége van főleg az ifjúság körében. Hogyisne, távoli, egzotikus környezetbe vezet el, ismeretlen tájakra, ismeretlen népek közé. Lebálcácsoló érdekes olvasmány, nem egyszer egészen meghatározott dialektikus tartalommal. A legszebb emberi tulajdonságok kerülnek előtérbe, a közös cél, a közös veszély összekovácsoló, testvérsítő ereje, az akaratőrő és kitartás legszebb példái, a jölvégzett munka, a siker mámorító öröme. Ugyanakkor a földrajzi, történelmi, néprajzi és gazdasági ismeretek valóságos tárháza.

Mit olvas a mi ifjúságunk? Néhány tucatnyi könyv van fonalomban, aminek kölcsönkönyvtárnak ifjúsági olvasmányokban szegényes kollekciójából juthat hozzá. S ez a kevés is régi, vagy a réginek új lenyomata. Eredeti ifjúsági irodalmunk viszont — ezt sokszor panasztoltuk már — nincs. S ha áll az a megállapítás, hogy az utelírás kitűnő ifjúsági olvasmány, akkor Stefan Zweig könyve, bár egy csepp a tengerben, jól jön ifjúsági könyvtárainknak. Eggyel több, és ez is valami.

Egy könyv Ivo Andrićról

A modern jugoszláv irodalom nagy felfedezése Ivo Andrić. Paradoxannak hangzik, hogy egy író, — akinek első kötete még a tizek évek végén jelent meg, azután több regénye és elbeszélés-kötete látott napvilágot, s a jugoszláv irodalom legnagyobb írói közé sorolták —, csak most fedeznek fel, egy hosszú írói pálya delén túl.

Džadzić Petar esszéje, ez a két-százhuszonhét oldalas könyv, a felfedezés erejével hat. A közvélemény eddig Andrićot a szó klasszikus értelmében realista írónak tartotta, s e tanulmány most egyszerre egy egzisztencialista író-t fedez fel benne, akinek műveiben az élet és álom érdekes kettőssége uralkodik, aki a realista, külső máz alatt forró és »átkozott« világokat rejteget. Az elemzés nyomán egy nyugtalan, kísértetekkel, harcokkal teli emberi világ tárul fel előttünk.

A fiatal kritikus nagy erudícióval fejti le a realizmus kérgét az író művéről. E kéreg alatt Andrić szavait és a kritikust idézve a »nagyapák öröksége« él tovább, mint valami állandóság, mint Andrić kedvenc motívumai: hidak és hegyek, amelyek ebben az új interpretációban a maguk állan-

dóságával, a tartósságával, időtlenségével az író mondanivalójának szimbólumai. E tanulmányt olvasva döbbenünk rá, hogy amikor az író múlt Bosznijának szelid talaján járunk, tulajdonképpen vulkánok, égő és minden pillanatban kitrobbanó mélységek fölött sétálunk. Az egyszerű történetek tele vannak szimbólumokkal, és az író meg hasonlottsága ütközik ki a történetekből: az író az »egyéni igazság« és a »világ igazsága« közötti ellentétek hálójában vergődik.

Džadzić megkísérli megmagyarázni Andrić tsülönös vezárlmát a történelmi Bosznia iránt. Legjobb írásai ebben a millióból valók: regényei, a Travnik-i krónika, a Híd a Dinán, elbeszélései, mint Az elátkozott udvar, A reszvai dombok, Hid a Zsepán stb. De ez a történetiség alakoskodás csupán, mimikri, mert állandóan magáól, elfojtott szenvedélyeiről vall. Így mutatja ki az esszé írója, hogy szinte az egész andrići életmű benne van már a fiatalkori Ex ponto című lírai prózában, és egész sor példával bizonyítja ezt. Fiatalkorának démonjai jelennek meg a történelmi és mitológiai ruhákban. Mindenhol a lélek rémületét látjuk, állapítja meg a kritikus bárhol nyitjuk is fel az

író könyveit Mindenhol a Rossz uralkodik, amely démoni erővel ül az emberek, különösen pedig az író lelkén. És az emberek védekeznek, építenek: a drinai hid az Ember műve, és ez állja az időt, amíg körülötte az elmúlás szele fúj.

A kritikus másik felfedezése az Idegennek camusi értelemben vett jelenléte. Hősei mind idegenek világukban, mind elvágynak belőle és bezárt rabként keresi a rést, hogy meneküljön. A Tavnáki krónika ebben az értelemben talán a legjellemzőbb, a valóságos idegen és a lélekben idegen emberek találkoznak itt össze.

A részletek gazdag elemzésén túl találunk a könyvben néhány igen jellemző meghatározást is az íróól. Így emelkedett műve a mitikusnak és pszichológusnak páratlan találkozásáig, ehhez azonban hozzájárul a történelmi iránti vonzalma is, és m'ndezt a költői szó varázsába tudta transzponálni...»

A könyvben a legnagyobb helyet az író lélekrajzának elemzése foglalja el (a fiatalkori szerelem, amiből a kritikus ezt levezeti), csak sajnálnunk kell, hogy kevesebb fényt derít az írónak és korának összefüggésére.

CAMUS A MAI ÍRÓ SZEREPÉRŐL

Albert Camus francia író, akit nemrég megjutalmaztak az 1957. évi irodalmi Nobel-díjjal, a díj kiosztása alkalmából rendezett stockholmi fogadáson egyebek között ezt mondta a mai író szerepéről:

„Az író — tekintet nélkül arra, hogy ismeretlen-e vagy híres, zsarnokság bilincseiben él-e vagy ideiglenesen szabadon alkot — csak egy föltétellel juthat el az életének értelmet adó, élő emberi közösség megérzéséhez: ha vállára veszi a hivatása nagyságát jelentő két terhet: az igazság szolgálatát és a szabadság szolgálatát.

... Minden nemzedék bizonyos abban, hogy az ő feladata a világ megújítása. Az én nemzedékem azonban tudja, hogy nem fogja megújítani a világot, ám föladata talán ennél is nagyobb: abból áll, hogy megakadályozza a világ széthullását.

... Az igazság titokzatos, megfoghatatlan, újra s újra meg kell hódítani. A szabadság veszélyes, éppoly nehéz benne élni, mint amilyen lelkesítő is.

E felé a két cél felé kell haladnunk, küszködve, de el-tökélten, előre tudva azt, hogy időnként kimerülünk a hosszú úton.“

Az új irodalmi Nobel-díjas a következő szavakkal fejezte be beszédét:

„Visszatérítve azok közé a keretek közé, amelyek a valódi művoltomban mutatnak meg: a korlátaim közé, visszatérítve kötelezettségeimhez és kínzó hitemhez, fölszabadultabban köszönöm meg a kapott kitüntetést, s fölszabadultabban mondhatom meg azt is, hogy ezt a kitüntetést szeretném úgy venni, mint tiszteletadást mindazoknak, akiknek, bár ugyanabban a csatában küzdenek, a harcukért járó előnyök helyett boldogtalanság és üldöztetés jutott osztályrészül.“

ADY-ÜNNEPSÉGEK MAGYARORSZÁGON ÉS ROMÁNIÁBAN

Ady Endre születésének 80. évfordulóját Magyarországon is, Romániában is megünnepelték.

Az ünnepségek során Zilahon, Ady diákvárosában a nevével viselő gimnázium előtt leleplezték a költő mellszobrát, Balasko Nándor szobrász művét.

Nagyváradon a régi Müller cukrászda mögötti kis park közepén szobrot emeltek Ady Endrének. A szobor Vetró Artur kolozsvári szobrászművész sikerült munkája. A nagyváradi, rendkívül meleg ünnepségekről filmet is készítettek. A marosvásárhelyi Igaz Szó folyóirat háromszáz oldalas Ady- emlékszámmal adott ki az évforduló alkalmából. A kolozsvári Utunk, továbbá a Művelődés és más romániai folyóiratok, napi- és hetilapok is egy-egy Ady-számmal járultak hozzá az ünnepeléshez.

Budapesten a Magyar Néphadsereg Színházában tartott Ady-emlékesten Bölöni György, az Irodalmi Tanács elnöke és Ady kortársa, a nagy költő életművét méltatva, egyebek között ezt mondta: „Újult erővel, erős kötelességgel kell felmutatnunk Adyt a mai nemzedéknek, a mai ifjúságnak, az ő magyarságát, forradalmi hűségét, népszerűségét, hitét, művészetének szépségét és irodalmi nagyságát. Ismerje jobban az új nemzedék, becsülje és szeresse, hogy verseinek izzó paraszával éljen izzó szivekben a szenvedélyes gyűlölet a rothadó múlt ellen, vallják az igazi szenvedély mélyéből felhozott forró szavakkal a nép igazságát.“

A BÉKE NOBEL-DIJASA

A svéd Tudományos Akadémia a béke megőrzése terén szerzett érdemekért járó 1957. évi Nobel-díjat Lester Pearson kanadai diplomatának és közéleti munkásnak ítélte oda.

Lester Pearson most 59 éves, a kanadai liberális párt tagja. Tizenkét esztendőn át képviselte hazáját az Egyesült Nemzetek Szervezetében, s ez idő alatt sok hasznos javaslattal járult hozzá a világbéke megőrzéséhez. Az Egyiptom ellen irányuló angol-francia támadás idején az ő gondolata volt, hogy az ENSZ szervezzen fegyveres osztagokat a háború elfojtására. Gondolatának valóraváltása a világszervezet történetének egyik legjelentősebb eseménye volt.

Emlékezetes Lester Pearsonnak az a kiállása is az east-riveri palotában, amellyel sikeresen szembehelyezkedett az USA-nak azzal a követelésével, hogy az ENSZ küldjön hajókat a kínai vizekre és nyilvánítsa Kínát támadónak. Erényeért és széles látóköréért sokan „Észak-Amerika lelkiismeretének” nevezik.

IVO ANDRIĆ SIKERE NÉMETORSZÁGBAN

Egy frankfurti könyvkiadó vállalat kiadta Ivo Andrić „Elátkozott udvar” című hosszabb elbeszélését. Milo Dor és Reinhard Federmann fordította németre.

A könyvről Josef Mühlberg német író a „Welt und Wort” című folyóiratban recenziót írt, s abban egyebek között ezt mondja: „Ivo Andrić prózája világos és tiszta, mégis különös. Az író minden kísérletezés helyett elbeszél, s mégis mindent részletekbe ereszkedve úgyszólván zeneileg megkomponál, s a legnagyobb művészi hozzáértéssel adagol. Ilyen prózát valóban érdemes írni, — de olvasni is!”

Majd így folytatja: „Írásában minden megfogható valóság. Ez a valóság mégis — látható tendencia nélkül és anélkül, hogy eltűnne — átalakul borzalommá, titokzatossággá, rejtélyességgé, megsemmisüléssé és boldogságratalálássá. Szövege hol tömör, mint a szerb hősi balladák, hol pedig kecses és lebegő, akár a lírai népdalok lehetete, s mindig érezhető rajta a magasfokú, de sosem tolatkodó művészi szenzibilitás...”

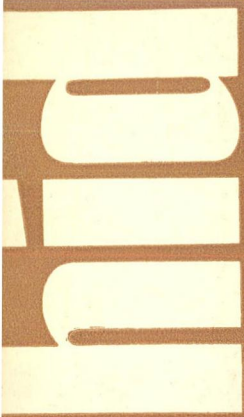
TARTALOMMUTATÓ

Fejtő Ferenc / József Attila — — — — —	991
József Attila / Levelek — — — — —	997
Sinkó Ervin / Párbeszéd a mikrofon előtt a művészet- ról, az életről és a kritikáról — — — — —	1004
Stevan Raičković / Ut a Sztrazsilovóhoz — — — — —	1011
Miloš Cmajnski / Sztrazsilovo — — — — —	1013
Gál László / Minden másképpen van — — — — —	1019
Burány Nándor versei — — — — —	1031
Antoine de Saint-Exupéry / Utazás a világűrbe — — — — —	1034
Burány Béla versei — — — — —	1041
Sáfrány Imre / Porhóban — — — — —	1043
Urbán János / Szemére hajtja kezét — — — — —	1050
Allen Churchill / Hosszú út hazafelé — — — — —	1052
Bori Imre / Változatok József Attila-versekre — — — — —	1053
Dévits Imre / A vajdasági művésztelpek — — — — —	1065
Milivoj Nikolajević / Alkotómunka a festőtelepeken — — — — —	1071
Zoran Petrović / Az egyéniség fejlődése a vajdasági festőtáborok feltételeiben — — — — —	1075
G. Cimner Anna / Saint-Exupéry, a pilóta, az író és a lepkét kergető kislány — — — — —	1080
Ivan Ivanji / Okmányhegyek emlékeztető szava — — — — —	1034
Borbély János / A föld felfedezésének poémája — — — — —	1089
Bori Imre / Egy könyv Ivo Andrićról — — — — —	1092
KRÓNIKA — — — — —	1094

A rajzokat B. SZABÓ GYÖRGY készítette

IRODALMI, MŰVESZETI, TARSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1957 DECEMBER. — KIADJA A MAGYAR SZÓ LAPKIADÓ VALLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — CSEKKSZAMLA: 300-T-255. — ELŐFIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELELVRE 260. EGYES SZÁM ÁRÁ 50 DINÁR. — KEZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA. — KÉSZÜLT A NOVISZÁDI M A G Y A R S Z Ó NYOMDAJÁBAN

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtu